

KutBilim

Sosyal Bilimler ve Sanat Dergisi ★ Journal on Social Sciences and Arts
Журнал Социальных Наук и Искусств ★ Коомдук Илим жана Искусство Журналы

Volume:3 / Issue:2 / 2023

ISSN: 2791-6340

2023

PUBLISHER

KutBilim Research, Culture and Solidarity Association

OWNER

Maksut ABDIRAIM

EDITOR-IN-CHIEF

Assist. Prof. K1yal K. ABDIRAIM, Dicle University, Turkey.

ASSISTANT EDITOR

Aikanysh ESHNAZAROVA (PhD Candidate), Ankara University, Turkey.

EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Gulnar KOZGAMBAEVA, Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan.

Prof. Dr. Naciye ATA YILDIZ, Ankara Hacı Bayram Veli University, Turkey

Prof. Dr. Valeri MODEBADZE, Georgian Technical University, Georgia.

Assoc. Prof. Edina KUDUZOVIC, University of Tuzla, Bosnia and Herzegovin.

Assoc. Prof. Yagut ALIYEVA, Baku State University, Azerbaijan.

FIELD EDITORS

Prof. Dr. Abdulselam ARVAS, Cankiri Karatekin University, Turkey.

Prof. Dr. Duishon SHAMATOV, Nazarbayev University, Kazakhstan.

Assoc. Prof. Çaşteğın TURGUNBAYER, Dicle University, Turkey.

Assoc. Prof. Medera HALMATOV, Bilecik Şeyh Edebali University, Turkey.

Assist. Prof. Kadir ACAR, Dicle University, Turkey

Assist. Prof. Sahure YARIŞ, Dicle University, Turkey

Dr. Beishenbek TOKTOGULOV, Independent Researcher, Kyrgyzstan.

PROOFREADERS AND LANGUAGE EDITORS

Prof. Dr. Zina KARAEVA, (English Language Editor), Director of the Foreign Languages Institute of the International University, Kyrgyzstan.

Prof. Dr. Abdulselam ARVAS, (Turkish Language Editor), Cankiri Karatekin University, Turkey.

Assoc. Prof. Marina PANFILOVA, (Russian Language Editor), A.I. Yevdokimov Moscow State University of Medicine and Dentistry, Russia.

Prof. Dr. Uulkan Kambaralieva, (Russian Language Editor), American University of Central Asia, Kyrgyzstan.

Rakhat ABDIEVA, (Kyrgyz Language Editor), Independent Researcher, Kyrgyzstan.

SECRETARIAT

Aisuluu DUNDAR (PhD Candidate), Ankara University, Turkey.

EDITORIAL BOARD

- Prof. Dr. Syrtbay MUSAEV, Arabaev KSU, Kyrgyzstan.
Prof. Dr. Gülzura CUMAKUNOVA, Ankara University, Turkey.
Prof. Dr. Suleyman KAYIPOV, “Manas” and Chingiz Aitmatov National Academi, Kyrgyzstan
Prof. Dr. Rysbek ALIMOV, Izmir Katip Celebi University, Turkey.
Prof. Dr. Kemal POLAT, Anadolu University, Turkey.
Prof. Dr. Natalya SYROTA ALEKSANDROVNA, A.I. Yevdokimov Moscow State University of Medicine and Dentistry, Russia.
Prof. Dr. Tynchtykbek CHOROYEV, Kyrgyz National University of Jusup Balasagyn, Kyrgyzstan.
Prof. Dr. Selahattin AVŞAROĞLU, Necmettin Erbakan University, Turkey.
Assoc. Prof. Çaşteğin TURGUNBAYER, Dicle University, Turkey.
Assoc. Prof. Medera HALMATOV, Ağrı Ibrahim Çeçen University, Turkey.
Assoc. Prof. Mayrambek OROZOBAYEV, Ardahan University, Turkey.
Assoc. Prof. Naile ASKER, Azerbaijan National Academy of Sciences, Azerbaijan.
Assoc. Prof. Gulnar KOZGAMBAEVA, Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan.
Assoc. Prof. Akchach ZHOLDOSHEVA, Osh State University, Kyrgyzstan.
Assoc. Prof. Enkhbat AVIRMED, Mongolian University of Science and Technology, Mongolia.
Assoc. Prof. Edina KUDUZOVIC, University of Tuzla, Bosnia and Herzegovina.
Assoc. Prof. Elena BUDYKA VLADISLAVOVNA, A.I. Yevdokimov Moscow State University of Medicine and Dentistry, Russia.
Dr. Sevinc ALIEVA, Baku State University, Azerbaijan.
Dr. Muhammed Şerif AZARKAN, Dicle University, Turkey.
Dr. Myagmarsuren DASHZEVGE, National Academy of Governance, Mongolia.
Dr. Kadiyan BOOBEKOVA, Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan.
Dr. Jasminka AHMETAŠEVIĆ, Visoko Poslovno Tehnička Škola, Bosnia and Herzegovina.

REFEREES

Prof. Dr. Aylin GÖRGÜN BARAN	Assist. Prof. Ebru YILDIRIM
Prof. Dr. Marina PANFİLOVA	Assist. Prof. Esra HALICI
Prof. Dr. Mustafa TALAS	Assist. Prof. Murat KALAFAT
Prof. Dr. Nezir TEMÜR	Assist. Prof. Niyazi İPEK
Prof. Dr. Seyfullah YILDIRIM	Assist. Prof. Sibel CEYLAN YİĞİT
Assoc. Prof. Abdulkadir YÜKSEL	Assist. Prof. Temel KALAFAT
Assoc. Prof. Cengiz BUYAR	Assist. Prof. Tümay HAZİNEDAR COŞKUN
Assoc. Prof. Gül GEYİK	Dr. Dastanbek RAZAK UULU
Assoc. Prof. Mehmet Serkan ŞAHİN Assist.	Dr. Mehmet Nuri ŞANDA
Prof. Abdulazim ŞİMŞEK	Dr. Sadat MAMMADOVA
Assist. Prof. Demet OKUYUCU	Dr. Yalçın DOĞAN

FROM THE EDITOR IN CHIEF

Dear Readers,

We are delighted to present you the Volume:3 / Issue:2 of KutBilim Journal of Social Sciences and Arts. KutBilim started its publication in 2021, is a peer-reviewed journal published twice a year by the KutBilim Research, Culture and Solidarity Association. Articles are published in Turkish, English, Russian and other languages. The primary aim of our journal is to be a globally accepted high standard journal indexed by national and international scientific indexing services.

Journal publishing which focus on a specific discipline or field of study are one of the most active areas of science and thought. All scientists who do research in the fields of social science and art are invited to submit their valuable studies. Article can be submitted by registering for Dergipark. Please visit <https://dergipark.org.tr/en/pub/kutbilim> website to submit article.

Yours sincerely,

Assist. Prof. Kiyal K. ABDIRAIM

Editor-in-chief

YAYINCI

KutBilim Araştırma, Kültür ve Dayanışma Derneği

SAHİBİ

Maksut ABDİRİM

BAŞ EDİTÖR

Dr. Öğretim Üyesi Kıyal K. ABDİRİM, Dicle Üniversitesi, Türkiye

YARDIMCI EDİTÖR

Aikanysh ESHNAZAROVA (Doktora Öğrencisi), Ankara Üniversitesi, Türkiye.

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Gulnar KOZGAMBAEVA, Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi, Kazakistan.

Prof. Dr. Naciye ATA YILDIZ, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye.

Prof. Dr. Valeri MODEBADZE, Gürcistan Teknik Üniversitesi, Gürcistan.

Doç. Dr. Edina KUDUZOVIC, Tuzla Üniversitesi, Bosna Hersek.

Doç. Dr. Yagut ALİYEVA, Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan.

ALAN EDİTÖRLERİ

Prof. Dr. Abdulsalam ARVAS, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Türkiye.

Prof. Dr. Duishon SHAMATOV, Nazarbayev Üniversitesi, Kazakistan.

Doç. Dr. Çaşteğin TURGUNBAYER, Dicle Üniversitesi, Türkiye.

Doç. Dr. Medera HALMATOV, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Türkiye.

Dr. Öğretim Üyesi Kadir ACAR, Dicle Üniversitesi, Türkiye.

Dr. Öğretim Üyesi Sahure YARIŞ, Dicle Üniversitesi, Türkiye.

Dr. Beishenbek TOKTOGULOV, Kırgızistan.

YAZIM VE DİL EDİTÖRLERİ

Prof. Dr. Zina KARAEVA, (İngiliz Dili Editörü), Kırgızistan Uluslararası Üniversitesi Yabancı Diller Enstitüsü Direktörü, Kırgızistan.

Prof. Dr. Abdulsalam ARVAS, (Türk Dili Editörü), Çankırı Karatekin Üniversitesi, Türkiye.

Doç. Dr. Marina PANFİLOVA, (Rus Dili Editörü), A.I. Yevdokimov Moskova Devlet Tıp ve Dış Hekimliği Üniversitesi, Rusya.

Prof. Dr. Uulkan Kambaralieva, (Rus Dili Editörü), Orta Asya Amerikan Üniversitesi, Kırgızistan.

Rakhat ABDİEVA, (Kırgız Dilleri Editörü), Bağımsız Araştırmacı, Kırgızistan.

SEKRETER

Aisuluu DÜNDAR, (Doktora Öğrencisi), Ankara Üniversitesi, Türkiye.

YAYIN KURULU

- Prof. Dr. Syrtbay MUSAEV, Arabaev KSU, Kırgızistan.
Prof. Dr. Gülzura CUMAKUNOVA, Ankara Üniversitesi, Türkiye.
Prof. Dr. Suleyman KAYIPOV, “Manas” ve Cengiz Aitmatov Ulusal Akademi, Kırgızistan.
Prof. Dr. Rysbek ALİMOV, İzmir Katip Celebi Üniversitesi, Türkiye.
Prof. Dr. Kemal POLAT, Anadolu Üniversitesi, Türkiye.
Prof. Dr. Natalya SYROTA ALEKSANDROVNA, A.I. Yevdokimov Moskova Devlet Tıp ve Dış Hekimliği Üniversitesi, Rusya.
Prof. Dr. Tynchtykbek CHOROYEV, Kırgız Ulusal Jusup Balasagyn Üniversitesi, Kırgızistan.
Prof. Dr. Selahattin AVŞAROĞLU, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye.
Doç. Dr. Çaşteğin TURGUNBAYER, Dicle Üniversitesi, Türkiye.
Doç. Dr. Mayrambek OROZOBAYEV, Ardahan Üniversitesi, Türkiye.
Doç. Dr. Naile ASKER, Azerbaycan Milli İlimler Akademisi, Azerbaycan.
Doç. Dr. Akchach ZHOLDOSHEVA, Oş Devlet Üniversitesi, Kırgızistan.
Doç. Dr. Enkhbat AVIRMED, Moğol Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Moğolistan.
Doç. Dr. Elena BUDYKA VLADISLAVOVNA, A.I. Yevdokimov Moskova Devlet Tıp ve Dış Hekimliği Üniversitesi, Rusya.
Dr. Sevinc ALİEVA, Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan.
Dr. Muhammed Şerif AZARKAN, Dicle Üniversitesi, Türkiye.
Dr. Myagmarsuren DASHZEVGE, Ulusal Yönetim Akademisi, Moğolistan.
Dr. Kadiyan BOOBEKOVA, Kırgız-Türk Manas Üniversitesi, Kırgızistan.
Dr. Jasminka AHMETAŠEVIĆ, Visoko Poslovno Tehnička Škola, Bosna Hersek.

HAKEMLER

Prof. Dr. Aylin GÖRGÜN BARAN	Dr. Öğretim Üyesi Ebru YILDIRIM
Prof. Dr. Marina PANFİLOVA	Dr. Öğretim Üyesi Esra HALICI
Prof. Dr. Mustafa TALAS	Dr. Öğretim Üyesi Murat KALAFAT
Prof. Dr. Nezir TEMÜR	Dr. Öğretim Üyesi Niyazi İPEK
Prof. Dr. Seyfullah YILDIRIM	Dr. Öğretim Üyesi Sibel CEYLAN YİĞİT
Doç. Dr. Abdulkadir YÜKSEL	Dr. Öğretim Üyesi Temel KALAFAT
Doç. Dr. Cengiz BUYAR	Dr. Öğretim Üyesi Tümay HAZİNEDAR COŞKUN
Doç. Dr. Gül GEYİK	Dr. Dastanbek RAZAK UULU
Doç. Dr. Mehmet Serkan ŞAHİN	Dr. Mehmet Nuri ŞANDA
Doç. Dr. Abdulazim ŞİMŞEK	Dr. Sadat MAMMADOVA
Doç. Dr. Demet OKUYUCU	Dr. Yalçın DOĞAN

EDITÖRDEN

Saygıdeğer Okurlar,

KutBilim Sosyal Bilimler ve Sanat Dergisi'nin 3. Cilt / 2. Sayısını sizlere sunmanın mutluluğunu yaşıyoruz. 2021'de yayın hayatına başlayan Sosyal Bilimler ve Sanat Dergisi, KutBilim Araştırma, Kültür ve Dayanışma Derneği tarafından yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Yazı dili başta Türkçe, İngilizce, Rusça ve diğer dillerde makaleler yayınlanmaktadır. Dergimizin öncelikli amacı, ulusal ve uluslararası bilimsel indeksleme servisleri tarafından indekslenen, dünyada kabul gören yüksek standartlı dergi olmaktır. Dergi yayıncılık, bilim ve düşünce hayatının en aktif alanlarından biridir. Dergiler, yapılan araştırmaların, yeni düşünce ve tartışmaların öncelikle yayınlandığı yerlerdir. Sosyal bilimler ve sanat alanlarında araştırma yapan tüm bilim insanları, güçlü bir yayın ve hakem kuruluna sahip olan dergimize, hazırladıkları değerli çalışmalarını göndermeye davet ediyoruz.

KutBilim Sosyal Bilimler ve Sanat Dergisine makalenizi yazım kurallarına uygun haline getirdikten sonra DergiPark sistemi üzerinden gönderebilirsiniz.

Saygılarımla,

Dr. Öğretim Üyesi Kıyal K. ABDİRAİM

Baş Editör

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

WEDDING SONGS OF PAMIR KYRGYZ: <i>ÖLÖÑ</i> AND <i>DÜRÖ</i> (FROM THE EXPERIENCE OF ETHNOFOLKLORISTIC ANALYSIS).....	60-80
TÜRK DİPLOMATİK ARŞİV BELGELERİNE GÖRE İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE İTALYANLARIN ONİKİ ADA'DAKİ ASKERİ FAALİYETLERİ (1934-1939).....	81-101
İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA KIRGIZ HALKININ CEPHEYE GÖNDERDİĞİ YARDIMLARA BİR BAKIŞ.....	102-115
THE CROSS IN BYZANTINE ART: ICONOGRAPHY SYMBOLISM AND MEANING.....	116-130

Research Type: Research Article
Received: June 18, 2023
Accepted: December 28, 2023
<https://doi.org/10.58642/kutbilim.1317038>

WEDDING SONGS OF PAMIR KYRGYZ: ÖLÖŃ AND DÜRÖ (FROM THE EXPERIENCE OF ETHNOFOLKLORISTIC ANALYSIS)

Sulaiman KAIYPOV¹

Abstract

This article will analyze, in accordance with the methods and techniques of the branches of social and humanitarian sciences, the songs of *ölöŃ* (өлөн) and *dürö* (дүрө), almost forgotten in the oral folk art of Kyrgyz nation, but it is performed at modern weddings of Kyrgyz ethnic groups living in other countries (in particular, among the Pamir Kyrgyz people), preserving their liveliness in their traditional culture.

The performance of *ölöŃ* is a traditional, multifunctional ethno poetic act performed before the performance of the *nike kyuu* (Muslim wedding ceremony), which is the final stage of the weddings of the Pamir Kyrgyzes. The ritual cannot be performed without the accompaniment of the *ölöŃ*, the performance of which can be undertaken only by the folk singers of the *ölöŃchüü – ölöŃ- bard*, trained and experienced in the performance of these songs.

Information about *dürö* has been poorly preserved. Respondents recall that the architectonics and content of the *dürö* are close to some types of *akyn- bard competitions or contest – (aitysh)* where elements of erotic themes will take place. The issues of the organization of the oral text, the use of linguistic means, artistic form, deep content, traditions of performance, place in the public life of the speakers of *ölöŃ* and *dürö*, need careful study at the intersection of social and humanitarian sciences such as ethnofolkloristics, ethnoculturology, ethnolinguistics and ethnophilosophy.

Keywords: *ölöŃ*, *dürö*, wedding, ritual songs, ethnofolklore, ethnology, ethnophilosophy, poetics.

¹ Prof. Dr., National Academy of Sciences of the Kyrgyz Republic, sulayman_kayipov@hotmail.com,
+996772101000, ORCID:0000-0002-3036-9744

1. TERMS AND CONCEPTS

In Kyrgyz literary language the usage of ‘*ölöñ*’ word is very limited. Besides the meaning of the word that is given in this idiom ‘*Ölö albay catip, ölöñ aytat*’,² it also can be used in another meaning that hasn’t been determined by linguists. In spite of using this word rather often in oral and in written forms the real meaning of ‘*ölöñ ayt-* (to sing *ölöñ*)’ expression isn’t definite. Even if ‘*ölöñ*’, as it was defined above in the idiom, is a kind of song till now there hasn’t been any well-defined information about the place and the people by whom the word was used, and the way of coming to this day.

The most detailed information about the Kyrgyz meaning and the usage of ‘*ölöñ*’ word is given in the Kyrgyz-Russian dictionary of K. K. Yudahin. Yudahin explains the meaning of the word in two ways. First of all he determined that the word ‘*ölöñ*’ was a kind of song and ‘in general this term is related not only to Kazakh people, but it was also known among Kyrgyz people as well’. Later using as an example above mentioned idiom he explained its meaning saying ‘It is said about the man who is always in a good mood, no matter what condition he is in’. In the second case, you can find in important explanations of our work about the theme that we research: ‘*ölöñ*’ in the culture of the Pamirs’ Kyrgyz people. There it is a poem that consists of 11-12 syllables according to its syllabic meter of the verse. Yudahin said that ‘*irlar* (poems) in the culture of the Pamirs’ Kyrgyz people are called ‘*ölöñ*’ and they are recited very often’ giving information as a special kind of folk poem of the Kyrgyz people. It is included in the ethnic group poetry of Pamir Kyrgyzes (Yudahin, 1956:592). Other scientific explanations tell us about the usage of Kyrgyz word ‘*ölöñ*’ as a word, but as a term it hasn’t been researched. Therefore to prove that ‘*ölöñ*’ is a kind of *ir* (a poem) shows us its poetic and ethnographic features. ‘*Ölöñ*’ and its concept is the obligation of nowadays researchers of folklore.

If we touch upon the issue of drawing a parallel of ‘*ölöñ*’ term between other Turkic languages and of its etymology, we can find that it is widely used in Kazakh folklore as K.K.Yudahin determined before. In the Kazakh language ‘*öleñ*’ word is used as a folk poem in the scientific research which was done in the middle of XIX century and in the research of V.V.Radlov and Ch. Valihanov (Radlov, 1970; Valihanov, 1961:202). Collecting and publishing the texts of ‘*öleñ*’ and then researching them nowadays Kazakh researchers of folklore did different research. As a result of researchers’ scientific discussions it was proved that according to ‘*öleñ*’s syllabic metering of the (verse) isn’t formed only from 11-12 syllables, it can also be formed from 7-8 syllables. Also different classifications were proposed (Uahatov, 1974:64-79).

In the research of Kazakh researchers of folklore the etymological bases of ‘*öleñ*’ word were considered as well as in other nations. In Bekmurat Uahatov’s opinion ‘*öleñ*’ as a word derived from the verb *ula-* which means ‘unite’, ‘fasten’, ‘continue’ in the ancient Kypchak language. Above mentioned researcher said ‘It is impossible to determine the etymological origin of ‘*öleñ*’ word only by taking into consideration Kazakh vocabulary. This issue can be settled only by comparative research of Turkic people’s literatures’. Later he said that ‘*öleñ*’ word appeared as a result of phonetic and semantic changes in ‘*ula-*’ and ‘*ulagyl-*’ words from ‘*Divani Lügat-it Türk*’ and ‘*Kodeks Kumanikus*’ works. He presented his etymological interpretations about nowadays pronunciation of ‘*öleñ*’ as *ulan-* by Karakalpak and Kumuk people as an evidential lingual phenomenon. Relying on specialists’ views in folkloric sphere he defined that the term ‘*olonho*’ in the Yakut language and ‘*öleñ*’ in the Kazakh language have the same origin (Uahatov, 1974:34-35). Ideas about historico-genetic connection between *ölöñ* – *olonho* were also suggested by Turkish and Yakut scientists (Puhov, 1962:5; Elçin, 1993:145).

²□ This idiom can be translated word for word as ‘being in his death agony, he is singing’.

In the terms of meaning and function The Pamir Kyrgyz's 'ölöñ' is a kind of festive Turkic folk song; it also can be seen in the folklore of Turkmen people and according to the locality it can be called as 'ölöñ', 'ülen' and 'hay- öleñ'. In comparison with other examples it can be said that in Turkmen 'öleñ' songs archaic, festive features are more preserved. According to the scientists' statements Turkmen songs 'öleñ' are sung only by women. Men can take part in the festivities only as listeners of 'öleñ'. Listeners are generally young men. If middle-aged men walk in the places where 'öleñ' is sung it will look strange in their society (Geldiev, 2000:131).

If we talk about *Dürö* term, it is different from previous others. It is a kind of folk poem which hasn't been found in other Turkic folklore yet. It should be noted that it is an element which is peculiar to the Pamir Kyrgyz's folklore. If we talk about the origin of the word there is a great possibility of its derivation from Persian. Nowadays being joined *dürö* and *ölöñ* poems are told by one person, but they are created in a dialogue form. The elements that can be considered as an indication of the case that in the old days *dürö* and *ölöñ* were told by two men can be clearly seen in the form of the poem's text. Taking into consideration the features of nowadays *dürö* texts we can't assume that *dürö* derived from Persian word combination 'du+riiy' that means 'two faces', 'two men' and it was adapted in Kyrgyz. The ideas of people of that culture also prove that *dürö* in terms of its form which is similar to and it is a kind of lyrics.

2. SOURCES

As a source we have records that contain information about the condition of *ölöñ* about thirty five years ago, the texts that were published by foreign specialists in Turkic philology and the texts about *ölöñ* and *dürö* having been collected by the writer of these lines since 2000. Nowadays *Ölöñ* text is considered as the oldest example that was used in the article that was prepared by *Remi Dor* on 5 September, 1972 and it is used by him in his research. Studying in details we found out there wasn't any information about another *ölöñ* text that belonged to *Abdykaiym Tolubay uulu*: any information about when, why and whom it was written by. Near the beginning of 1980s this text was written in a family environment and it is very valuable because it reflects the condition of 'ölöñ's a quarter of a century ago. The tape with *Gazek Mamatkerim uulu's* (a poet) words that were recorded early in the 1970's and that came to this day. In addition to that *ölöñ / dürö* are the texts which we have collected since above-mentioned date show the nowadays condition of *ölöñ* folklore and they have a high aesthetic value. In other words the *ölöñ* text which consists of 39 lines of *Abdicapar Aydoğan*, 54 lines of *Akibay Aytaç*, 128+113 lines of *Ceenbek Yurdakul*, 95 of *Cusup Kutlugün*, 83 of *Haribek Çağlar*, 37 of *Zair Koşar*, 121 of *Idiris Akın*, 22 of *Keldibek Fidan*, 32 of *Mahammat Akın*, 33 of *Mamatturdu Cingöz*, 31 of *Rakup Tamer*, 115+13 lines of *Sayım Vatan*, 103+92 lines of *Turganbübü Koşar* was written by us. So the source that consists of totally 1339 lines with 101 lines of *Abdykaiym Tolubay uulu* and 101+50 lines of *Gazek Mamatkerim uulu* and which hadn't been published and scientifically researched before was found by us. Despite all texts (lyrics) of *ölöñ* weren't written during a wedding process they were recorded in front of listeners when they were being told/sung with relevant tune.

3. THE KINDS OF ISSUES

In Kyrgyz folklore some examples of lyrics called *ölöñ* that were written down in different times from inhabitants of Chatkal, Aksy and Alay areas. The lyrics were also collected outside Kyrgyzstan, from Kyrgyz minorities who live in Gergetal (Tokombaeva, 1981). Region of Tajikistan and in the Pamirs plateaus of Afghanistan (Orozova, 2015; 2021:153-223). Until very recently we haven't had any texts that could be collected and systemized via stable methods and serve as a source for defining *ölöñ* as an independent kind in a folklore research. Therefore there is no information about *ölöñ* in a written monographic research on Kyrgyz folklore. Within 1997-2002 the texts and records that we collected from the Pamir Kyrgyz in terms of *ölöñ's*

theme, structural features, function and the way of expression prove that *ölöñ* differs from other folk poems, its possibility to be divided into several kinds and it is an independent kind of lyrics (Kayipov 2005:445-466; 2009:167-194).

From the review of the texts we have understood that it is clearly seen that *ölöñ* is a unique kind of the Kyrgyz traditional songs (the songs which are sung at traditional ceremonies). Nowadays it was defined that *ölöñ* in terms of its structure and content has two kinds: *ölöñ* and *dürö*. It is a folk terminology. When it is asked ‘what points make difference between *ölöñ* and *dürö*?’ it is answered as ‘different’. However this answer generally doesn’t point these differences clearly. At the end of the dialog such explanations as ‘Yes, they are similar, but they must be different’ can be heard. As a result of collecting information from aware people and researching collected texts it can be said that these two terms are semantically definable. Consequently the kind of *ölöñ* that is recited (told) in a folk language in a monologue form is called as *ölöñ*, but if it is sung (told) in a dialog form it is called as *dürö*. However in general both of them are called as *ölöñ*. That is the main reason of confusion of the source informants and poets who tell (sing) *ölöñ*. So, nowadays the culture of singing *ölöñ* is forgotten. As *ölöñ* has been sung (told) very little for a quarter of a century the texts of *ölöñ* and *dürö* mixed so that it’s impossible to divide them from each other. However relying on the results that we got from scientific research it is possible to explain the concept of these folk lyrics. In this work proceeding from our collected texts and concerning the issues about the poetry, the way of expression, function and the language of *ölöñ* and *dürö* we shall try to prove that *ölöñ* and *dürö* in the folklore of the Pamir Kyrgyz are widely used and as a kind of folk poem in the folklore of people in Kyrgyzstan are used relatively little.

4. THE POETIC STRUCTURE OF ÖLÖŃ AND DÜRÖ

4.1. Theme and Composition

Ölöñ poems in terms of their theme and composition (structure) are one of the most interesting kinds. As a lyric the thematic and structural elements of *ölöñ* penetrated into each other. The lyric’s composition (structure) is formed according to the aesthetic idea’s plot, style and way of expression (i.e. its theme) that is reflected in the lyric. That’s why there is no need to research separately the themes and compositions of *ölöñ* lyrics, for example as the theme and structure of epic.

If we review the compositions of *ölöñ* lyrics the first specialty that we can find is that *ölöñ* lyrics consist of independent poetic *sections*. The general point that we can remark from all tens of texts that we collected is that *ölöñ* lyrics consist of three main sections. The first section: *Preambular formula*; the second section: *Body text*; the third section: *Conclusion*.

1) *Preamble*: preambular part in the shortest form ‘Men... äytäyin... (‘I...will tell...’) became colloquial, and it is very flexible for its extension, enrichment with new elements or for its decrease in terms of contents. In other words it is a formula that maintaining its colloquial features can adapt to changes. For example, under-mentioned the first strophe consists of four lines and it is a variant³ of a typical example of *ölöñ* lyrics which were told by *Abdykaiym Tolubay uulu*:

01-04 Men bir ölöñ aytayın ouv birdi äytäyin,

³When, by whom and why this *ölöñ* text was written is indeterminate. The record is kept as a heirloom by *Toktobübü Astanabek kızı Kutlu* immediate relative of the poet. Presumably the text was written in a family environment in the early 1980s. The text is especially valuable for reflecting the condition of *ölöñ* lyrics a quarter of a century ago.

Cıgılganda söyögön ouv pirdi äytäyin.
 Atam menen enemdi youv mäkä⁴ äytäyin,
 Är käysının başınan ouv cäkä äytäyin.⁵
 (*I'll tell you ölöñ, I'll tell you ölöñ,*
I'll tell you about pir who supports you when you are in despair.
I'll tell you especially about my father and mother,
I'll tell you about different things from the beginning).

These verses show the true example of preambular formula. In above-mentioned strophe we understand that *ırçı* (a poet) explains that 'in one *öLöñ*' he will tell about 'pir who supports you when you are in despair', 'father and mother' and especially about 'different things from the beginning'. However the expression of *ırçı* 'I'll tell' about pir, mother and father is just a necessity of formula. In the contents of the lyric the meanings of such kind of expressions may not be explained. Listeners never make terms for themselves to listen to the lyric about pir, mother and father; even if it includes different stories, they are always ready to listen to the lyric about the main theme 'love'.

If we start talking about extension of the preambular formula first of all we should emphasize in the formula the conceptual meaning of the main stylistic elements as 'birdi äytäyin', 'mäkä äytäyin' and 'cäkä äytäyin', because the usage of the formula, the change in the contents occur within semantic spheres of these main concepts. In other words as the stylistic elements form rhymed parts of the lines they without losing the action of forming a poem (i.e. they stay unchangeable) direct the concepts of the new additions. The most excellent example of that can be seen in the text that was collected by *Remi Dor* a French specialist in Turkic philology from a poet *Cusuf Pakay* on 5 September, 1972 in Tergengorum village, when the Van Kyrgyz still were living in the Pamirs' plateaus:

keliñ ölöñ aytalı go birdey bolup
 sabagıdan açılğan o güldey bolup
 Samırkannan keledür o sapar tabak

10 men bir ölöñ aytayın o sabak sabak
 'ayt ayt' deseñ ölöñnü o bir de aytayın
 Cıgılganda süyögöñ o pir de aytayın
 Atañ menen enendi' o maka aytayın
 azireti piribiz o Mahammatı

15 iç kaysı go men koşboy o caka aytayın (Dor 1980:906).
 (*Sister-in-law, let's tell (sing) ölöñ as if together,*
As a blossomed rose on a twig.
Sapal tabak⁶(saucer) is being brought from Semerkant,

⁴*Mäkä*- especially; studiously.

⁵This preambular formula in the variants of Ceenbek Yurdakul, Cumabay Güven, Turgan Koşar, Sayım Vatan etc. is used equally with the exception of some stylistic differences.

- 10 *I'll recite (sing) ölöň in part.
If you say 'tell, tell' ölöň, I'll tell you one,
I'll recite you about the God who supports you when you are in despair.
I'll recite you especially about my father and mother,
I'll recite l you especially about our Saint prorok Muhammed*
- 15 *Without confusing him with no one).*

As you can see, this formula according to the variant of *Abdykaiym Tolubay uulu* has more extensive contents. In the beginning a poet calls everybody to tell (sing) *ölöň* together; he says that he'll tell it in part and in the end instead of the line 'Ar kaysının başını **ceke aytayın**' from the first example he says 'azireti piribiz o Mahammatı iç kaysı go men koşboy o **caka aytayın**' enriching the formula in terms of its form and content.

Here the words like 'sarak, sarak' ('in one line, in one line) draw our attention. 'Sarak' in the Kyrgyz folklore express the concept that is used for showing the form structural peculiarities of the lyrics. '*Bir sarak ır – one line verse*' means a unit of the poem which explaining the theme (story) that needs in research in the poem or entirely explaining the part of the story has a complete form in terms of its composition. According to the different themes in one *ölöň* sometimes it is possible to see several 'sarak's in one poem. *Ölöň* is a kind of the poem which can consist of several 'sarak's- lines. In this case it is natural with general preambular formula to repeat preambular formula every time in different ways before starting a new part (sarak).

2) *Body text*: it is the richest part in content; it can include more than one theme (story) and reflect exactly the concept and origin of *ölöň* lyrics. In the majority of our collected *ölöň texts* preambular formula is right away followed by *motif of praising girls*, i.e. it takes at the beginning of the body text. In this motif it doesn't matter by whom it is sung (told), by woman or man, by old or young person it is sung (told) in the name of six young horsemen who come to 'six girls' at the wedding. In this case preambular formula is naturally sung (told) in following motif:

- 18-19 *Toyxananın eşigin ouv toylop keldim,
Altın saka kolumda youv oynop keldim
(I came to a wedding house, to the wedding,
A gold saka – (a big knucklebone) is in my hand, I played).*

However, these expressions cause of colloquial features (as in folkloric texts) are possible to say in different parts. For example, in the main text that we research the motif of praising girls is divided into two parts and these expressions are said at the beginning of the second part. This issue of the reconstruction of *ölöň texts* is one of the most important items on the agenda. Giving praise to every girl of six who have come to the wedding creates the main subject (theme):

- 05-22 *Altı kızdın içinde youv atıñ Tokto,
Argımakka⁷ cārāşāt ouv tüymö nokto,⁸
Aşık bolsoñ ar dāyim ouv bizdi cokto.*

⁶ This word combination in all our collected *ölöň texts* is shown as 'sapal tavak'. In the Kyrgyz language 'sapal tabak' means 'a source that is made from clay and painted in different colours' [15, c. 634]. Remi Dor as you can see in the example use 'sapal' word as 'sapar' and translated it into French as 'voyage' [2, p. 907].

⁷ *Argymak* - argamak (Central Asian breed of saddle-horse) that runs very fast.

⁸ *tüymö nokto* - a kind of rein

Altı kızıdın içinde youv atıñ Bazar,
Ak betiñdi körgöndö youv akılım azar.
Altı kızıdın içinde youv atıñ Öruk,
Biz kaländär boluppuz ou sizdi körüp.
Altı kızıdın içinde youv atıñ Mäyiz,
Eneñ cükkö cıyıptır ouv ala kiyiz,⁹
Coluk¹⁰ tigip beriñiz ou koçkor müyüz.
Altı kızıdın içinde youv atıñ Şerip,
Şerip toygo keliptir ouv kaşın kerip,
Cürü Şerip, ketelig ouv ışkın terip.
Toyxananın¹¹ eşigin ouv toylpo keldim,
Altın saka¹² kolumda youv oynop keldim.
Sizdi şunda degennen ouv kelgen edem,
Sizdi şunda devese ouv lelves edem,
Öñgösünü bir pulça ouv körvös edem.
*(Among six girls your name is Tokto,
This kind of rein suits argamak,
If you fall in love tell us.
Among six girls your name is Bazar,
When I see your light face I lose my mind.
Among six girls your name is Öruk,
Seeing you we became ascetics.
Among six girls your name is Mayiz,
Your mother piled felted carpet into chest,
Stitch a headscarf with ornament of the sheep's horn.
Among six girls your name is Şerip,
Şerip came to the wedding frowning brows,
Go, let's go Şerip picking up the rhubarb.
I came to a wedding house, to the wedding,
I came playing with a gold saka in my hand.
I came here because you said,*

⁹Ala kiyiz - a varicoloured felted carpet; a black, white, yellow, green and red coloured felted carpet with embroidery that is made from sheep's wool.

¹⁰Coluk - a headscarf (the main meaning). In this text it is used in the meaning of a girdle that is made from a piece of cloth.

¹¹Toikhana - a wedding house; generally it's the house of sister's-in-law father or a house that is prepared for a wedding. Everybody who comes to Toyhana is considered as a guest and entertained

¹²Saka - a big knucklebone; it is a knucklebone that is chosen from many other knucklebones and used as a bat (in a play).

I wouldn't see others even for one kurus).

The motif of praising a girl is an adapted element that can be considered in all variants of *ölöŃ*. Even if it starts as 'Altı kızım içinde atın...' it limits itself with describing only four or five names of girls. The amount of six girls isn't obligatory. The names of the girls as you see in the example have the feature of being rhymed. In all variants that we researched the rhyme in girls' names can be shown in following: Tokto-nokto-cokto, Bazar-azar, Öruk- körüp, Meyiz-giyiz-müyüz, Şerip-gerip-terip etc. Therefore the word that rhymes with the name of the girl builds one form. However the richness in content of this form depends on poet's abilities and experience. The forms that create motif are called as *segment*.

There can be more than one motif in the body text. Right here the processes of enriching lyrics in terms of form and content and decorating them with poetic element happen.

Body text is a part of the folk lyrics that includes the process of *contamination* that is widely-spread in this part. For example, just after the motif of praising girls there is a part that isn't logically connected with the previous part and includes the words of the girl who is waiting for her sweetheart, i.e. they aren't the words of the poet, they are the words that are said by third person (by girl). It's nothing other than contamination of *ölöŃ* and the *dürö* quatrain of the dialog between fellow and girl:

23-26 Kara zoonun boorunda ouv nar¹³ ölüppü,
Bıyl bizge kelvedi you car ölüppü?
Agası ölsö, inisi youv keler ede,
Çımın tiygen tevaday ouv bəri ölüppü?
(*Maybe Arabian camel really died in flank of hill?*
It didn't come this year, maybe my sweetheart died?
If elder brother died, younger brother would come back,
Did they all really die as camels from flies' stings?)

In spite of being different in terms of theme (subject) the quatrain of *contamination* doesn't damage the form of *ölöŃ*'s composition. On the contrary it enriches associations and prepares the ground for telling other different themes (stories). Just after this quatrain there can be the main theme (story) of the poet. However in the variant that we research from the beginning after the quatrain there is a *contamination* of the parts connected with didactic poems:

27-35 Bizdin eldin cäyläri youv Asbay, Dosbay,¹⁴
Karan kalsın kalmaktın¹⁵ ouv colun tosvoj,
Bizdin eldin cäyläri you Koşmolodur,¹⁶
Koşmologo korgolop ouv kuş konadur,
Bir cakşıga bir caman ouv tuş boladur.

¹³*Nar* - a strong Arabian camel (male).

¹⁴*Asbai, Dosbai* - the names of places in the Pamirs' plateaus.

¹⁵*Kalmak* - Kalmyk; the name of the people who descended from Mongolia. In the XVI-XVIII centuries these people had close economical and cultural relations with the Kyrgyz. There was a constant war between Kyrgyz and Kalmak people. Consequently in the folk poems (as in that poem) of Kyrgyz people Kalmak is considered as an enemy.

¹⁶*Koşmolo* - the name of the place in the the Pamirs' plateau.

Bizdin eldin cäyläri youv kekirädür,
 Tag cerinde eçkilär ouv sekirädür.
 Caman kızıdın koynuga youv cigit barsa,
 Börü tartkan tanaday ouv ökürädür.
*(The lands of our people are Asbay, Dosbay,
 Damn it if Kalmak's way is blocked,
 The lands of our people are Koşmolo,
 Birds land for finding shelter in Koşmolo,
 A good one meets a bad one.
 The green lands of our people are wormwood,
 Goats jump in the mountainous place.
 If a bad girl stays in bed with a fellow,
 She will howl as a calf being dragged by a wolf).*

As you can see as a way of expression these lines are told again by *ırçı* (a poet). In terms of the meaning and function in the poem the girl is given advice. The *segment* with the didactic motif as ‘Bizdin eldin...’ consists of three variants.

When this short lyric motif ends *ırçı* (a poet) again assumes the aspect of the young fellow and in the name of him starts introducing himself. The theme is changed and the genre is refreshed again:

36-41 Asmandagı äylängän ouv ala kuşmān,
 Kanart-kuyruk çıga elek ouv bala kuşmān.
 Cigirmägä kiripmān ouv cin urganday,
 Bıyıl sakal çığıptır mık urganday.
 Suluu kızıdın tamagı youv cez kumganday.
 Dünyä ötüp baratāt ouv köz cumganday.
*(I am a varicoloured bird that wanders in the sky,
 I am a nestling whose wings and tail haven't appeared.
 I am twenty years old, I am like paralyzed,
 My beard grew this year as driven-in nail,
 The neck of the beautiful girl is as a copper jug,
 The world is passing away as in a jiffy).*

Even if the themes change, they in terms of function save the main idea of the lyric. One part from the didactic poem about the sexual development of girls can be added between lines:

42-45 Egärimin turumu youv üzäñgisi,
 Kız on beşke kirgiçe youv tüzälgisi,
 Kız on beşke kirgiçe youv tüzälmäsä,
 Arkan salsa, toktomayt ouv kız äñgisi.
(The girth and stirrup of my saddle,

*The girl must straighten out at the age of fifteen,
If she doesn't straighten out herself at the age of fifteen,
The lasciviousness of the girl couldn't be suppressed even by lasso).*

Irçı (a poet) keeping the main purpose of *ölöŃ* describes openly the feelings and desires of the active young fellow in the verses. The way of expression changes from monologue into dialogue and the *expressivity* of the text increases:

46-60 Sırdın¹⁷ suvun keçpesem ouv sırım cüzüp,
Sıñar emçek kılbasam ouv birini üzüp.
Bak aralap kirvesem ouv şagin kayrıp,
Ak emçektep koyboysun ouv gözäl cigit,
Emçek menen koybosom ouv başıñ äyrip.
Arka¹⁸ degen ceriñde ouv börüñ barbı,
Börüñ kaçıp kutular ouv ceri barbı,
Ak emçektep koyboysuñ ouv gözäl cigit,
Ak emçekte atañın ouv görü barvı?
Ödö-tömön ceriñnin ouv pästi bardur,
Ak emçektep koyboymun ou xastım bardur.
Egär salsam cäräşät ouv Bayçubarga,¹⁹
Bälä-gaza kaçat deyt ouv boy tumardan.
Egär salsam cäräşät ouv Akcambaşkañ,²⁰
Ayrıvasın xudayım ouv cän hurlaştan.
*(Swimming I'll cross the river Syr Darya,
Tearing off one breast, I'll leave it with one breast.
I'll walk in your garden, inclining the branches I'll come in,
Holding one white breast you don't leave it, handsome fellow,
I'll hit your head with the breast.
Is there your wolf in the place called Arka?
Are there any places for your wolf to escape?
Holding one white breast you don't leave it, handsome fellow,
Is there a father's grave in a white breast?
- There is a hollow in the hills,
I won't leave a white breast, I have a purpose.
If I saddle it will fit Akcambaş well,*

¹⁷Syr – most probably it is the river Syr Darya. It is often used in the folklore of Central Asian people and it expresses more poetic meaning than a geographic one.

¹⁸Arka – the name of the place.

¹⁹Baychubar – the name of the horse.

²⁰Akcambash – the name of the horse.

You won't apart me, my God, from my faithful friend).

When the dialog of *diirö* lyrics ends the theme is changed and *ırçı* (a poet) connects didactic theme with the theme about love, i.e. didactic themes instead of sensual elements lead and followed by the part of the body text that before might be the most important, the longest and the richest one in content:

- 67-74 Torgoy otu²¹ çıkkan cer ouv tegiz emes,
 Böpölöböy turumtay uov cemin ceves.
 Kölöñködö catarga ouv mäydän cakşı,
 Köldön tap kızıışsak ouv saydan cakşı.
 Cigit köönü cipektin ouv türündäydur.
 Cigit köönün oorutkan ouv kız oñmaydur.
 Teltoru²² atım soorusun ouv kergen säyin,
 Çaçıñ suluu körünöt ouv örgön säyin,
 Oynovoyun-külvöyün ouv degen säyin,
 Omur ötüp baratat ouv cürgön säyin.
 Ak koënum catagı youv kum bolodur,
 Cıldan cılga zamana youv şum bolodur.
 Ak koënum cüzäsin ouv çigit²³ bersin,
 Cäydär kızdın cüzäsin ouv cigit bersin.
*(The place where Torgoy otu grows isn't smooth,
 If you don't call pigeon hawk won't eat its fodder.
 The grassy plot is good to sleep in the shade,
 To make love in the lake is better than in the brook.
 The heart of the fellow is like a kind of s
 The girl that hurts the heart of the fellow never straightens out.
 When my horse Teltoru strains its croup,
 Your hair looks great when you plait it,
 When you say 'I won't play and laugh
 Our life passes by during our living process.
 The shelter of the white rabbit is in sand,
 Year by year out deception increases.
 The gun must punish the white rabbit,
 The fellow must punish the girl who is beautiful as the moon).*

As we can see from the parts of the body text *ırçı* (a poet) taking the role of one fellow tells his different desires and expectations to his sweetheart. This element colorizes the lyric

²¹*Torgoi otu* – a kind of grass that grows in the Pamirs' plateaus.

²²*Teltoru* – the name of the horse.

²³*Chigit* – the seed of the cotton; but in the text it can be the name of the handicraft gun.

differently and influences strongly on listeners, especially on the sister-in-law. In the part of the text the condition of the typical fellow from the Pamirs who experienced love is described in following way:

- 75-93 Cılkımı äydäp salıpman ouv teli tüzgö,
Cäniverim cetiptir ouv ceti cüzgö,
Cüzün äydäp bereyin ouv kelir küzgö,
Toy tüşürüp alayın ouv soñgu küzgö.
Däyim menin mingenim ouv boz bolsoçu, äy,
Cänimdägi coldoşum ouv kız bolsoçu, äy,
Kız da bolso karay bet ouv uz bolsoçu äy.
Däyim menin mingenim ouv selteñ sarı,
Sepkili cok ay bettüü ouv kimnin carı?
Däyim menin mingenim ouv surça gunan,²⁴
Kozu agıttım kögönnün²⁵ ouv purçagınan.
Kara zoonun boorunda ouv kaldı koyum,
Kaytıp kelip cäyläyin ouv Sırdın boyun.
Sırdın boyun sıyra tal ouv men putayın,
Şäkär çäynäp pal berseñ ouv men cutayın.
Kara zoonun boorunda ouv kara narım,
Kaşı-közü çiyilgen ouv tolgon ayım,
Bir xudaydan tileyin ouv ssizdi alayın,
Sizdi xuday berveşe ouv ne kılayın.
*(I drove my herd of horses to the plain,
The number of my horses got seven hundred.
I'll pay regard to you next autumn,
I'll take you away after getting married next autumn.
I wish I had a grey horse that I could ride every time,
I wish I had a girl travelling companion,
I wish she were swarthy and beautiful.
I wish I had a small yellow horse that I could ride every time,
Whose is this sweetheart with light face and without freckles?
I ride a roan horse every time,
I released lambs from the kögön's knot.
My sheep stayed in the slope of the cliffs,
Coming back I'll shepherd in the bank of the Syr Darya.*

²⁴Gunan – a saddle horse that is three years old.

²⁵Kögön – in grasslands a special prepared place for tying lambs and goatlings too close to each other;

*There is a line of willows on the bank of the Syr Darya, and I'll cut their branches,
If you masticate sugar and give me honey, I'll swallow it.
There is my black camel on the verge of the cliff,
My full moon like with a (specially) drawn eye-brow and eye,
The only one my wish from God is just to get you,
What would I do if God didn't give you to me)*

The motif of consoling the girl who has just started living married life is one of the most important themes of *ölöŃ*. It is the final element within the body text's bloc that is said to the girl who is going to get married. After aforesaid different themes to start the theme of consoling is the sign of *ölöŃ*'s end. This lyric motif in the variant that we research consists of the following quatrain of the poem:

94-97 Yıglama kız, yıglama ouv toy seniki,
Koş arıktan attagan ouv koydun izi,
Koş oromol salıngan ouv baydın kızı,
Kara sakal, kıl murut ouv er seniki.
*(Don't cry girl, don't cry, the wedding is yours,
The footprint of the sheep jumped over the double aryk,
The girl who shawled two headscarves is the girl of the rich man,
The man who is with a black beard and moustache is yours).*

As consoling is one of the main *ölöŃ*'s functions it's natural that this motif is reflected more widely in our researched variant. If we review the text that was collected by *Remi Dor* again we can see that this theme is researched more widely:

ıylaba kız ıylaba' o toy seniki
cibek menen çırmagan o çiy²⁶ seniki
ak örgödöy tigilgen o üy seniki
ondo barsañ kaynatañ o orun basar

40 ıylaba kız ıylaba' o toy seniki
munda kelseñ öz atañ o çaçıñ sılar
ıylaba kız ıylaba' o toy seniki
ondo barsañ kaynatañ o orun basar
munda kelseñ öz atañ o çaçıñ sılar

45 ıylaba kız ıylaba' o toy seniki
*(Don't cry girl, don't cry the wedding is yours
The carpet bundled with silk is yours
The sewed tent like the newlywed yurt is yours
If you go there father-in-law will be instead of your father*

²⁶*Chiy* – a thin cane that grows in dry steppes; a kind of carpet that is made from dried and peeled thin cane.

- 40 *Don't cry girl, don't cry the wedding is yours*
 If you come here your father will give you a pat on the back
 Don't cry girl, don't cry the wedding is yours
 If you go there father-in-law will be instead of your father
 If you come here your father will give you a pat on the back
 Don't cry girl, don't cry the wedding is yours)

Reiterations and stresses make the motif of consoling more expressive. The motif of ‘ıylaba kız ıylaba o toy seniki’ (don’t cry girl, don’t cry the wedding is yours) line in our example of 10 lines is repeated four times (lines 36, 40, 42, 45). Especially, in the variant that we consider, in the unshowy part ‘ondo barsan..., munda kelsen...’ (if you go there..., if you come here...) stylistic form is used. When this form is repeated two times a quatrain (four lines) appears (lines 39, 41, 43, 44). After this last element a closed form is told and so, *ölöŃ* is finished. Generally the last line of *ölöŃ* is usually devoted to the mother of the girl because the rest part of the celebration is devoted to seeing off the girl by her mother and other relatives:

- 89- Burulgurdun enesi youv, burulsançı, ay,
 101 Burma çaçım ketti dep ouv munaysançı ay.
 Kayrılığrdın enesi youv, kayrılançı ay,
 Kara çaçım ketti dep ouv kayrılançı ay!
 (If you come back, mother of the girl, come back a,
 Grieve saying 'My girl with braid went away'.
 If you wander, mother of the girl, wander a,
 Feel upset saying 'My girl with dark hair went away!)

Conclusion also as a preambular formula in terms of form and content can be enriched and shortened. It takes different forms according to poet’s abilities and atmosphere of telling (singing) it. However the destruction of the traditional style is impossible. In the *Remi Dor*’s collected text with some changes the following lines are added to above-mentioned quatrain:

- ak köynögüñ tüymösün o çeçti kızıñ
 50 ak sütünö peyil bolup ketti kızıñ
 kök köynögüñ tüymösün o çeçti kızıñ
 köp sütünö peyil bolup ketti kızıñ
 ‘ak köynögüñ tüymösün o çeçsin degen
 ak sütümö peyil bolup ketsin degen
 55 kök köynögüm tüymösün o çeçsin degen
 köp sütümö peyil bolup ketsin degen’ (Dor 1980:910-911).
 (Your daughter unbuttoned your white blouse
 50 *Your daughter went away being very grateful for your breast milk*
 Your daughter unbuttoned your blue blouse
 Your daughter went away being very grateful for your much breast milk

'Someone says 'let her unbutton your white blouse'

Someone says 'let her go away being grateful for your breast milk'.

55 *Someone says 'let her unbutton your blue blouse'*

Someone says 'let her go away being grateful for my breast milk'').

The influence of these lines which consists of syntactical parallelism and reiterations on feelings in comparison with the other variants is surely stronger. The girl who 'went away unbuttoning white and blue blouses' is just a metaphor that shows the condition of the girl who is going to the nuptial bed.

So we defined the main features of *ölöŃ*'s text composition. The composition, of course, can be changed depending on atmosphere in which *ölöŃ* is told. When the poet tells *ölöŃ* his abilities, experience and psychological state are reflected in the text. The elusive memory of the poet certainly can be noticed in the text. Also we should mention that in some

In *ÖlöŃ*'s variants cause of rarely using tradition of telling *ölöŃ* the blocks that form the composition and lyric motifs and segments that form the blocks are used irregularly and shortened. Concerning this case we have interesting information of *Mahammatturdu Cingöz*, one of the poets who tell *ölöŃ*: 'That is all that I know, I told everything that is in my mind. Maybe I confused the words that I should say in the beginning I told in the end and I told the end in the beginning'. These words redouble our research on the ordered composition of *ölöŃ* text.

4.2. Techniques and Means of Forming the Composition

There are valuable researches about the techniques and means of forming the composition of *ölöŃ* songs. There are different methods and techniques to bring a poem to the entirety of aesthetic value of the folklore. In *ölöŃ* a monolog, a dialog, a contamination, a *stepwise thinning-down of types*, coherence and reiterations are more used.

In above-mentioned text we saw the forms of using *monolog*, dialog and contamination. However a monolog in some *ölöŃ* texts can be changed. Sometimes it can be the monolog of the *ırçı* (poet), of the girl or the fellow.

From start to finish a dialog isn't the stable model of the composition either. However without a doubt, a dialog is a *dürö*'s most important means of forming a composition. Unfortunately, it wasn't possible to find the text that could totally preserve the features of *dürö*. Therefore confining ourselves to finding the examples from *ölöŃ* texts we can draw some conclusions. It is clearly seen that a dialog and a reiteration are the elements that direct *dürö*'s features in terms of form and content. Despite nowadays *dürö* seems like a kind of *ölöŃ* in the past in comparison with *ölöŃ* it is supposed to have more general meaning and to be richer in terms of verse and lines. One of the representatives of this culture *Turgan Koşar* says '*dürö* is a lyric that is told in the form of question-answer'. It is also possible to see the competition in art of rhyme (competition in folklore) not only between man and woman, but also between two men using the form of *dürö*. The same informant *Turgan Koşar* also gives interesting information that *dürö* texts can be formed not only from 11-12 syllables, but also from 7-8 syllables.

4.3. Oratorical Skills

Oratorical skills play a great role in bringing *ölöŃ* and *dürö* to a high aesthetic level. Oratorical skills in terms of functions can be divided into two kinds: visual oratorical skills that reflect appearance and sensitive oratorical skills that reflect feelings. There is a symbol, a metaphor, an epithet and a comparison in the first one. In the second one we can consider the elements (alliteration, assonance, consonance etc.) that form the structure of the coherence in the poem.

Symbol and metaphor in *Ölön* texts are closely connected to each other and present one entirety. For example, in the lines ‘Asmandaǵı aylangan ıuv ala kuşman, Kanat-kuyruk çıǵa elek ıuv bala kuşman’ (‘I’m a varicoloured bird that wanders in the sky, I’m a nestling that doesn’t have wings and a tail) such metaphors as ‘ala kuş’ (‘a varicoloured bird’) and ‘bala kuş’ (‘a nestling’) are used. If we review the origin of them these expressions in the Kyrgyz language are the symbols of the young and inexperienced man. If we review details and the system of the people’s belief it’s possible to discover a mythological notion behind these symbols. Because according to the Kyrgyz belief a bird (sometimes it is called as *bürküüt*, *bürgüt*) is defined as one of the creatures that is saint and has a symbol of power (Bayalieva, 1981:26; Kayırov, 1990:55-57).

In the text the words like ‘nar’, ‘kara nar’ are also used in figurative meaning. From the lines like ‘Kara zoonun boorunda ıuv nar ölüppü’ or ‘Kara zoonun boorunda ıuv kara narım’ we shouldn’t understand only ‘nar’- a male dromedary; they include symbolic and figurative meanings. *Nar* (a male dromedary) is an important means of transportation for nomadic people. The expression ‘The death of *Nar*’ is a symbol of the people’s bad social condition. Therefore in the texts of folk poetry the phrase ‘narım’ means ‘my support, my reliance’.

4.4. Epithets

Despite *ölön* poems are lyrics epithets are not widely-used. You cannot find silsilevi epithets that are peculiar to folklore and consist of several lines. *Compound* and *single* kinds of epithets give an aesthetic shape reflecting the colour, capacity, beauty or ugliness of the object.

Single epithets consisting of only one word describes only one feature: ‘ak bet’ (a light face’), ‘altın saka’ (‘a gold knucklebone’), ‘kara zoo’ (a black cliff), ‘çımın tiygen teva’ (‘a camel attacked by flies’ stings’), ‘caman kız’ (‘a bad girl’), ‘sıñar emçek’ (‘one breast’), ‘ak emçek’ (‘a white breast’), ‘güzäl cigit’ (‘a handsome fellow’), ‘ak koyon’ (‘a white rabbit’), ‘cäydär kız’ (a cheerful girl’), ‘surça gunan’ (‘a grey saddle horse’), ‘burma çäç’ (‘braided hair’), ‘kara çäç’ (‘dark hair’)etc.

Compound epithets consisting of more than one adjectives reflect several features of the object: ‘cılganda suyögön pir’ (‘pir who supports you when you are in despair’), ‘sepkili cok ay bettüü’ (‘a face like the moon without freckles’), ‘kaşı, közü çiyilgen tolgon ay’ (‘the full moon like with a (specially) drawn eye-brow and eye’), ‘kara sakal, kıl murut er’ (‘the man with a black beard and moustache’) etc.

4.5. Comparisons

In the *ölön*’s art language you can also find comparisons. The comparison’s expressivity is stronger that is constructed by addition of one of the comparative suffixes *-day* to the verb:

38-41 Cigimaga kiripman ıuv cin urganday,
Bıyl sakal çıǵıptır ıuv mik urganday.
Suluu kızdın tamadı youv cez kumganday.
Dünya ötüp baratat ıuv köz cumganday.

These comparisons in spite of being resemble and comparative, not expressing a comparative general adjective and being from visual oratorical skills have sensitive features as well.

Alliteration and assonance of sensitive oratorical skills play a great role. For example, when vertical and horizontal shapes of alliteration are used together in ‘bent’s²⁷ the coherence is more wonderful:

- 98- **B**urulgurdun enesi youv, burulsañçı, äy,
101 **B**urma çaçım ketti dep ouv **muñ**ayasañçı äy.
 Kayrılğırdım enesi youv, **kay**rılsañçı äy,
 Kara çaçım ketti dep ouv **kay**gırsañçı äy!

For example, as you can see from above-mentioned verses redifs play a great role in increasing the coherence of the poem. In addition to the interjection ‘ay’ redifs also can be formed by other words. Generally redifs can be seen in rhymed quatrains like a a b b, a a a a, a a a:

- 01-04 Men bir ölöñ ayatyin ouv **birdi ayatyin**,
 Cıgılğanda söyögön ouv **pirdi aytayin**.
 Atam menen enemdi youv **maka aytayin**.
 Ar kaysının başınan ouv **caka aytayin**...
- 67-70 Teltoru atım soorusun ouv **kergen sayin**,
 Çaçın suluu körünöt ouv **örgön sayin**,
 Oynovoyun-külvöyün ouv **degen sayin**,
 Omur ötüp baratat ouv **cürgön sayin**...
- 79-81 Dayim menin mingenim ouv **boz bolsoçu, ay**,
 Canimdagi coldoşum ouv **kız bolsoçu, ay**,
 Kız da bolso karay bet ouv **uz bolsoçu ay**...

Ölöñ’s couplets which includes assonances in the system of coherence are also very interesting in terms of its constructing a melodious coherence:

- 05-09 Altı kızdın içinde youv **atın Tokto**,
 Argı**makka** cäräşät ouv tüymö nokto,
 Aşık bolson **ar** dayim ouv bizdi cokto.
 Altı kızdın içinde youv **atın Bazar**,
 Ak betindi körgöndö youv **aklım azar**.

Assonance at the beginning of the verse and the repetition of the vowel sound in the middle of the verse with a usage of the coherent rhyme at the end of the verse make ölöñ texts liquid and coherent.

The words like ‘ou’, ‘ouv’, ‘you’, ‘youv’ that don’t contain any meanings also play a great role in making the texts more coherent. As we mentioned above the rhythm of ölöñ consists of 11-12 syllables. Every verse as 7+4 is two-pause, i.e. the words take place between the two pauses and in spite of being formed from two vowel sounds sometimes with diphthongs or with three vowel sounds they can form only one syllable in a verse. This important element in ölöñ

²⁷Bent – stanza in a poem; the single rhyme part of each stanza, preceding the recurrent couplet, or couplet with recurrent rhyme.

texts creates harmony of the words, pauses, rhythms and stanzas that form the poem and with the way of expressiveness creates concord. This element in *ölöň* texts almost is used in every verse.

These techniques and means function within a harmonious system. Considering it separately it can be stated that there ‘too qualitative’ oratorical skills can be used, but the text of *ölöň* doesn’t form without rhyme. Generally a rhyme is used at the end of the verse. In terms of form there can be seen such forms of rhymes like a a b b, a a, a a a, a a a a, a a b c c, a a b a, a a b b b, a b b a.

In *ölöň* texts the bents (stanza) have forms of the couplet, tercet, quatrain and five-line stanza and it can be seen that the rhyme in the bent (stanza) is very free.

5. PERFORMANCE ENVIRONMENT, SINGERS AND LISTENERS

Both kinds of *ölöň* are sung only at the weddings. To sing *ölöň* and *dürö* at the weddings for the Van Kyrgyz is an irrecusable activity. At the weddings in comparison with *ölöň* the term *dürö* is used more often. *Irçi* (a singer) for singing *dürö* is defined in advance. *Dürö* is sung at *making cry* period of the wedding, i.e. it is sung before marriage. Before coming of *ırçı* some arrangements are made. The bride and her friends are seated closely to each other in front of the house. These sitting girls are covered with a velvet or a brocade that is pulled by four people by tips of the velvet. When *ırçı* comes an iron tray full of sugar, biscuits, dried apricots, change is brought (or someone strong holds it in front of *ırçı*). The singer sings *ölöň* taking the things from the iron tray and throwing them at the girls who are covered with velvet. The singer continues doing it until the things on the iron tray run out. At this moment the four people who pull the velvet by tips shake it off simultaneously. So all things that are on the tray fall on the floor and people especially children pick up the things. When *ölöň* is being sung the bride and the girls near her weepingly try to be seemed very sad. For making *ölöň* be sung for a long time many things that are on the iron tray must be prepared in advance.

When *ölöň* is being sung everybody who comes to the wedding can listen to *ölöň*. In spite of the Turkmen tradition of singing *ölöň* with a participation of only women in the Van Kyrgyz’s tradition only women have rights to sing *ölöň* and they have no rights to listen to it. Although the content of *ölöň* is about the newly married couple and their friends everybody who is interested in *ölöň* irrespective of their ages and sex can listen to it and pick up the things of the iron tray.

6. THE FUNCTION

Ölöň’s psychologically prepare the girl who is going to get married for married life and exhaust all embarrassments of the girl concerning a wedding night. The theme, the way of singing and the forms of *ölöň* isn’t definite. In the past *ölöň* songs had more erotic motifs, but lately these motifs have diminished and become more didactic. Nowadays to sing *ölöň* is a formal ceremony and a wedding entertainment. According to the words of some informants in the past in the Pamir’s *ölöň* and *dürö* had been sung for several hours, even all day, but nowadays it has been sung only for 5-10 minutes. The main function of today’s *ölöň*s isn’t to prepare psychologically the bride, to share the experience with the young girls and other listeners, it is just for fulfilling the requirement of the wedding tradition.

On 19 September, 2001 at one wedding *komuzçu*²⁸ *Sayım Vatan* sang *ölöň*. I had the text of the variant of *ölöň* that was sung by *Sayım Vatan* because I had collected it before. However I took it down not in a natural condition, i.e. not at the wedding I took it down during the conversation between 3-5 people. That’s why I didn’t slip my chance to listen to *ölöň* in real life and to write down again the text of *ölöň* in a natural atmosphere. However it didn’t legitimate my expectations because *Sayım* changed and shortened the poetic structure of the long text of

²⁸*Komuzchu* – a musician who plays the national Kyrgyz musical instrument komuz.

ölöŃ that he had sung to me before and finished it quickly. When I asked him ‘why did you sing so shortly?’ he answered ‘the things on the iron tray ran out and I stopped’. When I asked him ‘Well, why did you sing *ölöŃ* that you had sung to me before inconsistently missing some quatrains or you forgot them?’ he answered ‘No, I didn’t forget them. I just lost my head in that atmosphere, felt shy and it’s impossible to tell all bents (stanzas). He tried to explain to me that it wasn’t quite appropriate for him to describe some erotic motifs.

Concluding the above we can say that when people’s moral views, aesthetic thoughts change the elements of ceremony or folklore in terms of form and function also change and after some time it becomes part of history.

7. PECULIARITIES OF THE LANGUAGE

The language of *ölöŃ*’s is pure. It includes some morphemes that can’t be seen in any Kyrgyz dialects. One of such morphemes that prevelges in *ölöŃ* text is the suffix *-dır* of the verb. In the language of the Van Kyrgyz the verbs like ‘konot-’, ‘bolot-’, ‘kekireli-’, ‘sekiret-’, ‘öküröt-’, ‘bar-’ in *ölöŃ* texts are used in forms like ‘konadur-’, ‘boladur-’, ‘kekirädür-’, ‘sekirädür-’, ‘ökürädür-’, ‘bardur-’.

In speech using the suffix (-mın, -min, -mun, -mün) of the possessive case is also can be seen in the Kyrgyz language, but in *ölöŃ*’s it’s used in a local form *-män*. When the usage of different suffixes of the verb, the different tune, different verse and syllabic meters come together it can be clearly seen that *ölöŃ* and *dürö* songs(poem) are lyrics that differ from other Kyrgyz folk songs. When they are taken separately the usage of these not so clear morphemes in the text, especially in the rhyme of the folk poem attaches singularity to the text.

For example:

27-29 Bizdin eldin cäyläri Koşmolodur,
Koşmologo korgolop ouv kuş konadur,
Bir cakşıga bir caman ouv tuş boladur...

43-44 Kız on beşke kirgiçe youv tüzälgisi,
Kız on beşke kirgiçe youv tüzälmäsä...

36-38 Asmandagı äylängän ouv ala kuşmän,
Kanat-kuyruk çıga elek ouv bala kuşmän.
Cigirmägä kiripmän ouv cin urganday...

When these verses are sung with a tune above mentioned peculiarities are seen more clearly.

8. THE MELODY

ÖlöŃ’s are the sources not only of the folklore, but also of the research of music. *ÖlöŃ* and *dürö* are sung with another tune that differs from others via other *ır*’s (song, poem) are sung. The melody that is used for singing *ölöŃ* and *dürö* is much harmonized with the form and content of the text. The melody that is sung smoothly from start to finish with a quiet and soft voice can be changed from one place to another by different singers (poet) of *ölöŃ* and *dürö* and it has kept this feature for a long time. About thirty years ago when the Kyrgyz were in the Pamir’s a French specialist in Turkic philology Remi Dor wrote down and put to music the melody of one part of *ölöŃ*. There is no difference between the melody that was put to music by Remi Dor thirty years ago and the melody of *ölöŃ* that is sung by another *ırçı* (singer) from the village of Ulupamir.

Undoubtedly the similarity and the difference between the melody of the Pamir's and the melody that was put to music in Van over ten years later can be clearly and exactly in detail defined only by scientists who research music.

However it is clearly seen that there is no difference between the melody that was put to music by Remi Dor and the melody of *ölöñ* that nowadays has been collected by us. The sources that we have also show that *ölöñ* and *dürö* are derived from the unity of elements that can change or not in the context of *Time-Geography-Person*. The words, verses, bents (stanza) in *ölöñ* texts can be rearranged, they even can be omitted and some parts can be entirely forgotten, but the tune and melody stay stable. In other words a melody is the most conservative, i.e. unrenewable part of *ölöñ* and *dürö* folk songs.

9. CONCLUSION

So we could touch upon the features of *ölöñ* and *dürö* and the most important elements and function of their poetic structure. Therefore *ölöñ*'s in spite of not being used enough in the folklore of Central Asian Kyrgyz people and not being much discussed by scientists of folklore can be undoubtedly considered as an independent kind of the Kyrgyz folk poems. In Kyrgyzstan tradition of singing *ölöñ* is nearly forgotten and today you can rarely see *ölöñ* texts. It is connected with the change of traditions and festivities, aesthetic thoughts, generally the lifestyle of the people during the last century. This tradition in the Pamir Kyrgyz continues very actively. Their lifestyle even half century ago, i.e. when they lived in the Pamir's meadows was connected with their traditions. It is natural that the tradition of singing *ölöñ* and the poetic structure of *ölöñ* texts have been changed as ethno-geographic and cultural environment has been changed and new generation's aesthetic views, thoughts, faiths have been renewed for the last periods of time.

Ölöñ and *dürö* with their poetic structure, the way of singing, the rich content, their wonderful form and with much harmonized melody with the structure of the texts are a very valuable source not only for the scientists of folklore but also for everybody who researches folk music, theatre, aesthetics, ethno-pedagogy, traditions and festivities. If masters of culture revive the tradition of singing *ölöñ* according to a new lifestyle making it a part of the modern culture they will be able to meet the aesthetic needs of new generations.

REFERENCES

- Bayaliev T. D. (1981). Religioznie perejitki u kirgizov i ih preodolenie. – Frunze: İlim.
- Dor, R. (1980). ‘Si Tu Me Dis: Chante! Chante!’...Documents pour server a la connaissance de la tradition orale des Kirghiz du Pamir afghan: These pour le Doktorat Es-Lettres par Remi Dor Presentee le. Paris, Vol: 1. 906 p.
- Elçin, Ş. (1993). Halk Edebiyatına Giriş. Akçağ. Ankara.
- Geldiev, G. (2000). About ‘Dügün Türküleri’(‘Wedding Folk Songs’) or ‘Öleñler’, ‘Yar-Yar’, ‘Leeran’ Folklore of Turkmen people // Reports at the symposium on ‘I. International Atatürk and Turkic Folk Culture’.
- Kayıpov S. (1990). Problemi poetiki eposa “Er Töştük”. – Ç. 1.: Giperbola. Sraevenie. –Frunze: İlim.
- Kayıpov, S. (2005). Van Kırgızlarının Sözlü Geleneğinde Ölöñ ve Dürö / Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN Armağanı. s. 445-466.
- Kayıpov, S. (2009). Ölöñ ve Dürö Türküleri Üzerine // Prof. Dr. Sulayman KAYIPOV. Folklor Üzerine Yazılar. – Bişkek. s. 167-194.
- Orozova G. (2015). Kırgız ölöñdörü. – Bişkek: Uluu toolor
- Orozova G. (2021). Ölöñ ırlarının tabiyatı // Orozova G. Folklorduk janlardın özgöçölüğü: 2-kitep. İlimiy emgekter. – Bişkek.
- Puhov I. V. (1962). Yakutskiy geroičeskiy epos olonho. – Moskva: Nauka.
- Radlov V. V. (1970). Obraztsı narodnoy literaturı severnih tyurkskih plemen... – Ç. III. – SPb.
- Tokombaeva, A. (1981). Jergetaldık kırgızdardın eldik oozeki çıgarmaçılığı. Bişkek: İlim.
- Uahatov B. (1974). Kazaktın halık ölenleri. – Almatı: Gılım.
- Valihanov Ç. Ç. (1961). Sobranie soçineniy. – T. I. – Alma-Ata.
- Yudahin K. K. (1956). Kirgizsko-russkiy slovar`. – Moskva: Sovetskaya entsiklopediya.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Başvuru: 18 Ekim 2023

Kabul: 28 Aralık 2023

<https://doi.org/10.58642/kutbilim.1377977>

TÜRK DİPLOMATİK ARŞİV BELGELERİNE GÖRE İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE İTALYANLARIN ONİKİ ADA'DAKİ ASKERİ FAALİYETLERİ (1934-1939)

Raşit KIYAK¹ & Leyla DERVİŞ²

Özet

Oniki Ada, Ege Denizi'nin güneydoğu köşesinde, Anadolu'nun Karya kıyıları karşısında, Kiklad Adalarının doğusunda ve Samos ile Girit Adaları arasında yer almaktadır. 16. yy.'da Osmanlıların egemenliğine giren Oniki Ada, 1912 yılında Trablusgarp Savaşı sırasında İtalya tarafından işgal edildi. 1923'te Lozan Antlaşması'nın imzalanmasıyla İtalya'nın Oniki Ada üzerindeki hakimiyeti resmi olarak tanındı ve adalar, Le Isole Italiane dell'Egeo (İtalyan Ege Adaları) olarak ilhak edildi. 1934 yılında, İtalya Akdeniz'de saldırgan ve yayılmacı politikalar benimseyerek Oniki Ada'da tahkimat çalışmalarını ve askeri faaliyetlerini hızlandırdı. Bu bağlamda, çalışmamız, Türk Diplomatik Arşiv Belgeleri ışığında 1934-1939 yılları arasındaki İkinci Dünya Savaşı öncesi dönemde İtalyanların Oniki Ada'daki askeri faaliyetlerini aydınlatmayı hedeflemiştir.

Anahtar Kelimeler: Oniki Ada, İtalya, İkinci Dünya Savaşı, Akdeniz, Faşizm.

¹ Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Akdeniz Yeni ve Yakınçağ Araştırmaları Anabilim Dalı, Antalya, Türkiye, E-mail: kiyakrasit@gmail.com, ORCID: 0009-0002-5262-2146.

² Sorumlu Yazar, Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Antalya, Türkiye, E-mail: leyladervis@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9396-9018.

Research Type: Research Article

Received: October 18, 2023

Accepted: December 28, 2023

<https://doi.org/10.58642/kutbilim.1377977>

**THE ITALIAN MILITARY ACTIVITIES IN THE DODECANESE BEFORE THE
SECOND WORLD WAR IN THE LIGHT OF DOCUMENTS OF TURKISH
DIPLOMATIC ARCHIVES (1934-1939)**

Raşit KIYAK¹ & Leyla DERVİŞ²

Abstract

The Dodecanese Islands are situated in the southeastern corner of the Aegean Sea, opposite the Carian coast of Anatolia, to the east of the Cyclades Islands, and positioned between the islands of Samos and Crete. During the 16th century, the Dodecanese Islands fell under Ottoman sovereignty and underwent Italian occupation in 1912 as a consequence of the Tripolitan War. The year 1923 marked a pivotal moment when, through the Treaty of Lausanne, Italy's authority over the Dodecanese Islands was officially acknowledged, leading to their annexation as Le Isole Italiane dell'Egeo (Italian Aegean Islands). In 1934, Italy initiated a course of assertive and expansionist policies in the Mediterranean region, prompting an intensification of fortification initiatives and military operations within the Dodecanese Islands. Within this historical context, our study is dedicated to elucidating the military undertakings of the Italians in the Dodecanese Islands during the prelude to World War II, specifically spanning the years 1934 to 1939. This exploration is conducted in the illumination provided by documents sourced from the Turkish Diplomatic Archives.

Keywords: Dodecanese, Italy, Second World War, Mediterranean, Fascism.

¹ PhD Candidate, Akdeniz University, Mediterranean Civilizations Research Institute, Department of Mediterranean Modern and Contemporary Studies, Antalya, Türkiye, E-mail: kiyakrasit@gmail.com, ORCID: 0009-0002-5262-2146.

² Corresponding author, Assoc. Prof. Dr., Akdeniz University, Faculty of Letters, History Department, Antalya, Türkiye, E-mail: leyladervis@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9396-9018.

GİRİŞ

Menteşe Adaları veya Güney Sporadlar olarak da adlandırılan Oniki Ada'da Yunanistan Ulusal İstatistik Kurumu'nun 2001 yılı sayımına göre 15 ada ile 93 adacık ve kayalık kayıtlı bulunmaktadır (Giannopoulos, 2006: 276). İtalya, 1911 yılında Trablusgarp Savaşı sırasında Anadolu ile Libya arasındaki deniz ulaşımını kesmek ve Osmanlı Devleti'ne baskı oluşturarak savaşı bir an önce bitirmek amacıyla büyük devletlerinde onayını alarak 1912 yılında Oniki Ada'yı işgal etmiştir. İtalyan Donanması 24 Şubat 1912'de Beyrut'u bombaladıktan sonra (Kurtcephe, 1995: 107) 18 Nisan günü Çanakkale Boğazı girişindeki Kumkale İstihkamını top ateşine tutmuş, ancak buradaki mukavemet karşısında geri çekilerek Mondros Limanı'na demirlemiştir. Osmanlı donanmasını boğaz dışına çekerek burada onunla muhabere yapma konusunda başarısız olan İtalyan donanması Ege Denizi'ndeki harekâtına devam etmiştir (Şıvgın, 2006: 99). 24 Nisan günü Oniki Ada grubundan ilk olarak Astropalya işgal edilmiş (Kurtcephe, 1991: 210), 4 Mayıs günü Rodos'a ilk çıkarma hareketinin yapılmasından sonra 16 Mayıs'taki Psitos zaferiyle İtalyanlar Rodos'u tamamen ele geçirmişlerdir (TDA, 541-44156-209367-12, 18.05.1932). 9 Mayıs 1912'de Herke, 12 Mayıs 1912'de Leryos, Kerpe, Kaşot, İncirli, İlyaki, Patmos; 16 Mayıs 1912'de Lipsos, 19 Mayıs 1912'de Sömbeki ve 20 Mayıs 1912'de İstanköy İtalyanlarca işgal edilmiştir. Ayrıca bu adalar dışındaki küçük adacıklarda işgale uğramış ve böylece Rodos ve Oniki Ada ile onların etrafındaki küçük adaların tamamı İtalyanların eline geçmiştir (Kurtcephe, 1995: 123-124). 18 Ekim 1912 tarihinde imzalanan ve Trablusgarp Savaşı'nı sona erdiren Uşi Antlaşması gereğince Oniki Ada'yı geçici olarak elinde tutan İtalya, Trablusgarp'ta Türk-Arap mukavemetinin devam etmesini gerekçe göstererek Oniki Ada'da kalma hakkını kendisinde görmüştür. 1915 yılında İtalya'nın itilaf devletlerinin yanında I. Dünya Savaşı'na girmesine sebep olan gizli Londra Antlaşması, Oniki Adalar üzerindeki İtalyan egemenliğini güvence altına almıştır. 1923 yılında Lozan Antlaşması ile de Oniki Ada üzerindeki İtalyan egemenliği Türkiye tarafından tanınmıştır. İtalyanların *Le Isole dell'Egeo* (Ege Adaları) olarak adlandırdığı Oniki Ada, Lozan sonrasında *Le Isole Italiane dell'Egeo* (İtalyan Ege Adaları) olarak ilhak edilmiştir (Doumanis, 1997: 41). Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki İtalyan dış politikası savaş öncesinden çok farklı olmamakla birlikte Roma İmparatorluğu'nu diriltmek ve İtalya'yı eski ihtişamına kavuşturmak amacıyla aktif ve saldırgan olmuştur. Bu bakımdan İtalyanların *mare nostrum* (bizim deniz) dediği Akdeniz, İtalyan dış politikasının en önemli unsurlarından birini oluşturmuştur (Papuççular, 2018: 43). Bu bağlamda İtalyanlar, Oniki Ada'ya tamamen sahip olmakla Anadolu'ya karşı hareket üssü elde etmenin yanı sıra kendileri için oldukça önemli olan Karadeniz ve Doğu Akdeniz deniz ticaret yollarının emniyetini sağlamak ve doğuya nüfuz edebilmek için dayanak noktaları elde etme imkanına da sahip olmuşlardır.

MARIO LAGO'NUN İTALYAN EGE ADALARI VALİLİĞİ DÖNEMİNDE ONİKİ ADA'DAKİ ASKERİ FAALİYETLER

İtalya'nın adaları işgal ettiği 1912 yılından İkinci Dünya Savaşı'ndan çekildiği 1943 yılının Eylül ayına kadar Oniki Ada, İtalya'dan atanan valiler tarafından yönetilmiştir.¹ İtalyan Ege Adaları Valisi Mario Lago'nun 1922-1936 yılları arasında geniş yetkilerle donatıldığı görev süresi boyunca Oniki Ada halkı üzerinde önemli etkileri olmuş ve bu dönemde adalardaki araziler İtalyanlar tarafından kullanılmak üzere kamulaştırılmıştır. Rodos ve Halki Adaları doğrudan Vali'ye bağlı kalmakla birlikte Kalimnos, Leryos, Kerpe, Simi ve Meis Adalarında vali temsilcileri veya delegeler görevlendirilmişlerdir. Siyasi ve

¹ İtalyan idaresi altında Oniki Ada'da görev yapan Valiler sırasıyla: Giovanni Ameglio (1912-1920), Felice Maissa (1920-1921), Alessandro de Bosdari (1921-1922), Ugo Sabetta (1922), Mario Lago (1922-1936), Cesare Maria De Vecchi (1936-1940), Ettore Bastico (1940-1941) ve Inigo Campioni (1941-1943). (Orlandi, 2022: 127).

ekonomik açıdan en önemli ikinci ada olan Kos'a önce *podesta* ve sonrasında *reggente* atanmıştır (Doumanis, 1997: 42-43). 1936 yılı sonunda Mario Lago yerine vali olarak görevlendirilen De Vecchi döneminde ada halkına yönelik asimilasyonist önlemler hızlanmıştır.

1930'ların başında İtalyan Hükümeti'nin Rodos Adası'nda İtalyan ailelerini iskân etme gayretleri istenilen faydayı sağlayamamıştır. Bu dönemde adadaki Museviler Türkiye'den kaçak eşya tedarik eden bir unsur olarak himaye edilmişlerdir. Türklerin adalarda karabinyer hizmetine alınmaları gibi Hükümet görevine getirilmeleri durumunda kendileri ile birlikte aile ve akrabalarının da İtalyan Hükümeti'ne sadakat ile bağlanmaları için kâfi olduğu, bu bakımdan İtalyanların hükümet kuvvetleri haricinde ada ahali arasında bir dayanak aramaları gerektiğinde mevcut unsurlar arasında en müsait olanının Türkler olduğu değerlendirmesi, Rodos'taki Türk Konsolosluğu tarafından yapılmıştır (TDA, 541-44136-209251-46, 20.05.1933). Adalardaki Rumlara gelince; 1912 tarihinde Oniki Ada'yı Rum halkın da desteğini alarak kolayca işgal eden İtalyanlar, başlarda Rum ahali tarafından Hristiyanlığın kurtarıcıları gibi karşılanmışlardır. Oniki Ada'daki İtalyan işgalini sevgi gösterileriyle karşılayan Rumlar, bazı İtalyan yetkililerin açıklamalarında da belirtildiği gibi özerklik kazanacaklarını ve ardında da Yunanistan ile birleşmeyi ümit etmişlerdir (Hayta, 1995: 144). Ancak Rumlardan özerklik yanlısı hareketleri sonuca ulaşmadığı gibi İtalyanların adalardaki ahaliye yönelik baskıları giderek artmıştır. Rumlardan bu süreçte Oniki Ada hakkındaki emellerini sürdürdükleri gibi aralarındaki dayanışma ve milli duygularını muhafaza ederek adalarda İtalyan Hükümetine zorluk çıkarmışlardır.

1934 yılına kadar Türkiye ve İtalya ilişkileri inişli çıkışlı bir seyir izlemiş olup 1930'ların ilk yarısında Almanya'da Nazilerin iktidara gelmesi ve İspanya'da Franco'nun daha etkin konuma sahip olmasıyla Mussolini'nin statükocu bloka ve Türkiye'ye karşı politikası sertleşmeye başlamıştır (Öztürkci, 2021: 5-6). Benito Mussolini, 18 Mart 1934 tarihinde Faşist toplantısında irat ettiği nutukta İtalya'nın iki tarihi gayesinin Asya ve Afrika olduğunu açıkça ifade etmiştir (Akşam, 20.03.1934). Aynı yıl içerisinde Habeşistan'ın işgali için Somali ve Eritre'ye silah, mühimmat ve asker gönderilerek askeri hazırlıklara başlanmıştır (TDA, 541-44154-209353-55, 27.09.1934). 1934 yılından itibaren İtalyanlar Oniki Ada'daki tahkimat çalışmalarını hızlandırmış ve Rodos'taki kara kuvvetleri kumandanlığının resmi unvanı İtalya Harbiye Nezaretinin emriyle değiştirilmiştir. Kumandanlığın eski unvanı *Comando dei presidi Militari delle Isole Italiane delle Egeo* (Ege İtalyan Adaları Askeri Garnizon Kumandanlığı) iken, yeni unvan *Comando Militare Dell'Egeo* (Ege Askeri Kumandanlığı) olmuştur (TDA, 541-44159-209587-38, 05.12.1934; TDA, 541-44159-209587-37, 20.12.1934). Kumandanlığın yeni unvanıyla birlikte Oniki Ada'ya daha fazla miktarda asker gelmeye başlamış ve adalardaki tahkimat çalışmaları hız kazanmıştır.

1933'te Rodos'ta bulunan adalar deniz kumandanlığı Leryos'a nakledilmiş ve burada daimi surette harp gemileri bulundurulmaya başlanmıştır (TDA, 541-44160-209593-23, 15.11.1933). 1934 yılında deniz üssü inşaatının bitmek üzere olduğu Leryos'taki Porto Lago'ya orta hacimde gemilerin yanaşabilmeleri ve denizaltıların barınabilmeleri için denize doğru 40 metre uzunluğunda bir iskele yapılmış ve limanın emniyetini sağlamak amacıyla Porto Lago'nun girişindeki Angelo ve Cazzuni Burunlarının dış sırtlarına muhtelif toprak konuşturulmuştur. Ayrıca Rodos'ta Mariça, Bastida ve Kremasti arasındaki arazide askeri havaalanı yapılmasına karar verilmiştir. Buradaki arazinin istimlak edileceği muhtarlar vasıtasıyla köylülere tebliğ edilmiş, bu sebeple Vali'ye yapılan itirazda bahsi geçen yer ile ilgili köylülere "*Burada bir beynelmilel tayyare istasyonu yapılacaktır. Köylünün şerefi artacak, para kazanacaksınız, memnun olmalısınız*" denmiştir (TDA, 541-44168-207472-77, 12.04.1934). Kremastili Nikola'nın 10 yıl önce 80 altına satın almış olduğu 9 dönümlük

bağını bu defa yerel hükümet ancak 2000 liralık bedelle tayyare meydanına eklemek üzere istimal etmiştir (TDA, 541-44159-209588-20, 29.06.1936). Bu süreçte sadece araziler değil; evler, depolar ve tesisler özellikle askeri maksatla kullanılmak üzere İtalyanlar tarafından kamulaştırılmışlardır. Bunun yanı sıra yerel hükümet tarafından adalı sahiplerinden yok pahasına satın alınan tarlalara yine hükümetçe yaptırılan evler İtalya'dan getirilip adalarda iskân edilen göçmenlere tahsis edilmiştir.

1934 yılında İtalyanlar, Oniki Ada'ya uğrayan neredeyse her gemiyle silah, malzeme ve asker çıkarmaya başlamışlardır. Bu tarihte özellikle adalara uçak, uçaksavar topları ve cephane ihraç edilmiştir. Oniki Ada'ya giden İtalyan gemileri bazen Yunan denizaltıları tarafından gözlemlenmiştir. Rodos'ta bir İtalyan fırka kadrosunun mevcut olmasına rağmen top, silah, cephane ve benzeri askeri malzemeler üç fırkayı donatabilecek kadar çok miktarda bulundurulmuştur. İtalyanların Yunanistan'da kurdukları casus teşkilatının aynısını Türkiye'de de kurmaya çalıştıkları, bu bağlamda teşkilat üyelerinin bankacı, komisyoncu, seyyar tüccar, simsar ve özellikle vapur acentesi ve benzeri sıfatla Türkiye'de ikamet ettikleri haber alınmıştır (TDA, 541-44336-211406-177, 25.04.1934).

1934 yılında Rodos Konsolosluğu, Muğla, İzmir, Antalya Vilayetleri ile İçişleri Bakanlığı'nın verdiği ve birbirleriyle karşılaştırılarak belgelendirilen haberlere göre adalardaki askeri durum hakkında; Leryos'ta 4000 kadar asker ve 1000 kadar subay; Rodos'ta 1800 kadar asker ve subay; İstanköy'de 300 kadar asker ve 20 kadar subay; Kalimnos'ta bir miktar fen ve sanat erbabından asker bulunmasının muhtemel olduğu belirtilmiştir. Leryos'ta deniz uçağı sayısının 50 kadar olduğu tahmin edildiği ve hangarların durum ve kapasitelerinin de bu sayıda olduğu, 1934 yılı zarfında Leryos'a 4, Rodos'a 4, Sömbeki'ye 2 olmak üzere toplamda 10 adet uçaksavar topu yerleştirildiğinin duyulduğu, ancak tam sayının tespit edilemediği belirtilmiştir. Ayrıca Leryos'ta yer altında benzin tankı ve Rodos'ta iki depo inşa edildiği, bir askeri havaalanı yapılmasına karar verilerek arazisinin satın alınıp inşasının müteahhide ihale edildiği, Rodos'ta 3 telsiz istasyonunun mevcut olduğu ve Leryos'ta büyük bir kışlanın yapıldığı bilgisine yer verilmiştir. Leryos'a kuvvetli projektörler konuşlandırıldığı ve Anadolu sahillerinin projektörlerle gözetlendiğinin görüldüğü, yine Leryos'ta yer altında cephane, benzin depoları, elektrik santrali ve telefon şebekesi yapıldığı ifade edilmiştir. 1934 yılı içinde milli ve dini meseleler, muhtar, cemaat ve idare heyetleri seçimi, kilise tamiri, adalardaki Ortodoks kilisesinin Papalığa bağlanması gibi işler dolayısıyla Meis ile Kalimnos Adalarında ve Rodos'un Rum kasabalarında mahalli hükümetin müdahalesinden doğan ve isyanı andıran hareketler görüldüğü ve mahalli hükümetin şiddetli tedbirler aldığı aktarılmıştır. Adalarda mahalli memurlar ve halk arasında Türkiye sahillerinin uzun menzilli toplarla donatılarak takviye edildiği ve Anadolu kıyılarının herhangi bir nedenle işgalinin mümkün olamayacağı şeklinde söylentilerin olduğu, Rumlar tarafından adaların Yunanistan'a, olmadığı takdirde Türkiye'ye iade edilmesi hakkında ortaya atılan fikirlerin yavaş yavaş bütün adalara yayıldığı bildirilmiştir. Rodos Konsolosluğu'nun verdiği habere göre, Adalara lazım olan yiyecek maddelerinin satın alınması için bazı adamların Batı Vilayetlerimizin köy ve kasabalarında dolaştıklarının anlaşıldığı, bu çeşit ticaret kastiyle sahillerimize gelen yabancıların İtalyan istihbarat şebekesinin adamları olma ihtimalinin bulunduğu, adaların coğrafi vaziyetleri ve iktisadi hayat şartları sebebiyle bu ticaretin önlenmesine imkan olmadığı, ancak ilgili bakanlığın o çevrede ve adalara en yakın noktada oluşturacağı bir erzak ihracat kooperatifi marifetiyle bu lüzumlu maddelerin toplattırılarak bir elden ve bir noktadan adalara gönderilmesi halinde İtalyan istihbarat şebekesinin yurdumuzun bu kısmındaki faaliyetine darbe vurulabileceği ileri sürülmüştür. (TDA, 541-44226-210242-24, 05.03.1935).

6 Nisan 1935 tarihinde Rodos Konsolosu Hasan Rifat, Vali Sinyor Mario Lago'yu ziyaret etmiştir. Konuşma sırasında vali sözü Türkiye'de İtalya'ya karşı gösterilen emniyetsizliğe getirmiş ve Leryos'un tahkim edilmesi hususunda Türkiye aleyhinde bir çıkarım yapılmaması gerektiği, İtalya'nın yakın zamana kadar Fransızlar ile ilişkilerinin istenilen şekilde ilerlemediği, herhangi bir durum karşısında İtalya'nın bir çok ihtiyacını yakın doğudan temin etme durumunda olması dolayısıyla İtalya'ya yapılacak nakliyatı himaye edebilmek için Leryos'un tahkiminin zorunlu olduğu, bu tahkim işinin de 6-7 sene sürdüğü ve sona erdirildiği, son iki yıl zarfında Leryos'un tahkim edilmekte olduğu hakkında bir takım asılsız söylentilerin çıkarıldığı ve Leryos'ta askeri mahiyette hiçbir şey yapılmadığı yönünde beyanatta bulunmuştur (TDA, 541-43948-207599-2, 07.04.1935). Mario Lago konuşmasında adaların tahkiminin Türkiye'ye karşı yapılmadığını ifade ederek aralarındaki emniyetsizlik havasının bazı tarafların propagandasından doğmuş olabileceğine ve Oniki Ada'nın iktisadi gelişimi için Anadolu ile yapılan ticaretin hayati önemine dikkat çekmiştir.

4 Mayıs 1935 tarihli ve Rodos'ta yapılacak benzin depoları konulu Rodos Konsoloslugu yazısında Rodos'ta petrol ve benzin depoları inşası için hazırlıklara başlandığı, bu depoların "Alhadef" şirketi ve bazı ortakları tarafından yaptırılacağı ve mevcut rezervuarlardan modern ve daha büyük ve aynı zamanda toprağa gömülü olacağı belirtilmiştir. Rodos'ta "Soriano"lara ait ve her biri takriben 500 ton benzin alan üç rezervuar ile teneke ve fiçı içinde benzin muhafaza etmek için ayrıca belediyenin de büyük bir deposunun mevcut olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca adaların senelik sarfiyatının 3000 ton kadar olduğu göz önüne bulundurulduğunda yeniden ve toprak altına rezervuarlar yapmaya kalkışılmasının Rodos'ta fazla ihtiyat bulundurmamak istendiğini ve bunun yapılacak askeri havaalanı tesisatı ile de ilgili olacağı değerlendirilmiştir (TDA, 541-44167-207482-8, 04.05.1935). Rodos'un Kremasti mevkiinde yapımı devam etmekte olan askeri havaalanı ve uçak hangarlarının bitirilmesine müteakip adadaki uçak sayısının artacağı ve dolayısıyla daha fazla akaryakıt ihtiyacı duyulacağından adadaki akaryakıt depolarının kapasitesi artırılmak istenmiştir.

Leryos'ta gemilerin su ihtiyacını karşılamak maksadıyla artezyen kuyusu araştırmaları yapılmış ancak ümit verici bir sonuç elde edilememiştir. Birkaç yerde 40 metreye kadar derinliğe burğu salınmış olmasına rağmen yeterince su bulunamamıştır. Porto Lago'daki su ihtiyacı önemli ölçüde beş büyük kuyudan temin edilmiş olmakla birlikte bu kuyulardan tazyikle 360 ton kadar alan bir depoya gelen su da yeterli gelmemiştir (TDA, 541-44167-207482-9, 04.05.1935). Sahilden yarım kilometre uzakta koruluk içinde yapılmış olan ve yaklaşık 400 ton su alan bu depoya adadaki mevcut 5 kuyudan günde 40 ton su toplanmış olsa da limanda daima bulunmakta olan 8-10 tane harp gemisi ile kara askerleri için günde yaklaşık 150 ton suya ihtiyaç duyulmuştur (TDA, 541-44159-209590-4, 09.01.1936). Leryos'taki su kaynaklarının adadaki askerlerin ve limandaki gemilerin günlük ihtiyacını karşılayamaması ilerleyen süreçte donanma üssünün tekrardan Rodos'a taşınmasını gündeme getiren faktörlerden biri olmuştur.

Vali Mario Lago, Rodos Türk Konsoloslugu çalışanlarıyla yapmış olduğu bir görüşmede adalar için saldırı vasıtalarına ihtiyaç olmadığı, ancak savunma vasıtalarına önem verilmesinin gerekli olduğunu ifade etmiştir. Savunma vasıtaları hususuna adalar arasında asker nakliyatının istenildiği zaman kolaylıkla yapılabilmesini sağlayacak vasıtaların çoğaltılacağını örnek vererek açıklık getirmiştir. Ayrıca savunma tertibatından Türkiye'nin kuşkulananması için de mesela Kalimnos isyanı gibi ani bir hadise ortaya çıkarsa derhal çokça miktarda asker yetiştirmenin ve bu suretle hükümet otoritesini göstermenin asileri yatıştırmak için pek etkili olacağını da ifade etmiştir (TDA, 541-44226-210241-14, 08.08.1935). 1935 yılının ilk aylarında Kalimnos'taki Rumlar arasında yaşanan karışıklıkların isyan haline dönüşmesi

üzerine ayaklanma İtalyan Hükümetince şiddetle bastırılmış ve bir bakıma bu başkaldırı İtalyanlar için adalarda savunma tertibatı bulundurulması meselesinin bahanesi olmuştur.

Bodrum'un tahkim edildiği, Anadolu sahillerinde 60 bin kadar asker bulundurulduğu ve bu sahillerdeki hakim noktalara toplar konuşlandırıldığı ve dahası Fethiye limanının askeri havaalanı olarak kullanılacağı söylentileri (TDA, 541-44160-209592-5, 05.09.1935); İtalyanları endişelendirmiştir. 21 Eylül'de İngiliz filosunun Astropalya civarına geleceğinin duyulması üzerine Astropalya'ya Leryos'tan 3 denizaltı ile 2 torpido gemisi gönderilmiştir. Ayrıca Eylül ayında Leryos'a çok sayıda mitralyöz, cephane, tel örgü ve mebzul miktarda erzak çıkarılmış ve adadaki istihkam çalışmalarına hız verilmiştir. Leryos'un hemen kuzeyindeki Arkangelos Adası'ndaki bataryalar da cephane bakımından takviye edilmiştir (TDA, 541-44160-209591-21, 19.09.1935). Bazı raporlarda İtalya'nın Habeşistan'a asker sevkiyatında adalarda buna müsait teşkilat bulunmaması sebebiyle Oniki Ada'nın bir durak noktası olarak kullanılmadığı ileri sürülmüştür (TDA 541-44159-209590-35, 17.08.1935). Ancak 22 Eylül 1935 tarihli Atina Elçiliği yazısında; Eritre ve Somali'ye sevkiyatta bulunmak üzere Oniki Ada'dan özellikle Leryos'un bir üs olarak uzun zamandan beri kullanılageldiğinin bilindiği, İtalyanların burayı son 20 gündür bir hava malzemesi ve uçak toplama merkezi olarak kullandıkları, İtalyanların hava hareketlerinin görünmemesi için Somali ve Eritre'ye gönderilecek uçakları ve malzemeleri Leryos'a ticaret gemileri ile yolladıkları, uçakların Leryos'ta kurulduğu ve tecrübe edildiği, bomba ve mitralyözlerle teçhiz edildikten sonra uçakların Afrika'ya gönderildikleri ifade edilmiştir. Ayrıca İtalyan uçaklarının uzun menzilli olmaları dolayısıyla Leryos yolunun dışında aynı zamanda doğrudan doğruya Afrika'ya da uçak gönderildiği, bu uçakların çok yüksek irtifadan uçarak İtalyanların hareketlerini gizledikleri aktarılmıştır (TDA, 541-44226-210242-63, 22.09.1935). Habeşistan'ı işgal harekâtını başlatmak için gün sayan İtalya, Akdeniz'de artan gerilim dolayısıyla İngiltere'nin Oniki Ada'ya yönelik Anadolu'dan desteklenecek olası bir askeri operasyonundan çekinmiş ve başta Oniki Ada'daki donanma üssünün bulunduğu Leryos'taki tahkimat çalışmalarını hızlandırmanın yanı sıra Rodos ve diğer adalardaki askeri varlığını da arttırmıştır.

Habeşistan işgalinin başladığı Ekim ayında Rodos'a çok miktarda asker sevk edilmiş, Rodos şehrindeki depolar hükümet tarafından kiralanarak harp mühimmatı ile doldurulmuş ve dağların tepe noktalarına ağır toplar ile cephane yerleştirilmiştir. Her ihtimale karşı Kalimnos ve civardaki adalarda çok sayıda hastane inşa edilmiş (TDA, 541-44226-210242-69, 26.10.1935), Kremasti'deki havaalanının tesviyesi ve alt yapı çalışmaları bitirilmiş, yüksek noktalardaki top mevzilerinin birbirleriyle olan telefon bağlantıları tamamlanmıştır (TDA, 541-44159-209590-41, 21.11.1935). Ayrıca Rodos'ta benzin satış yerlerinin 7 Kasım'da kapatılarak (TDA, 541-44226-210242-59, 08.11.1935) adalarda otomobillere verilen benzin 2 galon ile sınırlandırılmış (TDA, 541-44226-210242-57, 10.11.1935) ve Salı-Çarşamba ve Pazar günleri saat 11'den sonra adalarda et satılmayacağı ve lokantalarda sadece bir tabak etli yiyecek verileceği haber alınmıştır (TDA, 541-44226-210242-58, 09.11.1935). Bu gelişmeler Habeşistan'daki savaş sebebiyle İtalya'nın ekonomik kaynaklar bakımından darboğaza girdiğini ve dolayısıyla Oniki Ada'da benzin ve et gibi maddelerde dahi kısıtlama getirdiğini göstermiştir.

Rodos'un kuzeyinde, Anadolu'nun Bozburun ile Rodos'un Mikse sahili arasındaki boğaza hâkim ve Türklerin Mercan tepe, yabancıların Mont Smith- Monte Santo Stefano diye adlandırdıkları tepe üzerinde denizden 91 metre yükseklikteki noktaya bir rasathane binasının yapımı 1920'lerin başlarında tamamlanmıştır. Rodos Bahriye Komutanlığı idaresinde bulunan ve İtalyanların *semaphore* dedikleri yapı o zaman için Oniki Ada'nın en önemli rasathanesi olmuştur. Rasathane kulesinde kötü havalarda 20 mil, açık havalarda 30-35 mil mesafeyi gösteren bir teleskop konulmuş ve rasathaneden Anadolu'nun Marmaris ile Bozburun kıyıları

arasındaki askeri hareketleri gözetleyebilme imkânı olmuştur (TDA, 541-44159-209589-36, 16.01.1936). Bunun yanı sıra bu tür tarassut noktalarından Anadolu sahilleri ile adalar arasında kaçakçılık yapan tekneler tespit edilmiş ve Türk sahil muhafaza motorlarının hareketleri izlenebilmiştir.

18 Ocak 1936 tarihli Atina Elçiliği raporunda güvenilir istihbarat verilerine dayandırılarak verilen bilgilere göre İtalyanların hali hazırda Oniki Ada'da 400 uçağı olduğu belirtilmiştir (TDA, 541-44226-210242-1, 18.01.1936). 16 Mart 1936 tarihli Rodos Konsolosluğu raporunda 1-5 Mart tarihleri arasında İtalya'dan Rodos'a ve diğer adalara getirilen çeşitli mallar arasında ilk defa Rodos'a 15,5 cm'lik iki adet topun yer aldığı bilgisi paylaşılmıştır (TDA, 541-44159-209589-23, 16.03.1936). İtalyanların Monte Flermo dedikleri ve Rodos'un Kremasti'ye bakan sırtının eteğine daire şeklinde iki büyük top mevzii yapılmış (TDA, 541-44159-209589-16, 11.05.1936) ve gelen iki bahriye topu bu mevzilere yerleştirilmiştir (TDA, 541-44159-209588-4, 24.08.1936). Kremasti civarına yerleştirilen bu iki bahriye topundan başka namlu uzunluğu 8 metre ve çapı 15,5 cm olan iki bahriye topu da Keşkinos Dağı'ndaki mevzilere konuşlandırılmıştır (TDA, 541-44159-209589-14, 18.05.1936; TDA, 541-44159-209588-4, 24.08.1936). Ayrıca Psito ve Profitilia Dağlarına da birer büyük top konulacağı haber alınmıştır (TDA, 541-44159-209589-10, 25.05.1936). 10 Haziran'da Emma vapuru ile Rodos'a çıkarılan diğer 15'lik uzun menzilli bahriye toplarından birinin de Rodos Adası'nın güneybatısındaki Agios Isidoros köyünün kuzeydoğusunda yer alan Artamity Manastırı'na götürüleceği, İtalya'dan getirilmiş olan hangar parçalarının da aynı noktaya götürülerek orada yeni bir askeri havaalanı ve hangarı yapılacağı Rodos Konsolosluğu raporunda ifade edilmiştir (TDA, 541-44159-209588-28, 12.06.1936). Ayrıca Lindos sırtlarına yapılmakta olan top mevzilerine konulmak üzere 2 büyük top 2-3 Temmuz gecesi Arkangelos ve Manola yolu ile götürülmüştür (TDA, 541-44159-209588-16, 06.07.1936). Sahilin yüksek yerlerine konulan bu topların Rodos Adası'nın kıyılarına yapılacak bir çıkarma harekâtına karşı kullanılmak üzere ada kıyılarını tamamen ateş altında bulundurabilecek surette yerleştirilmesi amaçlanmıştır (TDA, 541-44159-209588-22, 22.06.1936). Böylelikle Rodos Adası'nın Ege ve Akdeniz kıyılarındaki hâkim tepelere konuşlandırılan uzun menzilli ve büyük çaptaki bahriye toplarıyla Habeşistan Savaşı dolayısıyla ortamın gerildiği Akdeniz'de İngiltere ve İtalya arasında yaşanabilecek olası bir savaş öncesinde İtalyanlarca Rodos savunmasının kuvvetlendirilmeye çalışıldığı görülmüştür. Rodos Adası'nın kuzeydoğu ucunda bulunan ve İtalyan Ege Adalarının idari merkezi konumundaki Rodos Şehri'nin güvenliğinin sağlanması İtalyanların bu kararında ayrıca etkili olmuştur.

1934 yılında Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında Atina'da Balkan Antantı'nın imzalanmasının Oniki Adalı Rumların Türkiye lehine eğilim göstermelerine yol açtığı ve bazı İtalyan çevrelerinde bu vesile ile Türkiye'ye yönelik malum ihtirasın tekrar ortaya çıktığı öne sürülmüştür (TDA, 541-44168-207472-83, 04.04.1934). 1935 yılında İtalya, Yunanistan ve Türkiye arasında üç taraflı bir Akdeniz Antlaşması hakkında Ankara'da görüşme yapılmıştır. Tefvik Rüştü Aras Ankara'daki İtalya Elçisi'ne Yugoslavya ve Romanya'nın da bu antlaşmaya iştirak ettirilmediği takdirde İtalya'nın bu teklifinin kabul edilemeyeceğini bildirmiştir (TDA, 571-35040-138308-7, 01.03.1935). Ancak İtalya, antlaşmaya Türkiye ve Yunanistan'ın yanında Yugoslavya'yı kabul etmesine rağmen Romanya'nın Doğu Akdeniz'de bulunmamasını ileri sürerek bu devletin katılımını olumsuz karşılamıştır (TDA, 525-38309-153271-10, 12.07.1935). İtalya, coğrafi konumundan ziyade Balkan Antantında ayrıştırma çıkarmaya yönelik niyetinden dolayı Romanya'yı dışarıda bırakmak istemiştir. Sonuç olarak 1936 yılında Akdeniz Antlaşması yapma girişimlerinin sonlandırıldığı İtalya tarafından resmi olarak ilan edilmiştir.

18 Mayıs 1936 tarihli Rodos Konsolosluğu yazısında Habeşistan'daki İtalyan zaferi karşısında ilgisiz kalan adalı Rumların İtalyanlar, faşistler ve Yahudilerin tecavüzlerine uğradıkları bilgisine yer verilmiştir. Yunan Konsolosu'nu İtalyan bayrağı çekmesi için tehdit eden bir grup faşistin konsoloshane duvarına zafer ilan afişlerinden yapıştırmaya teşebbüs etmesi karşısında konsolosun şikâyeti ile karabinyerler tarafından bu ilan kaldırıldığı ifade edilmiştir. Rum cemaat reisi Papadopulos'un tehdit edildiği ve cebren istifa ettirildiği, duvarlara kahrolsun İngiltere, kahrolsun Yunanistan diye yazılar yazıldığı, Rum evlerinin hepsinin duvar ve kapılarına yağlı boya ile İtalyan bayrakları ve Mussolini'nin resimleri çizildiği belirtilmiştir. Adalı Türklere herhangi bir taşkınlıkta bulunulduğuna dair konsolosluğa bir şikâyet gelmediği aktarılmıştır. Ancak 15 Mayıs Cuma günü İshak Alhadeb bankasının duvarının bir kıyısına “*L' Italia BUS AD L' Adalia*” şeklinde bir yazı yazıldığı konsolosluğa haber verilmiş ve hemen katip gönderilerek yazının şekli tespit ettirildikten sonra karabinyer dairesine gönderilen katip ile “*esasında bir mana ifade etmeyen bir cümle olmakla beraber bir Türk memleketi olan Antalya'nın duvarda İtalya kelimesi ile birlikte yazılmasının doğru olmadığı ve dedikoduya müsait olabilecek bu yazının hemen sildirilmesi*” hususunun emniyet umum müdüründen istendiği ve yazının sildirtildiği belirtilmiştir (TDA, 541-44159-209589-12, 18.05.1936).

1936 yılının başlarında Fethi Okyar'ın Londra Büyükelçisi olarak İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden'i ziyaretinde dostane bir ortamda iki müttefik gibi yapılan görüşmede Oniki Ada'nın tahkimi karşısında Boğazların tahkimi meselesi İngiltere Dışişleri Bakanı tarafından tabii ve zaruri görülmüştür (TDA, 501-31269-123954-4, 25.03.1936). Sonrasında Türkiye'nin Boğazların askerden arındırılmış statüsünün değiştirilmesi yönünde yaptığı çağrı İngiltere ve Sovyetler Birliği tarafından desteklenmiştir. 20 Temmuz 1936 tarihinde Türkiye, İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği, Japonya, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya arasında Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalanarak Boğazların askerden arındırılmış statüsü değiştirilmiş ve Boğazlar Komisyonu'nun görevi sonlandırılmıştır. Konferansa katılmayan İtalya, bu sözleşmeyi 2 Mayıs 1938 tarihinde imzalamıştır (Kurtcepe ve Beden, 2015: 335). İtalya'nın 1934 yılından itibaren saldırgan ve yayılmacı politika izlemesi Akdeniz'in güvenliğinden endişe duyan Türkiye ve İngiltere'yi birbirine yakınlaştırmıştır. 12 Mayıs 1939 tarihinde yayımlanan bir deklarasyonla Türk-İngiliz ittifakının temelleri atılmıştır. Deklarasyonun üçüncü maddesine göre gerçekleşecek herhangi bir saldırının Akdeniz'de savaşa sebep olması halinde her iki devlet birbirlerine yardım edecektir. Daha sonra aynı mahiyette bir başka deklarasyon 23 Haziran 1939 tarihinde Fransa ile imzalanmıştır (Yiğit, 2022: 390).

21 Eylül 1936 tarihli ve 657/217 sayılı Rodos Konsolosluğu raporunda Leryos'un Kaçuni ve Kserokambos Burunlarına konulmuş olan altışar adet 15'lik 12 adet topun sökülerek yerlerine 12 adet 25'lik top konulduğunun haber alındığı bildirilmiştir (TDA, 541-44160-209598-37, 21.09.1936). 4 Ekim 1936 tarihli Atina Elçiliği yazısında Patmos Adası'na da iki büyük top ve bir miktar mitralyöz çıkarıldığı, Arki Adası'na önemli miktarda savaş mühimmatı nakledildiği, Kalimnos ve civarındaki küçük adalara toplarla donatılmış kuvvetli birlikler çıkarıldığı; Astropalya'da savunma tertibatının yapılmakta olduğu; Kastelloriza Adası'na çıkan İtalyan birliklerinin adayı büyük bir faaliyetle tahkim ettiği ve bu adayı Oniki Ada'nın *Verdon*'u yapacaklarını beyan ettikleri aktarılmıştır (TDA, 541-44138-209259-26, 04.10.1936). Oniki Ada'da yapılan bu tahkimatlarına yanı sıra İtalyan tayyareleri, muhripleri ve denizaltıları tarafından adalar etrafında daimî surette karakol vazifesi icra edilmiştir.

1936 yılının sonlarına gelindiğinde Adalar Valisi Mario Lago'nun Roma'ya çekileceği, yerine İtalya'nın Londra Elçisi Grandi veya Trablusgarp Valisi Alembi'nin geleceğine yönelik haberler çıkmıştır (TDA, 541-44160-209598-31, 12.10.1936). Ancak 13 Kasım 1936

tarihli Messaggero di Rodi gazetesi Vali Mario Lago'nun yerine Maarif Nazırı Cesare Maria De Vecchi conte di Valcison'un mülki ve askeri selahiyetlerle vali tayin edileceğini yazmıştır. 16 Kasım 1936 tarihli 794/269 sayılı ve askeri haberler konulu Rodos Konsolosluğu yazısında Vali Mario Lago ile askeri kumandan General Mabca arasında adaların tahkimi meselesinde bir süredir fikir ayrılığı olduğu, General Mabca'nın özellikle Rodos'un tahkim edilmesi konusunda ısrarcı olmasına karşı Vali'nin "rapor yaz da görelim" dediği ve General'in bir takım raporlar tanzim ederek Genelkurmay Başkanlığına gönderilmek üzere valiye verdiği ve sonrasında General'in Roma'ya gittiğinde Genelkurmay Başkanının "Rodos'ta ne yaptınız" sorusuna karşı birçok şey yapıldığını, fakat tahkimat hakkında göndermiş olduğu raporların henüz cevabı gelmediğini söylediği fakat bu raporların orada bulunmaması üzerine Maarif Nazırı'nın Rodos'a geldiğinde raporların Vali tarafından alıkonulduğunun görüldüğü ve bu sebeple valinin değiştirilmesine karar verildiğinin haber alındığı aktarılmıştır (TDA, 541-44160-209598-41, 16.11.1936). Yeni Vali Cesare Maria De Vecchi conte di Valcison 2 Aralık Çarşamba sabahı saat 9'da Calitea vapuru ile Rodos'a gelmiş ve büyük bir törenle karşılanmıştır. 5 Aralık Cumartesi gününden itibaren konsololar yeni vali tarafından ayrı ayrı kabul edilmiştir (TDA, 541-44122-209174-25, 07.12.1936).

İTALYAN EGE ADALARI VALİLİĞİNE DE VECCHI'NİN GETİRİLMESİ SONRASINDA ONİKİ ADA'DAKİ ASKERİ FAALİYETLER

1936 yılının sonunda İtalyan Ege Adaları Valisi olarak Mario Lago'dan sonra De Vecchi görevlendirilmiştir. 1940 yılına kadar bu görevi sürdüren De Vecchi döneminde İtalyanların Oniki Ada'daki İtalyanlaştırma politikaları şiddetlenmiştir. Adalardaki Ortodoks Rum Kilisesine baskılar giderek artmış, İngiltere ve Yunanistan lehine casusluk yaptıkları iddiasıyla İtalyan tebaası birçok Rum sürgüne gönderilmiş, adalardaki faşist olmayan ve faşistlik aleyhinde söz dahi sarf edenler cezalandırılmış ve yeni valinin adalıları faşist yapma hususundaki kararı şiddetle uygulanmıştır. İtalyan Hükümetince Rum ve Türk okullarında Katolik propagandası yapılmaya başlanmış, okullarda yerli öğretmenler değiştirilerek yerlerine İtalyan öğretmenler getirilmiş ve bütün tedrisat İtalyanca yapılmaya başlanmıştır.

De Vecchi, göreve başladığı ilk aylarda ciddi bir uçak kazası atlatmıştır. 1 Mart günü Vali ve İtalya Turizm Genel Müdürü Oresti Bonomi'nin de içinde bulunduğu uçak Kos Adası'nda şiddetle suya inmiş, içindekiler kurtarılmış ancak uçak saplandığı sığ sudan çıkarılamamıştır (TDA, 541-44160-209598-10, 08.03.1937). Sonrasında De Vecchi vapurla Rodos'a gelmiş, aynı vapurla Bonomi İtalya'ya geri dönmüştür.

28 Haziran 1937 tarihli Rodos Konsolosluğu yazısında İtalyan Ege Adaları Kumandanlığına Miralay Pietro Pietra Capri'nin tayin edildiği ve yeni kumandanın gelmesiyle Rodos'taki 9. alaydan başka 10. alayın da konuşlandırılarak adalardaki askeri kuvvetlerin arttırılacağı yönündeki söylentilerin kuvvetlendiği belirtilmiştir (TDA, 541-44160-209598-5, 28.06.1937). Daha sonra 10. alaya mensup askerler İtalya'dan Leryos'a getirilmişler, sonra da Kos'a çıkarılmışlardır (TDA, 541-44167-207484-23, 13.09.1937).

Rodos Konsolosluğu'nun Eylül ayı içerisinde Fethiye telgrafhanesi vasıtasıyla gönderdiği raporda Leryos'a denizaltılar ve torpido muhriplerinin gönderilmiş olduğu aktarılmıştır (TDA, 541-44167-207484-21, 24.09.1937; TDA, 541-44226-210245-37, 24.09.1937). İspanya'da iç savaşın devam ettiği süreçte Odessa'dan Valensiya'ya erzak, otomobil ve makine yükü taşıyan İspanyol gemisi Ciudad de Cadiz, 15 Ağustos 1937'de Bozcaada'nın 15 mil kuzeybatısında kimliği belirsiz bir denizaltı tarafından batırılmıştır (Cumhuriyet, 17.08.1937). Bu hadiseden üç gün sonra Valensiya Hükümeti'ne buğday yükü taşıyan İspanyol gemisi Armuro, Türk karasuları içinde Bozcaada'nın kuzey-batı veyahut güney-batısında 18 Ağustos'ta yine kimliği belirsiz bir denizaltının saldırısına uğramıştır (FO 424/281 W 15734/23/41 Loraine to Viscount Halifax, 19.08.1937). Akdeniz'in değişik noktalarında

cerayan eden ve uluslararası deniz taşımacılığını hedef alan denizaltı, uçak ve gemilerin hangi devlete ait olduğu başlangıçta tespit edilememiş olsa da sonradan İtalya olduğu anlaşılmıştır. Bu bağlamda İtalya ana karasının Çanakkale Boğazı'nın Ege Denizi çıkışına olan coğrafi uzaklığı dikkate alındığında 1937 yılında Ege Denizi'ndeki bu saldırıları gerçekleştiren araçların Leryos ve Rodos'taki üsleri ileri hareket noktası olarak kullanmış olmaları muhtemel görünmektedir.

İspanya'daki iç savaşta Oniki Adalı komünistlerin de yer aldığı hakkındaki yazı üzerine bu kişilerin Fransa'dan geçmekte oldukları düşünülerek İtalyan Hükümeti tarafından adalılara Fransa için vize verilmeyeceği belirtilmiştir (TDA, 541-44167-207484-16, 18.10.1937).

29 Eylül tarihli Rodos Konsolosluğu yazısında Katavya köyü civarındaki havaalanının tesviyesinin devam ettiği, Agia Isidoros ile Artamiti arasındaki düzlüğe 14 adet cephaneye ve benzin deposu inşa edilmiş olduğu ve bu küçük sahanın tayyare meydanı olarak kullanılmasının mümkün olmadığı İtalyanlarca anlaşıldığı ifade edilmiştir. (TDA, 541-44167-207484-18, 27.09.1937).

30 Kasım 1937 tarihli Rodos Konsolosluğu yazısında Birendizi vapuru ile Rodos'a 2 bahriye topu, Leryos'a aynı vapurla 4 top ve muhtelif sayıda uçak ve bomba çıkarıldığı, topların uzunluğunun 6 metre, namlu çapının 15 cm olduğu bildirilmiştir. Ayrıca adalardaki 20 ile 55 yaş arasındaki İtalyanların adresleri askeri kontrol dairesince kayıt edilerek savaş veya davet durumunda 12 saat süre zarfında bu kişilerin toplanmalarının temin edildiği aktarılmıştır (TDA, 541-44167-207484-4, 30.11.1937). Bu süreçte karadan ve denizden yapılan tatbikatlar ve inşaat faaliyetlerinde dinamit patlatma gereği görüldüğünden Leryos'a girişler İtalyan Hükümetince yasaklanmıştır. Hatta tüccarlara dahi alacaklarının tahsili için adaya girmelerine izin verilmemiştir.

1937 yılında adalarda ekmek fiyatının 1 lireden 90 santime çıkmasıyla halk maddi ve manevi olarak büyük sıkıntı içerisine düşmüştür (TDA, 541-44167-207484-4, 30.11.1937). İtalyan Hükümeti tarafından Türklere ve Rumlara ait işyerlerinin kapatılmaya başlanmasıyla (TDA 541-44226-210246, 19.01.1938) adalardaki sefalet her geçen gün artmaya devam etmiştir. İtalyanların Rodos Türklerine iş vermedikleri ve zayıf ahlaklı kadınların fuhuşa atıldıkları yönünde duyumlar alınmıştır (TDA, 541-43950-210040-29, 14.07.1938). İtalyan Ege Adalarında tütünün tekele alınması dolayısıyla halkın elindeki tütün stokları karabinyerler tarafından toplattırılarak depolarda mühür altına alınmış ve sahiplerine tütün miktarını gösteren birer makbuz verilmiştir. İtalya'nın mali buhran içinde ve halkın da acınacak derecede sıkıntıda bulunduğu İtalya ve Rodos'a seyahat eden İsviçreli tanınmış bir banker tarafından gözlemlenmiştir. İtalya'nın yabancı ülkelerden nakdi yardım almadığı takdirde bu durumun uzun süre devam edemeyeceğini değerlendiren İsviçreli banker bu düşüncesini Rodos'taki Fransa Konsolosu ile paylaşmıştır (TDA, 541-44167-207480-4, 10.05.1938). İlerleyen günlerde Sömbeki Adası'nda bulunan tüccarlardan yabancı paraları alınarak ellerine lireden verildiği ve hükümetin aradığı yabancı paranın çoğunlukla dolar ve altın para olduğu haberi alınmıştır (TDA, 541-44136-209253-34, 30.08.1938). 4 Nisan 1938 tarihli Roma'dan gönderilen bir basın bülteninde resmi gazetenin İtalyan Ege filosunun Leryos'tan Rodos'a transfer edildiğinden bahsedildikten sonra aynı zamanda yapılan bir başka duyuruda, Yunanistan ve Türkiye'nin diplomatik temsilcilerinin III. Vittorio Emanuele'i kral ve imparator olarak akredite etmeye karar vererek İtalyan Etiyopya İmparatorluğu'nu tanıdıkları, bu hamlenin İtalya'nın Türkiye'ye yönelik emelleri hakkında Türkiye'nin endişelerini yatıştırma eğiliminde olan 1937 tarihli Türk-İtalyan Centilmenlik Antlaşması'nı bir adım daha ileri taşıyarak, Türkiye'nin dostane tanıma jestine karşılık verildiğinin söylendiği ifade edilmiştir (TDA, 541-44226-210246-23, 01.04.1938).

19 Şubat 1938 tarihli Rodos Konsolosluğu raporunda merkezi Leryos olan deniz üssünün Rodos'a getirileceği ve bu kapsamda bahriyelilere ait eşyaların Rodos'a taşınmaya başlandığına değinilmiştir. Konsolosluğun konu ile alakalı değerlendirmesinde İngilizlerin Kıbrıs, Filistin ve Mısır'da tesis etmekte oldukları deniz üssü ve uçak merkezlerine yakınlığı dolayısıyla İtalyanların Rodos'a daha fazla önem vermeye başladıklarının görüldüğü vurgulanmıştır. Bununla birlikte Leryos'un Çanakkale Boğazı ile Anadolu sahillerine ve doğu Yunanistan kıyılarına karşı yapılacak deniz ve hava saldırılarındaki öneminin akıllardan çıkarılmaması gerektiği, güneydeki İngiliz deniz üssüne karşı nispeten yakın olan Rodos'un deniz üssü olarak kullanılmasının daha uygun görüldüğü ifade edilmiştir. Savaş durumunda İngiliz deniz ve hava merkezlerine Rodos'tan havalanacak uçaklarla yapılacak saldırıların yakınlık dolayısı ile daha etkili ve hızlı olacağından arazi tesviyeleri ile uğraşmakta olan Rodos'taki askeri uçak istasyonlarının tamamlanması için 1938 yılında daha fazla çaba gösterileceği ve uçak adedinin arttırılacağı ileri sürülmüştür. (TDA 541-44226-210246-12, 19.02.1938). Daha sonra yayımlanan bir kararname ile İtalya'nın Ege Denizi filosu üssü Leryos'tan Rodos'a nakledilmiş ve Leryos'ta sadece bir deniz istasyonu bırakılmıştır (TDA, 541-44226-210246-4, 05.04.1938; TDA, 541-44136-209251-25, 06.04.1938).

19 Şubat 1938 tarihli Rodos Konsolosluğu raporunda Rodos gümrük ambarındaki 15 santimlik dört uzun menzilli bahriye topunun adanın güneyindeki Pilimiri'ye götürüldüğü belirtilmiştir (TDA 541-44226-210246-12, 19.02.1938). Ayrıca 10.5 cm'lik bir top, 7.5 cm'lik dört adet sahra topu Nisan ayında Rodos'a çıkarılmıştır. Bununla birlikte Rodos'taki askeri barakaların yapımına hız verilmiş ve demir depolarla yeraltında çok miktarda benzin depolanmıştır (TDA, 541-44226-210245-17, 12.04.1938). Orta Maraş'ta 60 bin metrekare genişliğindeki tarlalar istimlak edilerek bu bölgede askeri binaların inşası çalışmalarına başlanmıştır. Ayrıca Rodos'ta yeni yapılan Kolombiya İtalyan köyünde iskân dolayısıyla valinin verdiği bir söylevde adalardaki Türk ve Rum ahaliye hiçbir suretle güvenilmeyeceğini, bunlara düşman gözüyle bakılmasının doğru olacağını ileri sürüp ona göre hareket edilmesini söylediği iddia edilmiştir (TDA 541-44226-210246-12, 19.02.1938). Sömbeki Adası'nın Panormiti limanı kuzeydoğusunda tepe üzerinde büyük bir kışlanın inşaatının bir kısmı bitirilmiştir (TDA, 541-44167-207480-4, 10.05.1938). Adalardaki kuvvetler takviye edilmekle birlikte yapılan hazırlıklar bunun devam edeceğini açıkça göstermiştir.

Oniki Ada'da polis olarak çoğunlukla karabinyer kıtaları görevlendirilmiştir. Küçük adalardaki birlik komutanları genel idari ve inzibat kuvvetlerinin de komutanı durumunda olmuşlardır. İtalyan Hükümeti'nin izniyle rehberlik yapan birkaç Yahudi'nin Rodos'a gelen turistlere askeri bilgileri verdikleri karabinyer dairesi tarafından tespit edilmiş ve bu kişiler rehberlikten men edilmişlerdir (TDA, 541-44159-209589-28, 17.02.1936). Türkiye'den Oniki Ada'ya gelen Alman turistler de karabinyer dairesince takip edilmişlerdir (TDA, 541-44167-207484-16, 18.10.1937). İtalyan askeri faaliyetleri hakkında istihbarat toplanmasını önlemek amacıyla karabinyer dairesi tarafından adaları ziyarete gelen turistlere yönelik uygulanan takibat adalardaki askeri faaliyetlerin artması sebebiyle daha da sıkılaştırılmıştır. Şoförlerden şehir haricinde geçdirecekleri turistlerin isim ve sayısını karabinyer dairesine önceden bildirmeleri ve Lindos gibi top konulmuş ve askeri bölge olarak ayrılmış yerlerden geçilirken turistlerin dürbün ve fotoğraf makinelerini almaları ve bölgeyi geçtikten sonra iade etmeleri istenmiştir. (TDA, 541-44167-207480-4, 10.05.1938). Uygulanan işlem ve takiplerin bu şekilde sıkılaştırılması Rodos'u ziyaret eden turistleri rahatsız etmiştir.

10 Mayıs 1938 tarihli Rodos Konsolosluğu yazısında Rodos'ta "*Dopolavoro*" işçi teşkilatına adalarda çalışan yabancı ve yerli bütün işçilerin davet edildiği, bu teşkilata dahil olmayanlara iş verilmediği ve teşkilatın amacının işçileri faşizme ısındırmak ve sonrasında bunları hakiki İtalyan yaparak askere almak olduğu bildirilmiştir. Türklerin adalardan

ayrılmaması hususu Türk Hükümeti tarafından prensip olarak kabul edilmiş olması sebebiyle bu teşkilata Türk işçilerin girmelerine Rodos Türk Konsolosluğu tarafından müsaade edilmiştir. Ancak Türkler arasında sonu faşizme varacak olan bu teşkilattan yine de korkup kaçınanlar olmuştur (TDA, 541-44226-210245-12, 10.05.1938; TDA, 541-44136-209252-4, 07.06.1938). Faşistlik faaliyetinden dolayı iki genç fırtınalı bir havada her tehlikeyi göze alarak küçük bir sandalla ve kırık bir kürekle Rodos'tan yola çıkarak Fethiye'ye sığınmıştır (TDA, 541-44136-209252-4, 07.06.1938).

Rodos'taki bu gelişmeler sonrasında Dışişleri Bakanlığı konu ile ilgili Türkiye'nin Roma Büyükelçiliğini bilgilendirmiştir. Roma Büyükelçiliğinin 10 Ekim 1938 tarihli yazısında Rodos Konsolosluğunun 7 Haziran 1938 tarihli raporunda “*Dopolavoro*” teşkilatı hakkında verdiği bilgi ile Roma Büyükelçiliğinin bu husustaki malumatının birbiriyle örtüşmediği ifade edilmiş ve meselenin Türk Hükümetince bir teşebbüs konusu olamayacağı değerlendirilmesinde bulunulmuştur (TDA, 541-44136-209252-5, 10.10.1938).¹

İtalyan Hükümeti'nin baskılarından dolayı Türk ve Rum ahaliden adaları terk edenlerin olmasının yanı sıra adalarda görevli İtalyan askerler arasında birliklerinden firar ederek kaçak yollarla Türkiye'ye iltica edenler de olmuştur. 13-14 Temmuz 1937 gecesi Rodos'tan bir çavuş ve iki asker silahlarıyla bir sandala atlayarak Marmaris'e iltica etmişlerdir. Bu firar olayı Rodos'taki 9. piyade alay kumandanı Miralay Calzini'yi oldukça müteessir etmiş ve askerlik ödevinden kaçarak yabancı bir ülkeye sığınan, yurt ve faşizm koruyucusu sanılan bu kaçakların vatan haini ve casus derecesine düşüklerini söylemiş ve böyle bir olayın tekrarlanmaması için alaydaki askerlere sadakat yemini ettirmiştir (TDA, 541-44226-210245-41, 20.07.1937). Ancak ilerleyen süreçte benzer firar hadiseleri zaman zaman yine yaşanmıştır. Adalardaki birliklerinden firar eden İtalyan askerleri ele geçirdikleri vasıtalarla kaçak yollardan Türkiye'ye ulaşmaya çalışmışlardır.

5 Temmuz 1938 tarihli Rodos Konsolosluğu yazısında her gün sahra topları, el bombaları ve mitralyözlerle talimler yapıldığı, 9 – 12 Temmuz arası büyük top atışlarının yapılacağı tehlikeli bölgede bulunan Taschisi-Muzzuniari-Vuno-Pastida-Narizza-Kalitea-Koskino köylerinin tahliye edileceği, 12 yaşından büyük erkeklerin listesinin hazırlandığı ve yük hayvanlarının adet tespitinin yapıldığı belirtilmiştir. Ayrıca İstanköy'de 1600 metre uzunluğunda ve 600 metre genişliğindeki bir sahanın havaalanı olarak kullanılacağı aktarılmıştır (TDA, 541-44226-210246-36, 05.07.1938). 18 yaşından 45 yaşına kadar olan hakiki İtalyan erkeklerin yurt dışına gitmelerine müsaade edilmemesi yönünde karabinyer dairesine emir verilmiştir. İslam müftüsü, İtalyan papazları, Ortodoks despotları ve hahambaşı hükümet konağına çağırılarak siyasete karışmayacaklarına dair yemin ettirilmiştir (TDA, 541-43950-210040-16, 17.09.1938).

1937 yılında Türk ve Rum okulları kapatılarak okullarda İtalyanca eğitim öğretime başlanmıştır. 1938 yılında bu defa parasız olarak Abidin Paşa Konağı'nda yerleşmiş olan ve hükümetten tahsisat alan Yahudi haham mektebi de kapatılmış ve 6 gün zarfında mektebin dağıtılması emredilmiştir. Yahudi aleyhtarlığının adalarda başlamış olabileceği buradaki

¹Türkiye Roma Büyükelçiliği yazısında Dopolavoro teşkilatı hakkında şu malumatı vermiştir: “*Dopolavoro*”nun tercümesi “*işten sonra*” demektir. Devlet, herhangi bir şirket ve müessesede çalışan büyük ve küçük memurlar ile her nevi amelenin, yani gerek fikriyle gerekse kolları ile çalışan herkesin mesai saatleri haricindeki zamanlarını faydalı bir surette geçirmelerini istihdaf eden, bunlara sıhhi istirahat ve eğlence tertip eden, azası milyonlara baliğ bir teşkilattır ve bu itibarla “*siyasi*” olmaktan ziyade “*içtimai*” dir. Dopolavorolar, nezaretler, şirketler, fabrikalar gibi her nevi faaliyet teşkilatında çalışanların kendi aralarında grup halinde toplanmaları ile teşekkül eder. Bunlara duhul mecburi değildir. İsteyen girer, istemeyenler girmez. Ancak ... teşkilatın mensuplarına temin ettiği birtakım faydalar, bunların azasını bir mecburiyete tabi olmaksızın milyonlara çıkarmıştır...”

Yahudileri telaş içine düşürmüştür (TDA, 541-44136-209253-34, 30.08.1938). Sonrasında adalarda görevli bulunan Yahudi Amiral Ascoli geri çağırılmış ve yerine Amiral Lombardi görevlendirilmiştir (TDA, 541-44136-209253-23, 25.10.1938). Oniki Ada'daki Yahudilere o zamana kadar İtalyan Hükümeti tarafından çeşitli ayrıcalıklar gösterilmiş ve adalardaki Yahudiler İtalyanlarla işbirliği içerisinde olmuşlardır. Ancak İkinci Dünya Savaşı'na yaklaşan günlerde Müslüman Türk ve Ortodoks Rum ahaliye yönelik yıllarca yapılagelen faşist baskıları Yahudiler de tecrübe etmeye başlamışlardır.

Oniki Ada'da yaşayan faşist olan ve olmayan İtalyanlara bir savaş başlaması durumunda hazır olmalarına ve savaşa iştirak edeceklerine dair birer kâğıt imzalattıkları, adalarda bulunan genel topçu ihtiyat zabitlerine eski topçu askerlerine üç günden beri ders verilmeye başlandığı, adalardaki Müslüman ve Hristiyanlara gönüllü askere yazılmaları için teşvik edilmekte oldukları Rodos Türk Konsolosluğunca haber alınmıştır (TDA, 541-44136-209253-34, 30.08.1938).

Rodos Adası'ndaki en büyük askeri deponun Çayır mevkiinde bulunması sebebiyle, bu bölgenin etrafı tel örgülerle çevrilmiş ve Çayır ile Kandilli arasındaki dağdan geçilmesi yasaklanmıştır (TDA, 541-44136-209253-21, 08.11.1938). 26 Aralık tarihli Rodos Konsolosluğu raporunda 11 Aralık tarihinden beri Rodos'taki askerin silahla atış talimi yaptığı, Katavya'nın batısındaki Kalavros Dağı'ndaki mevzilere yerleştirilmek üzere 5 bahriye topu çıkarıldığı, aynı mahallin güneydoğusundaki Oros Dağı'nın üzerinde doğudan batıya doğru kademe halinde 3 top mevzii bulunduğu, burada hazırlanan 3 top yatak yerinin Kalavros'takilerden daha büyük olduğu, Katavya'da hazırlanmakta olan havaalanına taş döküldüğü, Kalataos'da dağın kuzeybatı tarafında eteğe doğru 3 delik açıldığı, bunların parça halinde gelen saçlardan kaynatılmak suretiyle yapılacak benzin depolarının yeri olduğu, bu deliklerin bulunduğu yerlerin daha altında, havaalanına yakın olarak takriben 100'er tonluk 2'şer tane depolar konulduğu, bunların bir taraftan büyük depolara ve diğer taraftan kendilerinden küçük olup daha aşağıya konulacak diğer depolara bağlı olacağı, aynı dağın eteğinde ve havaalanı olarak hazırlanan sahaya doğru büyük bir delik daha olduğu ve bunun 16 uçak alacak yeraltı hangarının girişi olduğu belirtilmiştir (TDA, 541-44136-209253-19, 26.12.1938).

Türkiye'den kasaplık hayvan ithali için döviz müsaadesi alan tacirlerin her hafta 150-160 baş sığır getireceği ve bunun yarısının Leryos'a indirileceği haber alınmıştır. Hayvanların adalara indirilmesi işinde nüfusu daha kalabalık olan İstanköy'ün dikkate alınmayıp Leryos'un düşünülmesi tacirlerin aynı zamanda askeri müteahhit olmaları sebebiyle Leryos'ta asker sayısının çokluğundan dolayı askerin ihtiyacını göz önünde bulundurmalarından kaynaklandığı, nitekim Bulgaristan'dan gelen hayvanlar için Bulgar vapurlarının da Leryos'a uğradıkları Rodos Konsolosluğu yazısında ifade edilmiştir. (TDA, 541-44136-209253-17, 05.01.1939)

1939 yılı içerisinde adalara sandıklar içerisinde bahriye topu mermileri, sahra topu mermileri, tayyare bombaları, el bombaları, zehirli gaz bombaları, dinamitler, lağam bombaları, makinalı tüfek mermileri, variller içerisinde boğucu gaz, sahra topları, bahriye topları, deniz tayyareleri, elbiseler, motorlu araçlar gibi çok miktarda askeri malzeme, zabıt ve asker getirilmiştir. Bu süreçte İtalyan askerleri arasında zaman zaman disiplinsizlik olayları da baş göstermiştir. 3 topçu askeri gece sandalla Rodos limanından uzaklaşırken yakalanmışlar ve birkaç tayyare zabiti Anadolu'ya sandalla firar teşebbüsünde bulunmuşlardır (TDA, 541-44160-209596-23, 16.05.1939).

19-20-21 Temmuz günleri süresince Rodos'ta yapılmakta olan askeri manevralar nedeniyle Konsolosların şehirde bulunmaları ve yabancıların meskûn mahal sınırlarından dışarı çıkmamaları yönünde mahalli hükümetten tebliğname alınmıştır (TDA 541-44160-

209596-5, 20.07.1939). Bir çıkarma hareketine karşı adanın müdafaasını konu alan bu manevralara, Amiral De Pini idaresindeki filo da iştirak etmiştir. 20-21 Temmuz gecesi saat 2'de adalara yaklaşmaya başlayan filo 3:30'da çıkarma hareketini gerçekleştirmiştir. Katavya önlerinde bir gösteri yapıldıktan sonra asıl ihraç işlemi Mikse ve Trianda önlerinde ve Lindos'ta yapılmış, projektörlerin tesirini azaltmak için çıkarma hareketi şafak vaktine denk getirilmiş, çıkarma hareketi başarılı olmuş ve karaya çıkan askerler Mikse ve Trianda'yı işgal ettikten sonra Mercan tepesine kadar ilerleyip bayrak dikmişlerdir. Rodos'tan yardıma gelen bölük ve nakliye kolları esir alınmıştır. Lindos'taki çıkarma hareketi de başarıyla sonuçlanmıştır. Vali De Vecchi'nin adaların zaptının mümkün olamayacağı ve adalara gelmiş olan yüksek harp enstitüsü heyetinin aksini iddia etmesi üzerine böyle bir manevranın yapıldığı ifade edilmiştir. Adalardaki tümen komuta heyetinin planına göre kuvvetin büyük kısmı Mandrikos ile Apolachia ve Katavya ile Malona aralarında konuşlandırılmıştır¹ (TDA, 541-44136-209255-36, 25.07.1939).

1939 yılına gelindiğinde mahalli hükümet adalarda konsolosluklara yönelik gittikçe daraltılan bir tecrit uygulamaya başlamıştır. Türkiye, Yunanistan, Fransa ve Mısır Konsolosluklarının bulunduğu Rodos'ta özellikle Türk ve Yunan Konsolosluklarına yönelik baskılar artmıştır. Mahalli hükümetten konsolosluklara gönderilen yazılarda nezaket formülleri dahi çıkarılmış, memurları takip ettirilmiş, binaları gözetlenmiş, vatandaş olmayan kimselerden konsolosluklara girip çıkanlar sorguya çekilmiş ve işlerinden çıkarılmışlardır. Adalar arasında yolculuk yapmak dahi vizeye tabi olduğundan Fransa Konsolosu'nun Meis Adası'na gitmek için pasaportu vize dahi edilmemiştir. Bu kısıtlama hareketinin sebebi olarak İtalya Konsoloslarının diğer memleketlerde nazik olmayan muamelelere maruz kalmış olmalarının yanı sıra İtalyanların adaları müdafa vaziyetinde olduklarını üstü örtülü olarak anlatma şeklinde göstermeyi istemiş oldukları değerlendirilmiştir. İstihbarat hususunda gayret sarf ettikleri gerekçesiyle İtalyanlar tarafından Rodos'taki konsoloslukların kaldırılması talebinin beklenebileceği Rodos'taki Türkiye Konsolosu Reşad Karabuda tarafından değerlendirilmiştir (TDA 541-44167-207580-2, 09.08.1939).

Almanya'nın Polonya'ya taarruzunun ilk günlerinde İngiliz gemileri tarafından durdurulan İtalya'ya ait Roma vapurunun içinde Alman askeri olup olmadığı araştırılmıştır. İtalyanlar tarafından Astropalya, Patmos, Leryos, Kalimnos, İstanköy ve Kerpe Adalarının tahkimine önem verilmiştir (TDA 541-44226-210239-3, 10.09. 1939). Eylül 1939 ayı içinde Ege Adalarındaki İtalyan faaliyetleri hakkında Ege Kaymakamlarından alınan ve Ege Bölgesi Emniyet Müfettişliğince incelenmiş olan bilgiye göre Rodos Adası'na; 7000 muhtelif sınıflara mensup asker, 7000 sandık piyade tüfek cephanesi, 50 muhtelif cins top (bir kısım uçaksavar topu), 20 zırhlı otomobil, 100 muhtelif uçaksavar, benzin, su ve nakliye kamyonu, 12 hafif tank, 2000 ton mühimmat (7000 sandık cephanesi dahil), 6000 ton ipeş maddesi, 4000 ton buğday getirildiği bildirilmiştir. İstanköy'e 1 piyade taburu, 500 piyade eri, 150 topçu eri, 100 erden oluşan bir istihkam müfrezesi ve Leryos Adası'na 1000 deniz topçu askeri, 450 piyade askeri konuşlandırıldığı ifade edilmiştir. Ayrıca 1902 doğumlu 450 askerin Kalimnos

¹ Rodos ve civarında konuşlandırılan top, mitralyöz ve projektörlerin adet ve mevkilerinin dağılımı şu şekilde olmuştur: Bursalı kahvesinin deniz tarafında iki mitralyöz, Girit Mahallesi'nde 1, Santırılı'da miskinler manastırında 1, eski Mikse'de 2, Trianda Burnu'nda 2, Kremasti Burnu'nda ufak manastırda 2, Mercan'da 1 mitralyöz; Mercan tepesinde Şahin Paşa Konağı üstünde 2 tayyare topu, Büber Dağı'nda 1 dağ topu; Gaz deposu (Kova) burnunda 1, Gümrük iskelesi ucunda 1, Mercan tepede 1, eski Rodos tepesinde 1, Kremasti arkasındaki tepede 1, Yılanlı ovanın kuru deresi sahilinde 1 projektör. Bundan başka mitralyöz olan yerler: Kasaphane civarında 1, Malakin'in kumsalında 1, Durmuş deresi sahilinde dolaplı kuyuda 2, Kasulli'nin çiftliğinde 1, Öküz Burnu kayalıkları içinde 2, Kalitea içme suyu burnunda 1, Kalitea ovasının ortasında 2. (sabit bataryalar ve bunlara bağlı projektörler hariçtir.) (TDA, 541-44136-209255-36, 25.07.1939).

Adası'na getirildiği ve 800 askerin İstanköy ve Kalimnos Adalarında terhis edilerek İtalya'ya sevk edildikleri belirtilmiştir. (TDA, 541-44226-210246-2). Mahalli hükümet tarafından adalarda oturanlar arasında 1904 ve 1917 doğumluların tespitine başlanmış ve bu doğumlular arasında işe yarayanların ileride silah altına alınacağı söylentileri yayılmıştır. Bu sebeple birçok Türk Anadolu'ya geçebilmek için çare aramış ancak mahalli hükümetin bu gibi kişilerin pasaport taleplerini reddetmesi dolayısıyla vize almak için Rodos'taki Türkiye Konsolosluğu'na müracaat edenlerin bu talepleri yerine getirilememiştir (TDA, 541-44136209255-32, 28.09.1939).

1939 yılı Türk Genelkurmayı'nın raporuna göre Oniki Ada'da İtalyanların 3 taburlu 2 piyade alayından ve 3 gruptan oluşan bir topçu alayından müteşekkil bir piyade tümeni bulunduğu ve bunun yanı sıra motorlu kıtalar, milis teşkilatı ve bir tabur makinalı top birliğinin mevcut olduğu belirtilmiştir. Ayrıca adalarda çok sayıda barikat ve istihkam yapılmış olması, İtalyanların adalar üzerindeki faaliyetlerinde gizliliğe çok önem vermeleri ve adaların birbirlerine olan yakınlığının adalar arasında kuvvet kaydırmaya imkân vermesi sebebiyle askeri birliklerin adalardaki durumu hakkında ayrıntılı tespitin yapılabilmesini güçleştirdiği ifade edilmiştir (İDH., K.1, G.4, B.4). İtalya'nın Yunanistan'a savaş ilan etmesine müteakip Rodos'ta bulunan 17 ile 60 yaşları arasındaki Yunan tebaasından yüzlerce kişi tutuklanarak eski kalenin derin hendeklerinde hazırlanan çadırli kampa konulmuştur. Ayrıca eski kalenin diğer bir hendeğinin de Türk esirler için hazırlandığı İtalyanlar tarafından ifade edilmiştir (TDA, 541-44168-207479-7, 13.11.1940).

SONUÇ

1934 yılında Benito Mussolini, Faşist Kongresi'nde yaptığı konuşmada İtalya'nın tarihi emellerinin Asya ve Afrika'da olduğunu açıkça ifade etmiştir. 1934 yılında İtalyanlar, Habeşistan'ı işgal etme niyetiyle askeri hazırlıklara girişmişler ve aynı dönemde Oniki Ada'ya silah, mühimmat ve asker göndererek adalardaki tahkimat çalışmalarını hızlandırmışlardır.

Başta Rodos ve Leryos olmak üzere Astropalya, Patmos, Kalimnos, Kos, Sömbeki, Kerpe ve Meis Adalarının tahkimatına İtalyanlar tarafından önem verilmiştir. Adalara yapılacak bir çıkarma harekâtına karşı kullanılmak üzere ada kıyılarını tamamen ateş altında bulundurabilecek surette yerleştirilen ve çapları 15,5 cm'yi bulan sahil topları mevzilere çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra adalardaki muhtelif noktalara çok sayıda uçaksavar topları ve makineli tüfekler yerleştirilmiştir. Adalara askeri maksatlı çeşitli iskeleler, hava meydanları, uçak hangarları, top mevzileri, tarassut mevkileri, tel örgü maniaları, siperler, barikatlar, akaryakıt ve cephanedepoları, su depoları, barakalar, tesis ve binalar kurulmuştur. Ayrıca genel idari ve inzibat kuvveti olarak karabinyer kıtaları Rodos Adası'nın köylerinde ve diğer adalardaki merkez ve karakollarda görevlendirilmişlerdir.

Habeşistan Savaşı dolayısıyla İtalya'nın Milletler Cemiyeti ve İngiltere'ye karşı koymuş olduğu tavır ve İngiltere'nin menfaatlerine zarar verici hareketleri dolayısıyla Akdeniz'de İtalya ve İngiltere arasında er ya da geç bir savaşın patlak vereceği ve savaşın Oniki Ada'ya da yayılabileceği ihtimali, İtalyan hükümetinin baskısından bunalan Oniki Ada'daki Türkleri endişelendirmiştir. Oniki Ada'daki Türk varlığının devamını sağlamak amacıyla adalardan Türklerin boşaltılmaması Türk Hükümeti tarafından prensip olarak kabul edilmiş bir husus olmuştur. Bu sebeple faşist işçi örgütlere katılmaları yönünde baskı gören Türklerin adalarda ikamet edebilmelerinin temini için bu örgütlere katılmalarına Rodos'taki Türkiye Konsolosluğunca izin verilmiştir. Ancak sonu hakiki İtalyan olmaya ve İtalya adına askerlik yapmaya varacak bu faşist faaliyetlerden rahatsız olan bazı Türkler kaçak yollarla Anadolu'ya geçerek Türkiye'ye sığınmışlardır.

İtalyan yetkililerin yaptıkları açıklamalarda ve İtalyan basınında Kızıldeniz ve Karadeniz'den İtalya'nın zorunlu ihtiyaçlarını karşılayacak maddeleri taşıyan gemilerin korunması için bu adaların bir dayanak bölgesi teşkil ettikleri ve İtalyan Ege Adalarının esas vazifesinin bu olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Oniki Ada'daki İtalyan varlığı Türkiye'nin bütünlük hakkı üzerinde bir tehdit oluşturmamakla birlikte adaların Anadolu'ya yakınlığı dolayısıyla iki ülke arasında düşmanlık halinde karşı sahilden gelecek saldırıların adalar üzerinde çok tesirli olacağı, Türkiye topraklarının varsayılan bir istilasını hususunda adaların askerî harekât için gerekli olan araçları yığmaya yeterli bir köprübaşı oluşturmaya müsait olamayacağı ifade edilmiştir.

Leryos Adası'ndaki su kaynaklarının yetersizliği ve Rodos'un güneydeki İngiliz üslerine daha yakın konumda olması nedeniyle İtalyanların deniz üssü Leryos'tan Rodos'a taşınmıştır. Rodos, Leryos, Astropalya, Meis ve Kerpe Adalarında inşa edilen hava meydanları uçaklar için üs görevi görmüştür. İtalya'nın İkinci Dünya Savaşı'na girmesinin ardından Rodos dahil İtalyan Ege Adaları'ndan Filistin, Mısır ve Bahreyn'deki İngiliz üslerine, petrol tesislerine ve Doğu Akdeniz'deki gemilere yönelik hava saldırıları düzenlenmiştir. İtalya'nın Yunanistan'a savaş ilanının ardından Oniki Adadaki Rumlardan yüzlerce kişi tutuklanmış ve adalardaki kamplarda tutulmuştur.

KAYNAKÇA

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA)

TDA, 541-44156-209367-12, 18.05.1932

TDA, 541-44136-209251-46, 20.05.1933

TDA, 541-44154-209353-55, 27.09.1934

TDA, 541-44159-209587-38, 05.12.1934

TDA, 541-44159-209587-37, 20.12.1934

TDA, 541-44160-209593-23, 15.11.1933

TDA, 541-44168-207472-77, 12.04.1934

TDA, 541-44159-209588-20, 29.06.1936

TDA, 541-44336-211406-177, 25.04.1934

TDA, 541-44226-210242-24, 05.03.1935

TDA, 541-43948-207599-2, 07.04.1935

TDA, 541-44167-207482-8, 04.05.1935

TDA, 541-44167-207482-9, 04.05.1935

TDA, 541-44159-209590-4, 09.01.1936

TDA, 541-44226-210241-14, 08.08.1935

TDA, 541-44160-209592-5, 05.09.1935

TDA, 541-44160-209591-21, 19.09.1935

TDA, 541-44159-209590-35, 17.08.1935

TDA, 541-44226-210242-63, 22.09.1935

TDA, 541-44226-210242-69, 26.10.1935

TDA, 541-44159-209590-41, 21.11.1935

TDA, 541-44226-210242-59, 08.11.1935
TDA, 541-44226-210242-57, 10.11.1935
TDA, 541-44226-210242-58, 09.11.1935
TDA, 541-44159-209589-36, 16.01.1936
TDA, 541-44168-207472-83, 04.04.1934
TDA, 541-44159-209589-23, 16.03.1936
TDA, 541-44159-209589-16, 11.05.1936
TDA, 541-44159-209588-4, 24.08.1936
TDA, 541-44159-209589-14, 18.05.1936
TDA, 541-44159-209588-4, 24.08.1936
TDA, 541-44159-209589-10, 25.05.1936
TDA, 541-44159-209588-28, 12.06.1936
TDA, 541-44159-209588-16, 06.07.1936
TDA, 541-44159-209588-22, 22.06.1936
TDA, 541-44168-207472-83, 04.04.1934
TDA, 571-35040-138308-7, 01.03.1935
TDA, 525-38309-153271-10, 12.07.1935
TDA, 541-44159-209589-12, 18.05.1936
TDA, 501-31269-123954-4, 25.03.1936
TDA, 541-44160-209598-37, 21.09.1936
TDA, 541-44138-209259-26, 04.10.1936
TDA, 541-44160-209598-31, 12.10.1936
TDA, 541-44160-209598-41, 16.11.1936
TDA, 541-44122-209174-25, 07.12.1936
TDA, 541-44160-209598-10, 08.03.1937
TDA, 541-44160-209598-5, 28.06.1937
TDA, 541-44167-207484-23, 13.09.1937
TDA, 541-44167-207484-21, 24.09.1937
TDA, 541-44226-210245-37, 24.09.1937
TDA, 541-44167-207484-16, 18.10.1937
TDA, 541-44167-207484-18, 27.09.1937
TDA, 541-44167-207484-4, 30.11.1937
TDA, 541-44226-210246, 19.01.1938
TDA, 541-43950-210040-29, 14.07.1938
TDA, 541-44167-207480-4, 10.05.1938
TDA, 541-44136-209253-34, 30.08.1938
TDA, 541-44226-210246-12, 19.02.1938

TDA, 541-44226-210246-4, 05.04.1938
TDA, 541-44136-209251-25, 06.04.1938
TDA, 541-44226-210246-12, 19.02.1938
TDA, 541-44226-210245-17, 12.04.1938
TDA 541-44226-210246-12, 19.02.1938
TDA, 541-44167-207480-4, 10.05.1938
TDA, 541-44159-209589-28, 17.02.1936
TDA, 541-44167-207484-16, 18.10.1937
TDA, 541-44167-207480-4, 10.05.1938
TDA, 541-44226-210245-12, 10.05.1938
TDA, 541-44136-209252-4, 07.06.1938
TDA, 541-44226-210245-41, 20.07.1937
TDA, 541-44226-210246-36, 05.07.1938
TDA, 541-43950-210040-16, 17.09.1938
TDA, 541-44136-209253-34, 30.08.1938
TDA, 541-44136-209253-23, 25.10.1938
TDA, 541-44136-209253-34, 30.08.1938
TDA, 541-44136-209253-21, 08.11.1938
TDA, 541-44136-209253-19, 26.12.1938
TDA, 541-44136-209253-17, 05.01.1939
TDA, 541-44160-209596-23, 16.05.1939
TDA 541-44160-209596-5, 20.07.1939
TDA, 541-44136-209255-36, 25.07.1939
TDA, 541-44167-207580-2, 09.08.1939
TDA, 541-44226-210239-3, 10.09. 1939
TDA, 541-44226-210246-2, 01.10.1939
TDA, 541-44136209255-32, 28.09.1939
TDA, 541-44146-207556-310, 13.11.1940
TDA, 541-44168-207479-7, 13.11.1940
TDA, 541-44226-210246-23, 01.04.1938
TDA, 541-44136-209252-5, 10.10.1938

İngiliz Arşiv Belgeleri

FO 424/281 W 15734/23/41 Lorraine to Viscount Halifax, 19.08.1937

Milli Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi

İkinci Dünya Harbi Kataloğu (İDH), Kutu 1, Gömlek 4, Belge 4 (1-44), 1939.

Araştırma ve İnceleme Eserler

- Doumanis, Nicholas (1997). *Myth and Memory in the Mediterranean: Remembering Fascism's Empire*, London: Macmillan Press Ltd.
- Giannopoulos, G. (2006). ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΣ, Η ΓΕΝΕΣΗ ΕΝΟΣ ΟΝΟΜΑΤΟΣ ΚΑΙ Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΙΤΑΛΟΥΣ. *Eoa Kai Esperia*, 6, 275–296.
- Hayta, N. (1995). Rodos ve 12 Ada'nın İtalyanlar Tarafından İşgali ve İşgalden Sonra Adaların Durumu (1912-1918). *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, cilt 5, p. 131-144.
- Kurtcephe, İ. (1991). Rodos ve Oniki Ada'nın İtalyanlarca İşgali, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 2, p. 201-216.
- Kurtcephe, İsmail (1995). *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kurtcephe, İsmail ve Aydın Beden (2015). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Konya: Eğitim Yayınevi.
- Orlandi, L. (2022). Searching for 'Italianita' in the Dodecanese Islands (1912-1943). Some Considerations on Art, Architecture and Archaeology Through the Works of Hermes Balducci, B. Falcucci, E. Giusti, D. Trentacoste (Ed.), *Rereading Travellers to the East: Shaping Identities and Building the Nation in Post-unification Italy*, (pp. 125-140), Firenze, Italy: Firenze University Press.
- Öztürkci, A. (2021). Türkiye'nin 1930'lar Blok ve Pakt Politikaları Bağlamında Ayasofya'nın Müzeye Dönüştürülmesi, *Social Science Development Journal*, Vol. 6, Issue 23, pp.1-15.
- Papuççular, Hazal (2018). *Türkiye ve Oniki Ada 1912-1947*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Şıvgın, Hale (2006). *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Yiğit, A. (2022). II. Dünya Savaşı Yıllarında Antalya Sahillerinde Yaşanan Gelişmeler ve Saint Didier Olayı. (Ed.) Fatma Şimşek. *Antalya'nın Denizcilik ve Deniz Ticareti Tarihi*. (ss. 383-417). İstanbul: İMEAK Deniz Ticaret Odası Antalya Şubesi Yay.

Sürelî Yayın

Cumhuriyet, 17.08.1937

Akşam, 20.03.1934

EXTENDED ABSTRACT

The Dodecanese Islands, located in the southeastern Aegean Sea, emerged as a focal point of geopolitical significance. Having fallen under Ottoman sovereignty in the 16th century, they witnessed Italian occupation in 1912 during the Tripolitan War. The Treaty of Lausanne in 1923 formally recognized Italy's sovereignty over the Dodecanese, leading to their annexation as Le Isole Italiane dell'Egeo (Italian Aegean Islands). In 1934, as Italy pursued aggressive policies, particularly in Africa and Asia, military preparations for the invasion of Abyssinia unfolded, prompting a surge in weapon, ammunition, and troop deployments to the Dodecanese Islands.

This study, spanning the period from Italy's shift towards expansionism in 1934 to the outbreak of World War II in 1939, draws from Turkish Diplomatic Archive Documents to illuminate Italian military activities in the Dodecanese. Due to Italy's strained relations with the League of Nations and England over the Abyssinian War, strategic fortifications were intensified on islands like Astropalya, Patmos, Kalymnos, Kos, Kerpe, Meis, especially

Rhodes, and Leryos. These preparations aimed to counter potential conflicts with England in the Mediterranean, extending to the Dodecanese Islands.

To thwart potential landing operations, the Italians strategically placed coastal cannons, anti-aircraft guns, and machine guns across the islands. Military infrastructure, including piers, airfields, aircraft hangars, gun emplacements, surveillance positions, wire mesh barriers, trenches, barricades, fuel and ammunition depots, water tanks, barracks, facilities, and buildings, were established. The naval command in Rhodes was initially moved to Leryos in 1933 but later returned to Rhodes due to logistical reasons. Carabiner squadrons were stationed for general administration and policing in villages on Rhodes and other islands.

Despite the Italian military presence, the Turkish Government, as a matter of principle, opted not to evacuate Turks from the islands, allowing them to join fascist labor organizations to secure their residence. However, some Turks, uncomfortable with such activities, sought refuge in Turkey. Italian officials justified their presence, asserting that the islands served as a strategic zone protecting shipping routes from the Red Sea and the Black Sea. They emphasized that, while not a threat to Turkey's territorial integrity, the islands were vulnerable to attacks from Anatolia in the event of hostilities. The proximity of the islands and the challenge of forming a suitable bridgehead for military action made them less effective in the face of a hypothetical Turkish invasion.

According to a 1939 Turkish General Staff report, Italian forces in the Dodecanese included an infantry division, motorized troops, a militia organization, and a battalion machine gun unit. The extensive fortifications, secrecy surrounding Italian activities, and the islands' proximity complicated detailed assessments of military unit deployments.

In essence, this study delves into the intricate dynamics of Italian military endeavors in the Dodecanese Islands during a critical period, shedding light on strategic considerations, fortifications, and the complex interplay of geopolitical factors in the prelude to World War II.

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Başvuru: 18 Ekim 2023

Kabul: 28 Aralık 2023

<https://doi.org/10.58642/kutbilim.1377937>

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA KIRGIZ HALKININ CEPHEYE GÖNDERDİĞİ YARDIMLARA BİR BAKIŞ

Gulkayır OROZBAYEVA¹ & Leyla DERVİŞ²

Özet

İkinci Dünya Savaşı, insanlık tarihinin en yıkıcı olaylarından biri olarak kayıtlara geçmiş ve dünya genelinde büyük zararlara ve tahribatlara yol açmıştır. Milyonlarca insanın yaşamını yitirdiği, birçok şehrin tahrip olduğu, ekonomilerin sarsıldığı ve siyasi dengelerin kökten değiştiği bir dönemi temsil etmektedir. Bu savaş, genel olarak kapsamlı bir şekilde araştırılmış olmasına rağmen, İkinci Dünya Savaşı'nın Türk halkları üzerindeki etkileri ve katılımları pek az araştırılmıştır. Son yıllarda, Rus arşivlerinin kademeli bir şekilde açılmasıyla birlikte, Türk halklarının İkinci Dünya Savaşı'ndaki rolü ve katkıları konuları araştırmacıların ilgi odağı haline gelmiştir. Türk halkları, savaşa aktif bir şekilde katılarak cephelerde önemli askeri harekâtlara imza atmış ve büyük kayıplar vermiştir. Aynı zamanda, savaş sırasında ve sonrasında cephe gerisinde çalışarak cephelere iâşe ve maddi yardımlar sağlamışlardır. Sovyetler Birliği'ne bağlı Türk bölgeleri, kendi içinde ekonomik zorluklar ve kıtlıkla baş etmek durumunda olmalarına rağmen, savaş döneminde askeri çabaları desteklemek amacıyla çeşitli yardımlar ve hediyeler sunmuşlardır. Bu bölgeler, genellikle Sovyetler Birliği'nin Orta Asya Cumhuriyetleri ve Kafkasya'daki Türk etnik gruplarını içermektedir. Bu dönemde, Sovyetler Birliği'ne bağlı Türk bölgeleri, savaşın getirdiği ekonomik sıkıntılara rağmen, sivil halkın ihtiyaçlarına yönelik yardım malzemeleri, gıda ve diğer kaynakları cepheye sevk etmişlerdir. Bu destek, savaşın devam etmesine katkıda bulunmuş ve Sovyet savaş ekonomisinin direncini artırmıştır.

Bu çalışma, İkinci Dünya Savaşı sırasında Türk halklarından biri olan Kırgızların sağladığı yardımlara odaklanmaktadır. Temel amaç, arşiv belgelerine dayanarak Kırgız halkının savaş sırasında cepheye gönderdikleri yardımları incelemek ve bu katkıların önemini vurgulamaktır. Bu bağlamda, Kırgız halkının cephe gerisindeki çabaları belgeler ışığında ele alınacaktır.

Anahtar Kelime: İkinci Dünya Savaşı, Doğu Cephesi, Kızıl Ordu, Kırgız halkı, yardımlar.

¹ Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Antalya, Türkiye, E-mail: calilkizi@bk.ru, ORCID: 0000-0003-3397-7830.

² Sorumlu Yazar, Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Antalya, Türkiye, E-mail: leyladervis@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9396-9018.

Research Type: Research Article

Received: October 18, 2023

Accepted: December 28, 2023

<https://doi.org/10.58642/kutbilim.1377937>

AN OVERVIEW OF THE AID SENT TO THE FRONTLINES BY THE KYRGYZ PEOPLE DURING THE YEARS OF THE SECOND WORLD WAR

Gulkayır OROZBAYEVA³ & Leyla DERVİŞ⁴

Abstract

The Second World War stands as one of the most devastating events in human history, inflicting extensive damage and destruction globally. This epoch was characterized by the loss of millions of lives, the obliteration of numerous cities, the upheaval of economies, and a radical transformation in political balances. While this war has been comprehensively studied in a general context, the impact of the Second World War on Turkic peoples and their active participation remains a relatively understudied facet. In recent years, the gradual unveiling of Russian archives has garnered increased scholarly attention toward investigating the role and contributions of Turkic peoples during the Second World War. Turkic peoples played an active role in the conflict, engaging in significant military operations on various fronts and enduring substantial casualties. Simultaneously, they operated both during and post-war behind the front lines, furnishing essential sustenance and material assistance to the war fronts. Despite contending with economic difficulties and famine within their borders, the Turkic regions of the Soviet Union extended diverse forms of aid and gifts to bolster the military endeavors throughout the wartime period. These regions predominantly encompassed the Central Asian Republics of the Soviet Union and Turkic ethnic groups in the Caucasus. Throughout this era, the Turkic regions of the Soviet Union, notwithstanding the economic adversities of war, dispatched relief supplies, food, and other resources to the front lines to address the exigencies of the civilian populace. This support not only buttressed the war effort but also augmented the resilience of the Soviet war economy.

This study specifically delves into the contributions of the Kyrgyz people, a Turkic ethnic group, during the Second World War. The primary objective is to scrutinize archival documents detailing the aid sent by the Kyrgyz to the front lines and underscore the significance of these contributions. Within this framework, the endeavors of the Kyrgyz people behind the front lines will be elucidated through the examination of pertinent documents.

Keywords: Second World War, Eastern Front, Red Army, Kyrgyz people, Aid.

³ PhD Candidate, Akdeniz University, Institute of Social Sciences, Department of History, Antalya, Turkey, E-mail: calilkizi@bk.ru, ORCID: 0000-0003-3397-7830.

⁴ Corresponding author, Assoc.Prof.Dr., Akdeniz University, Faculty of Letters, History Department, Antalya, Türkiye, E-mail: leyladervis@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9396-9018.

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı (1939-1945), geniş coğrafyalarda ortaya çıkan ve bir dizi çatışmanın birleşimi olan bir olaydır. Bu savaş, dünya tarihini derinden etkileyerek küresel siyasi, ekonomik ve toplumsal düzeni şekillendiren önemli bir dönemi temsil etmektedir. Avrupa, Asya, Afrika ve Pasifik bölgelerini içeren geniş bir coğrafyada etkisini gösteren bu savaş, dünya çapında tarihsel bir dönüşüme neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın sonucunda, dünya haritası önemli ölçüde değişmiş, yeni uluslararası düzenlemeler yapılmış ve savaşın yıkıcı etkileri uzun bir süre boyunca devam etmiştir.

Bu savaşın *Doğu Cephesi*, Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne karşı gerçekleştirdiği cephe olarak bilinir. 22 Haziran 1941'de Almanya, "*Barbarossa Harekâtı*" adını verdiği ani bir taarruzla Sovyetler Birliği'ne saldırmıştır. Bu saldırı, Doğu Cephesi'nin açılmasına ve savaşın en kanlı ve yoğun yaşandığı cephe olmasına neden olmuştur. Doğu Cephesi'nde savaşın kritik dönemlerinden biri, *Stalingrad Muharebesi*'dir. Almanlar, 1942-1943 yıllarında Sovyet şehri Stalingrad'ı ele geçirmeye çalışmış ancak başarısız olmuşlardır. Bu zafer, Sovyetler Birliği için bir dönüm noktası olmuş ve Almanya'nın Doğu Cephesi'ndeki ilerleyişi durmuştur. Sonrasında, Sovyetler Birliği'nin saldırıları ve geri çekilen Alman kuvvetleriyle birlikte Doğu Cephesi'nde devam eden savaş, müttefiklerin lehine gelişmeye başlamıştır (Uçarol, 1995: 639, 605).

Kırgızistan, İkinci Dünya Savaşı'na Sovyetler Birliği'nin bir parçası olarak katılmıştı. Bu kapsamda, Kırgızistan, savaş boyunca askeri birliklerini cepheye göndermiş ve aynı zamanda çeşitli askeri teçhizat, mühimmat ve diğer lojistik malzemelerin üretimi ile sevkiyatına yönelik faaliyetlerde bulunarak savaşın askeri boyutuna etkin bir şekilde destek sağlamıştır (Alımkulov, 2018 :3).

Savaş yıllarında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin ekonomik yönden gelişmiş batı bölgeleri, Almanya tarafından kısa sürede işgal edildi. Sovyetler Birliği'nin cephe hattından acil bir şekilde işletmelerin Kırgızistan'a tahliye edilmesi sonucunda, cumhuriyetin hafif endüstrisi sektöründe bir artış gözlenmiştir. Savaşın ilerleyen dönemlerinde, Kırgızistan, askeri sanayi tesisleri kurarak savaş malzemelerinin üretimine odaklanmıştır (Kerimbaev, 1980:52; Dçakışev, 2016:56). Örneğin, Kırgız Cumhuriyeti Toplumsal ve Siyasal Belgeler Merkezî Devlet Arşivi'nde bulunan "*Askerî Endüstri İşlerine Dair Yazışma. 30 Mayıs 1942-30 Eylül 1942 y.*" başlıklı dosyaya göre, savaş yıllarında Kırgızistan'da bulunan *60 No'lu Fabrika*, Kızıl Ordu için tüfek ve tabanca gibi silâhlarda kullanılan mermileri üretmiştir. Bu fabrikada 1942 yılının beş ayı içinde tüfekte kullanılan 7,62 milimetrelik mermiler ve tabanca mermilerinin üretimini sağlamıştır (KR KSD BMA, Fon. 56, Op. 5, D. 275, s. 5; KR KSD BMA, Fon. 56, Op. 5, D. 274, s. 150). Bu stratejik adım, cumhuriyetin savaş çabalarına aktif katılımını vurgulamakta ve kendi savunma kapasitesini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, Kırgızistan'da savaş mağdurlarına ve savaşla ilgili ihtiyaç sahiplerine yönelik gerçekleştirilen yardım ve destek çalışmaları, savaşın yarattığı zorluklarla başa çıkma ve toplum içindeki dayanışmayı güçlendirme hedefini taşımaktadır. Kırgızistan'ın savaşa katılımı, sadece askeri boyutta değil, aynı zamanda toplumsal bir çabanın ve dayanışmanın bir yansıması olarak da değerlendirilmelidir.

Savaş boyunca, Kırgız halkının orduya destek vermek amacıyla gönderdiği insani yardımlar ve hediyeler, cepheye yönlendirilen önemli kaynaklar arasında bulunmuştur (KR BMA, Fon. 350, Op. 1, D. 461, s. 78, 90; Kerimbaev, 1980:201). Bu yardımlar, savaşın getirdiği acil ihtiyaçları karşılamaya yönelik olarak değerlendirilmiş ve Kırgızistan'ın ulusal çapta bir dayanışma örneği sergilemesine olanak tanımıştır. Çalışmamız, bu yardım faaliyetlerini ele alarak, Kırgızistan'ın savaş dönemindeki toplumsal ve ekonomik dinamiklerini anlamamıza katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

KIRGIZ HALKININ ASKERİ BİRLİKLERE KATKISI: 8. MUHAFIZ PİYADE TÜMENİ ÖRNEĞİ

Kırgızistan, İkinci Dünya Savaşı sırasında Sovyetler Birliği'nin bir parçası olarak aktif bir şekilde savaşa katılmıştır. Toplamda 365.000 asker, çeşitli cephelerde görev alarak savaşa iştirak etmiştir. Bunların 160.000'i savaştan geri dönememiş (Altınsova, 2016:163). Bu dönemde, Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin ekonomik ve endüstriyel katkılarının yanı sıra, insani yardımlar da önemli bir rol oynamıştır. Kırgız halkı, savaşın zorlu koşullarında cephedeki askerlere moral sağlamak ve destek olmak amacıyla çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bu çerçevede, özel heyetler oluşturularak, genellikle hükümet yetkilileri, parti temsilcileri ve diğer önemli kişilerin liderliğinde cephedeki askerleri ziyaret etmiş ve onlara hediyeler sunmuştur. Heyetler, sadece moral vermekle kalmamış, aynı zamanda askerlerin temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla faaliyet göstermiştir (Dcakişev, 2016:82).

Kırgızistan'dan ilk gönderilen heyet 1941 yılında oluşturulmuştur. Bu heyet, Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Yetkilisi Kerimkul Orozaliev ve Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Karayolları Taşımacılığı Bakanı Kusain Kolbaev de dahil olmak üzere önemli kişilerden oluşmaktaydı. Heyet, 1941 sonbaharında Panfilov 8. Muhafız Tümeni'ni ziyaret etmek üzere yola çıkmıştır. Kırgızistan'dan oluşturulan bu ilk heyetle ilgili detaylı bilgilere tarihçi Askar Dcakişev'in çalışmalarında rastlanmaktadır.⁵ Kerimkul Orozaliev'in hatıralarına göre, Kırgızistan'ın ilk heyeti, sıcak tutacak giyecekler (paltolar, kulaklıklılı şapkalar, keçe çizmeler, yünlü çoraplar, eldivenler, kalın çamaşırlar), rafine şeker, yoğunlaştırılmış süt, bal, şekerlemeler, peksimetler, bisküviler, sucuklar, "Av" adlı sosisler, kurutulmuş balıklar, ispirto, votka, sarımsak, soğan, elma, kuru yemişler, et ve balık konserve gibi yiyecek ürünleriyle birlikte akraba ve yakınları tarafından cephedeki askerlere yazılan mektupları içeriyordu. Bu heyetle birlikte toplamda altı vagon yardım gönderilmiştir (Dcakişev, 2016: 82).

Toplanan ürünleri hareket halindeki ordu birliklerine ulaştırmak, büyük sorumluluk ve gizlilik gerektiren bir görevdi (Rayimberdiyev 2005: 14). Cepheye yönlendirilen demiryolu istasyonlarında, özellikle Kuybişev şehri ve çevresindeki bölgelerde yağmacıların sayısı oldukça fazlaydı. Yağmacılar, vagon kapılarındaki mühürleri kırarak ve iase ürünlerini çalarak sık sık hadiseler yaratıyorlardı. İlk heyet sorumlusu K. Orozaliev'in yayımlanmış anılarında, cepheye yapılan yolculuk hakkında şu bilgiler bulunmaktadır:

"Yükün korunması ve cepheye hediyelerin zamanında sevk edilmesi görevi için bize asker tahsis edilmedi. Silahsızdık. Ancak, ülkemiz, Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi ve Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu önünde özel bir sorumluluk hissettim. Bu görevde, vagonların zamanında cepheye sevk edilmesi için askerî komutanlıklara başvurmam gerekti. Vesikam, tüm askerî ve sivil yetkililere, hediyelerin sevkiyatı için yaptığımız taleplere büyük bir dikkatle yaklaşılmasını sağladı. Vesika metni şöyleydi: "*Bunun hamili olan yoldaş K. Orozaliev, Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi ve Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Hükümeti tarafından Batı Cephesi'ne 8. Muhafız Piyade Tümeni'nin askerleri, komutanları ve siyasî görevlileri için Kırgız halkının hediyeleriyle görevli olarak gönderilen Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin temsilcisidir. Tüm parti, Sovyet ve demiryolu teşkilâtlarından, kendisinin ve onun refakatindeki yükün, demiryoluyla hızlı bir biçimde ilerlemesinde yoldaş K. Orozaliev'e kolaylık ve gerekli olan yardımı göstermelerini rica ediyoruz.*" Vesikaya Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Sekreteri A. Vagov ve Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Halk Komiserleri Birliği Başkanı T. Kulatov imza atmışlardır."

⁵ Detaylı bilgi için bkz.: Dcakişev Askar, "*Vehi Jizni Uçyonogo-İstorika, Partiyonogo i Obşestvennogo Deyatelya Kerimkula Orozalieva (1912-2002 gg.)*" (Bilim adamı-tarihçi, parti ve sosyal aktivist Kerimkul Orozaliev'in hayatı (1912-2002 gg.); Dcakişev Askar, "*Velikoye İspitaniye (70-y godovşine Pobedi v Velikoy Oteçestvennoy Voyne Posvyaşetsya)*". İzdatel'stvo KRSU, Bişkek, 2016, 178 s.

(Dcakişev, 2016: 82)

Savaşan askerlere hediyeler götüren ilk Kırgızistan heyetinin cepheye gitmek için izlediği yolculuk sırasında herhangi bir olay yaşanmamıştır. Ancak heyet, Moskova'dan 15 kilometre uzaklıkta olan Sortirovoçnaya İstasyonu'na güvenli bir şekilde ulaştığında, K. Orozaliyev'in hatıralarına göre, Moskova'nın batısında yoğun çatışmaların devam ettiği açıkça anlatılmaktadır. Bu nedenle Sortirovoçnaya İstasyonu'nun Askerî Kumandanı Albay Polikarpov, Kırgızistan heyetini Moskova'dan geçirmemiş ve heyet, orada bir gün kalmıştır. Yola devam etme izni verildiğinde ise heyet, Beyaz Rusya Garı'ndan geçerken bombardıman altında kalmıştır (Dcakişev, 2016: 83-84).

Bu suretle, Kırgızistan'dan cepheye gönderilen heyet, 29 Aralık 1941 yılında Kızıl Ordu'nun Batı Cephesi'nde bulunan 8. Muhafız Tümeni'nin karargâhına ulaşmıştır. Burada heyeti, tümen komutanı General Revyakin, tümen komiseri Albay Egorev ve diğer yöneticiler sıcak bir şekilde karşılamışlar ve gelen hediyeleri kabul etmişlerdir.

Resim 1: Kerimkul Orozaliyev, Panfilov 8. Muhafız Piyade Tümeninin askerlerine hediyeleri teslim ederken. [Moskova yakınlarındaki İstra ilçesindeki ormanda- Albay Logvinenko'nun alayının bulunduğu yerde. 29 Aralık 1941].

Kaynak: https://rus.azattyk.org/a/second_world_war_kyrgyz_ssr_/26967192.html

(Erişim tarihi: 02.09.2022).

General Revyakin, tugay askerlerine gösterilen ilgi ve alakanın yanı sıra, Alman askeri birliklerine karşı yürütülen büyük savaşın zor günlerinde Kızıl Ordu'ya verilen desteği nedeniyle Kırgız halkı ve Kırgızistan Hükümeti adına, askerler, siyasi görevliler ve komutanlar olarak büyük bir minnettarlık ifade etmiştir. General Revyakin, Kırgızistan heyetine, 8. Muhafız Tümeni'nin etnik olarak Kırgız ve Kazak milliyetine mensup askerlerden oluşturulduğunu ve onların Moskova önlerindeki çok kanlı muharebelerde Alman Ordusu'nun hücum kuvvetlerini bozguna uğratmada kahramanlık ve yüreklilik gösterdiklerini anlatmıştır. Bu kahramanlıklar sonucunda Alman askerî birlikleri, Moskova'dan 120-150 kilometreye geri atılmışlardır (Dcakişev, 2013: 15-16). Bu tümenin kahramanlıkları Aleksandr A. BEK'in "*Moskova Önlerinde. Volokolamsk Şosesi Savaşları*"⁶ isimli muazzam eserinde de yansıtılmıştır. Bilhassa, heyecanlı ve unutulmaz görüşmeler, Albay Baurcan Momış Ulı ve Albay Logvinenko'nun askerî birliklerinde geçmiştir. Tümenin Kırgız ve

⁶ Bkz.: Bek, Aleksandr A., *Moskova Önlerinde Volokolamsk Şosesi Savaşları*, Türkçesi: Celal Öner, Roman Yayınları, İstanbul 1999, 575 s.

Kazak asıllı askerleri, Kırgızistan'dan gelen temsilci K. Orozaliev'e Alman Ordusu'yla yaptıkları kanlı muharebeyi anlatmışlardır (Dcakişev, 2016: 85). Bu ziyaret ve hediyeler tümünde büyük bir coşkuyla karşılanmış, askerlere moral ve motivasyon kaynağı olmuştur. Cepheden dönen heyet, Kırgızistan'da düzenlenen ve tüm halka açık olan toplantılarda 8. Muhafız Piyade Tümeni'nin savaştaki başarıları hakkında öğrendiklerini anlatmışlardır. Bu yaşananlar dönemin yerel gazetelerine de yansımıştır (Dcakişev, 2016: 82-86). Bu bağlamda, Sovyet-Alman Savaşı sırasında cepheye görev yapan askerlere hediyeler götüren Kırgızistan heyeti, ilerleyen dönemlerde düzenlenecek olan diğer heyetler için temel oluşturmuştur.

Sonraki dönemlerde gönderilen heyetler aracılığıyla, savaşan askeri birliklere gıda ve temel ihtiyaç ürünlerinin yanı sıra değerli hediyeler de gönderilmiştir (KR BMA, Fon. 350, Op. 28, D. 3, s. 25). Kırgız Cumhuriyeti Merkezî Devlet Arşivi'ndeki 350. Fon'da yer alan belgelere göre, İkinci Dünya Savaşı sırasında cepheye gönderilen Sovyet Ordusu'nun askerlerine İsviçre ve diğer yerlerde üretilen kol ve cep saatleri gibi değerli hediyeler gönderilmiştir. Örneğin, 22-23 Nisan 1942 tarihlerinde Kırgızistan hükümeti tarafından, o dönemin çeşitli firmalarının en üst düzey markalarından ve çeşitli modellerdeki saatler, cephe ziyareti için hazırlanan Kırgızistan heyetinin başkanı Şukurov'a teslim edilmiştir. Bu saatler arasında erkeklere mahsus fiyatı 2.750 SSCB Rublesi'ne kadar varan saatlerin yanı sıra kadınlara mahsus altın saatler de bulunmaktaydı, ki bunlar 2.200 SSCB Rublesi değerindeydi (KR BMA, Fon. 350, Op. 28, D. 3, s. 25-27). Çıkarılan veriler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: 8. Muhafız Piyade Tümeni'ne tevdi edilmesi için Kırgızistan'dan cepheye gidecek heyete 22-23 Nisan 1942 tarihinde teslim edilen hediyeler

Hediye	Firması ve Markası	Kime Mahsus	Bedeli (SSCB Rublesi)
Cep Saati	Kirov adlı Saat Fabrikası	Erkek	350
Bilek Saati	“Lyus`en”: Altın bilezikli metal saat	-	1.000
Saat	“Amega”: kulakları ile	-	1.000
Saat	“Mozer”	Kadın	1.000
Saat	“Longines”: dört köşeli	Kadın	1.200
Saat	“Tehnos”	-	750
Saat	“Zif”	-	600
Saat	İki kapaklı altın saat	Erkek	2.750
Cep Saati	“Zim”	Erkek	825
Bilek Saati	“Liip”: altın saat	Kadın	1.700
Bilek Saati	“Zif”: altın bilezikli altın saat	Kadın	2.200
Cep Saati	İsviçre firması: üç kapaklı altın saat	-	-
Saat	“Lonjin”: iki kapaklı ve altın köstekli altın saat	-	-
Bilek Saati	“G. Mozer” altın saat	-	-

Kaynak: KR BMA, Fon. 350, Op. 28, D. 3, s. 25-27

Dolayısıyla, Kırgızistan cepheye temel iye ve ikmal ürünleri sağlamanın yanında askeri birliklere değerli hediyeler de göndermiştir. (Nifadev 2015: 25).

Özetle, 8. Muhafız Piyade Tümeni örneği üzerinden incelendiğinde, Kırgız halkının İkinci Dünya Savaşı'ndaki çabaları, cepheye askerlere yönelik moral ve destek amacıyla çeşitli girişimleri içermiştir. Kırgızistan'dan oluşturulan heyetler, sıcak tutacak giyeceklerden yoğunlaştırılmış süte, bal ve şekerlemelere kadar çeşitli hediyelerle donatılmıştır. Bu heyetler, sadece moral vermekle kalmamış, aynı zamanda askerlerin temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla da faaliyet göstermiştir. Heyetlerin görevi, sadece askerlere destek sağlamakla sınırlı

kalmamış, aynı zamanda taşıdıkları ürünleri hareket halindeki ordu birliklerine güvenli bir şekilde ulaştırmak da büyük bir sorumluluk gerektirmiştir. Bu süreç, özellikle yağmacıların fazla olduğu demiryolu istasyonlarında gizlilik ve koruma ihtiyacını beraberinde getirmiştir.

Kırgızistan'ın savaşa katkısı sadece insani yardımlarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda değerli hediyelerle de desteklenmiştir. İsviçre ve diğer ülkelerde üretilen pahalı kol ve cep saatleri gibi hediyeler, savaşan birliklere özel bir hediye olarak gönderilmiştir. Bu çabalar, Kırgızistan'ın savaşa katılımının yalnızca askeri boyutta değil, aynı zamanda toplumsal ve insani bir destekle de şekillendiğini göstermektedir.

Resim 2: Panfilov Tümeni için sevkiyatı sağlayan Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti temsilcileri, heyetin sorumlusu Şukurov. Moskova 1942 yılı.

Kaynak: <https://kabar.kg/news/75-let-velikoi-pobedy-arkhivnye-fotografii-tylovikov-iz-kyrgyzstana/> (erişim tarihi: 02.09.2022). [Fotoğrafın çekildiği yer: Moskova]

LENİNGRAD'A GÖNDERİLEN YARDIMLAR

Bir diğer önemli yardım ve hediye sevkiyatı, Leningrad (günümüzde Sankt-Petersburg) ablukası sırasında gerçekleşmiştir. Leningrad kenti, Mihver Devletleri kuvvetleri tarafından 8 Eylül 1941 tarihinde son kara bağlantısı kesilerek 27 Ocak 1944 tarihine kadar kuşatma altında kalmıştır. Bu, sivil insanların 872 gün boyunca devam eden uzun süreli kuşatmalardan birini teşkil etmektedir. Açlık, soğuk ve hastalık nedeniyle on binlerce insan hayatını kaybetmiştir (Nifadev 2015; Şafir, 2015: 23) (Bkz. Ek 3). Bu zorlu süreçte Leningrad halkına yardım elini uzatanların başında Kırgız halkı gelmiştir (Nurmambetov 1990: 133; Şerstobitov 1990: 177).

Resim 3: Ocak 1942 tarihine ait ekmek kartı. Leningrad kuşatmasında ekmek porsiyonu.

Kaynak: Kırgız Cumhuriyeti Millî Tarih Müzesi, [Fotoğrafın çekildiği tarih ve yer: 22 Kasım 2022, Bişkek]

Kırgız halkı, Leningrad şehrini savunan askeri birlikler ve şehirdeki sivil halk için iâşe ürünleri toplamıştır. Bu malzemeler, toplam 52 vagona yüklenmiş olup miktarları Tablo No: 2'de verilmiştir. (Nurmambetov, 1990: 134; Kazakbaev, 1966: 354).

Tablo 2: Leningrad muhafızlarına ve halkına gönderilen 52 vagon iâşe ürünü.

İâşe Ürünü Adı	Vagon
Un	15
Pirinç	2
Et ve Et Ürünleri	8
Soğan	1
Sebzeler	8
Ceviz	6
Kuru Yemişler	7
Şarap Ürünleri	1

Kaynak: Bkz. Nurmambetov B. N., *Trudyaşiesya Goroda Frunze v Godı Velikoy Oteçestvennoy Voynı*, 1990: 134.

Bu 52 vagonluk yardım konvoyu, 18 Şubat 1942 tarihinde Kırgızistan'dan Leningrad'a sevk edilmiştir. İlk sevkiyat konvoyuna, Kırgızistan Komünist Partisi Merkezî Komitesi Sekreteri M. Tokobaev'in başkanlık ettiği bir heyet refakat etmiştir. Bu 14 kişilik heyet arasında Narimanov Kolhozu'nun başkanı T. Sulaymanov, SSCB Yüksek Şurası üyesi K. Soronbaev, Kızıl-Kıya kömür ocağı öncü işçisi K. Musafirov, Komünist Partisi Tyan-Şan Bölge Komitesi sözcüsü K. Konduçalova, şair K. Malikov ve diğer kişiler yer aldı (Staruseva 2016: 115-116).

Ablukaya altında kalan Leningrad şehrine ulaşım Ladoga Gölü üzerinden gerçekleştiriliyordu. Normal şartlarda deniz ulaşım araçları kullanılırken, göl yüzeyinin donduğu kış aylarında ise göl üzerinde kara taşıtları yürütülmüştür. Bu tek taşıt yoluna “*Hayat Yolu*” ismi verilmişti. Savaş yıllarında “*Hayat Yolu*” vasıtasıyla Leningrad şehrinin ahalisi için iâşe ve diğer zarurî ikmal ürünleri sağlanmaya çalışılmıştır (Şafir, 2015: 24). Kırgızistan'dan gönderilen hediyelerin ilk kısmı, Ladoga Gölü'nün donmuş yüzeyinden taşınarak, 21 Mart 1942'de Leningrad'a ulaştırılmıştı. Bu süreç, Ladoga Gölü'nün buzlu yüzeyi üzerinde gerçekleştirilen “*Hayat Yolu*” adlı taşıma yöntemiyle tamamlanmıştır (Kerimbaev 1980: 201; Nurmambetov 1990: 134; Staruseva 2016: 115-116).

Resim 4: Ladoga Gölü üzerinden Sovyet-Alman Savaşı yıllarında iaşe malzemelerinin sevkiyatı

Kaynak: *Kırgız Cumhuriyeti Millî Tarih Müzesi*, [Fotoğrafın çekildiği tarih ve yer: 22 Kasım 2022, Bişkek]

Bu hediyeler, Leningrad şehrinin savunmasında yer alan birliklere, 'Baltika' ve 'Oktyabrskaya Revolyutsiya' gemilerinin denizcilerine, Leningrad bölgesindeki partizanlara⁷ ve Leningradlılara verilmiştir (Nurmambetov 1990: 134). Bu şekilde, Mart 1942'nin sonlarında Kırgızistan heyeti temsilcileri, Leningrad'a 52 vagon çeşitli iaşe ürünleri getirmişlerdir. (Şerstobitov 1990: 177; Staruseva 2016: 115). Heyet, iaşe ve yardımların yanı sıra Kırgız halkının yazdığı moral mektuplarını da cephedeki askerlere ulaştırmıştır (Şerstobitov 1990: 177; Staruseva 2016: 115). Bu mektuplardan birinde şu ifadeler yer almaktadır:

"[...] Biz, cepheden çok uzaktayız. Bizi birbirimizden dört bin beş yüz kilometrelik mesafe ayırmaktadır. Aramızdaki uzak yolda İdil yakınındaki ormanlar, Kazak bozkırları, Orta Asya çöllerinin kumları ve duman kaplı sıradağlar bulunmaktadır. Sovyet Kırgızistan işçilerinin kalpleri sizinledir." (Nurmambetov 1990: 134).

Kırgızistan heyeti, aynı zamanda Kızıl Ordu askerlerini ve Baltık denizcilerini de ziyaret etmiştir. Ayrıca, Leningrad bölgesinin Alman Ordusu tarafından işgal edilmiş ilçelerinde gerilla savaşı yapan partizan müfrezeleri ile de görüşmüştür (Staruseva 2016: 116-117; Nurmambetov 1990: 134).

Kırgızistan, savaşın sonraki dönemlerinde Leningrad bölgesine yönelik hediye heyetlerini düzenleyerek göndermeye devam etmiştir (Şerstobitov 1990: 177; Nurmambetov 1990: 135). İkinci heyet, 1942 yılının Kasım ayında Leningrad şehrine ulaşan 17 vagon iaşe ürünü taşımıştır. Heyetin başkanlığını Komünist Partisi Balıkçı İlçe Komitesi Sekreteri Bagdasaryan yapmıştır. Ayrıca, Kırgızistan Komünist Partisi Oş Bölgesi Komitesi'nin Kadro Bölümü BaşkanYardımcısı Carkınbaev ve Celâl-Abad Bölge Şurası'nın İcra Komitesi Başkanı Vekili Yunusaliev de heyetin bir parçası olarak yer almışlardır (Staruseva 2016: 119).

Leningrad şehrine düzenlenen üçüncü yardım heyeti 1943 yılının Mart ayında gitmiştir. Bu

⁷ Sovyet partizanları, II. Dünya Savaşı sırasında Sovyetler Birliği topraklarını işgal eden İtilaf Devletlerine karşı cephe gerisinde gerilla savaşı yürüten, Sovyet hükümeti tarafından merkezi olarak kontrol edilen ve örgütlenen direniş kuvvetleridir. Bu direniş hareketinin temel amacı, işgal edilen topraklarda ve cephe gerisinde düşman birliklerinin düzenini bozacak şekilde ulaşımı ve iletişimi kesmek, engellemektir.

heyet aracılığı ile Leningrad'a toplam 16 vagon yardım-hediye ulaştırılmıştır. Söz konusu heyetin yetkilileri arasında Kurman-Gali Karakeev (daha sonradan Kırgız SSC Bilimler Akademisi başkanı olacak) ve A. Anarbaev bulunmaktaydı. Kırgızistan'ın bu heyeti, önceki Kırgızistan yardım heyetleri gibi Sovyet donanma askerleri ve komutanlarını ziyaret etmenin yanı sıra askeri ve rutin günlük işlerin işleyişine de tanıklık etmiştir (Kerimbaev 1980: 201; Staruseva 2016: 119).

Dördüncü heyet, 1943 yılının Ekim ayında Leningrad'a gitmiştir. Bu heyetin yetkilileri arasında Kırgız SSC Yüksek Şurası Başkanlığı Başkanı M. Tokobaev, şair A. Usenbaev, Çolpon-Ata Sovhozu'nun ünlü yılkı çobanı K. Talkanbaev, Putilov Fabrikası'nın eski işçisi S. Çulkov ve diğer kişiler bulunmaktaydı. Bu dördüncü delegasyon, tayin edilen yere 38 vagon iâşe ürününü ulaştırmıştır. Heyet üyeleri, seyyar ordunun askerî birliklerini ziyaret etmekle beraber, Leningrad bölgesinin Kuzey-Batı Cephesi'nde bulunan 2.Gerilla Müfrezesinin partizanlarıyla da görüşmüşlerdir. Onlar dışında Leningrad işçi halkını da ziyaret etmişlerdir (Staruseva 2016: 119-120).

Elde ettiğimiz verilere göre, 8 Eylül 1941 ile 27 Ocak 1944 tarihleri arasındaki Leningrad kuşatması döneminde, Kırgız halkı, cepheye ve Sovyet askerlerine yoğun miktarda iâşe göndermiştir. Toplamda 100 vagonun üzerinde gıda yardımı sağlanmış, 54.000'den fazla bireysel hediye ve yüzlerce mektup gönderilmiştir (Şafir 2015: 25, 35; Nurmambetov 1990: 135). Bu yardımlar, yalnızca askeri birliklerin temel ihtiyaçlarını karşılamakla kalmamış, aynı zamanda Leningrad'da kuşatma altındaki sivil halka da yardım elini uzatmayı amaçlamıştır. Temel gıda maddeleri, giyecekler, ilaçlar ve diğer yaşamsal malzemelerin yanı sıra, moral sağlamak amacıyla yazılan mektuplar ve çeşitli motivasyon destek mesajları da gönderilen yardımlar arasında yer almıştır.

Kırgız halkının bu dönemdeki yardımları, Leningrad kuşatmasının getirdiği acil ihtiyaçları karşılamada ve kuşatma altındaki şehirdeki insanların dayanıklılığını artırmada önemli bir rol oynamıştır. Bu destek, Kırgız halkının yardım elini uzattığı bir dönemi yansıtmaktadır. Kuşatma sırasında gönderilen yardımların, savaşın yıkıcı etkilerine karşı bir direniş gösterme ve dayanışma ruhunu ortaya koymada önemli bir rol oynamıştır.

GENEL DEĞERLENDİRME

Kırgızistan heyetleri, İkinci Dünya Savaşı sırasında General Panfilov'un liderliğindeki 8. Muhafız Piyade Tümeni'ne, 385. Piyade Tümeni'ne, 4. Muhafız Birliği'ne, Transkafkasya Cephesi'ne, Volhov Cephesi'ne, Kuzey Kafkasya Cephesi'ne, Güney-Batı Cephesi'ne, 3. Ukrayna Cephesi'ne, 4. Ukrayna Cephesi'ne ve Doğu Cephesi'nde bulunan diğer askeri birliklere yardımda bulunmuştur. (Kazakbaev 1966: 330; Altmışbaev 1966: 283).

İkinci Dünya Savaşı boyunca, Kırgızistan'dan toplamda 22 heyet, cepheye gönderilmiştir (Dcakişev 2016: 81; Nifad'ev 2015: 26). Genel verilere göre, halktan 96.600 adet koyun derisi, 121.4 ton yün, 11.984 adet değerli deri, 2.156 adet çeşitli deri ve 11.516 metre çeşitli kumaş savaş ihtiyaçları için toplanmıştır (Osmonov 2012: 440; Asankanov 2000: 258). Bu rakamlar, Kırgızistan halkının cephe gerisindeki Kızıl Ordu'nun askeri birliklerine sağladığı yardımın boyutunu ortaya koymaktadır.

Sovyet Hükümeti, Kırgız Sovyet Cumhuriyeti'nden askeri birliklerin oluşturulmasında insan kaynaklarından faydalandığı gibi, kolhoz ve fabrikalardan da yararlanmıştır. Ayrıca yoğun propaganda sayesinde de cephe gerisinde kalan insanların üretim alanında gösterdikleri olağanüstü çabalardan da oldukça istifade ettikleri görülmektedir. Bunun için savaşın ilk aylarından beri propaganda işlerine hız verilerek ülke çapında toplantılar ve mitingler yapılmıştır. Yerleşim yerlerinde ve büyük sanayi alanlarındaki kolhoz, sovhoz ve fabrikalarda propaganda merkezleri kurulmuştur. 1943 yılının yaz aylarına gelindiğinde ülke genelinde

459 propaganda merkezi bulunuyordu (Altımişova 2016: 162). Burada tecrübeli propagandacılar tarafından halka düzenli olarak cephedeki durum ile ilgili bilgi veriliyor, ideolojik faaliyetler düzenleniyor, enternasyonalizmin önemi ve vatanseverlik duygular aşılanıyordu. Bir diğer propaganda aracı olarak ta basın kullanılmıştır. Böylelikle halkı etkilemek ve cepheyi desteklemek yolunda tüm araçlar devreye alınmıştır. Bununla birlikte, Kırgızistan halkının Kızıl Ordu'ya yaptığı yardımların devletin tamamen yönlendirmesi, zorlama ve mecburiyetle gerçekleştiği iddia edilemez. Kırgızistan'daki halkın büyük çoğunluğu, yaşları ne olursa olsun, savaşın hızlı bir şekilde sona ermesini istemeleri nedeniyle, bu psikoloji onları yardıma yönlendirmiştir. Bu durum, yardımların devlet kontrolü olmaksızın, halkın içsel motivasyonu ve vatanseverlik duygularıyla gerçekleştiğini göstermektedir.

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı, Türk dünyasını bir dizi açıdan etkileyen önemli bir dönemdir. Özellikle Sovyetler Birliği'ne bağlı Türk halkları, bu savaş sürecinde ekonomik, sosyo-kültürel, demografik ve diğer birçok yönden etkilenmiş ve belirgin bir rol oynamıştır. Sovyetler Birliği'nde yaşayan Türk halkları arasında binlerce kişi, savaşa katılarak kahramanlıklar sergilemiştir. Ancak sadece cephede değil, cephe gerisinde kalan bireyler de büyük zorluklar çekerek ordunun ihtiyaçlarını karşılamak adına çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Kırgız halkı, savaş boyunca, başta insan gücü olmak üzere, maddi kaynaklarını seferber etmiştir. Bu seferberlik, Almanların mağlup edilmesinde önemli bir katkı sağlamıştır. Kırgızların, savaş koşullarına rağmen cephedeki askerlerin ihtiyaçlarını karşılamak adına sürekli olarak çeşitli malzemeleri gönderdiği görülmektedir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında, savaşan askerlere yönelik destek ve moral sağlamak amacıyla Kırgızistan'da özel heyetler oluşturularak cepheye gönderilmiştir. Bu heyetler, savaşan birliklere moral sağlamak amacıyla gıda ve değerli hediyeleri cepheye bulunan askerlere ulaştırmışlardır. Kırgızistan'dan gönderilen yardımların içinde gıda, giyim, değerli hediyeler ve moral mektupları bulunmaktadır. Bu yardımlar, cephede mücadele eden askerlere ve cephe gerisindeki halka umut ve güç vermiştir. Özellikle Leningrad ablukası sırasında, Kırgız halkı, Leningrad'daki sivil halka ve askeri birliklere geniş çaplı yardımlar göndermiştir. Yardımlar arasında un, pirinç, et, sebze, kuru yemişler gibi gıda malzemeleri yer almaktadır. Yardımlar, donmuş *Ladoga Gölü* yüzeyi üzerinden taşınarak Leningrad'a ulaştırılmıştır. Ayrıca, Kırgız halkı, savaşın zorlu koşullarında, özellikle *Panfilov 8. Muhafız Piyade Tümeni*'ne yönelik çeşitli yardım heyetleri aracılığıyla askerlere moral sağlamış ve temel ihtiyaçlarını karşılamıştır. Bu bağlamda, Kırgızistan'dan savaşan askeri birliklere ve sivil halka yönelik düzenlenen heyetlerin cepheye gitmeleri, önemli bir sosyal ve destek faaliyetini temsil etmiştir.

Sonuç olarak, Kırgız halkı, diğer Orta Asya Türk toplulukları gibi, cephedeki askerlerin ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olan çeşitli malzemeleri savaş boyunca sürekli olarak göndermiştir. Zorlu savaş yıllarında gerçekleştirilen cepheye destek faaliyetleri, Kırgız halkının yaşam koşullarını büyük ölçüde olumsuz etkilemesine rağmen zaferin kazanılması uğruna sürekli bir şekilde devam etmiştir. Böylece Kırgız halkı, sadece cephede değil, aynı zamanda cephe gerisinden de yoğun destek vererek zaferin kazanılmasında önemli katkılarda bulunmuştur. Kırgız halkının yardım ve motivasyon sağlaması, Sovyetler Birliği'nin genel savaş stratejisinin başarılı bir şekilde uygulanmasında etkili olmuştur. Bu bağlamda, Kırgızistan'ın hem cephede hem de cephe gerisindeki aktif katılımı, İkinci Dünya Savaşı'nın seyrine etki eden önemli bir faktör olmuştur.

KAYNAKÇALAR

KR BMA (Kırgız Cumhuriyeti Merkezî Devlet Arşivi)

KR BMA, Fon. 350, Op. 28, D. 3, s. 25-27

Rasporyajeniya Sovnarkoma Soyuza SSR, telegramma t. Stalina, postanovleniye SNK Kirgizskoy SSR i TsK KP (b) Kirgizii, spisok rabotnikov iskusstva vızıvayemih na spets priyom, perepiska s mestnimi uçrejdeniyami, predpriyatiyami i organizatsiyami po hoz. voprosam. 4 Fevralya 1942 goda – 2 Sentyabrya 1942 goda. Na 59 listah.

KR BMA, Fon. 350, Op. 28, D. 3, s. 25

KR BMA, Fon. 350, Op. 1, D. 461, s. 78, 90

KR KSD BMA (Kırgız Cumhuriyeti Toplumsal ve Siyasal Belgeler Merkezî Devlet Arşivi)

KR KSD BMA, Fon. 56, Op. 5, D. 275, s. 5

KR KSD BMA, Fon. 56, Op. 5, D. 274, s. 150.

Araştırma Eserler

Alımkulov, N. A. (2018). Finansovaya pomoş patriotov Kirgızstana v godı voynı (na pokupku voyennoy tehniki), *Elibrary*, 2018 g., s. 15-18.

Altımışova Zuhra (2016), İkinci Dünya Savaşı ve Türk Dünyası, *II. Dünya Savaşı'nda Kirgızistan*, Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları, No: 17, İstanbul, ss. 161-177

Altımışbaev, A. A., Zima, A. G., Kerimbaev, S. K., Musin, H. M. ve Orozaliev, K. K. (redaktsiyonnaya kollegiya). (1966). *İstoriya Sovetskogo Raboçego Klassa Kirgızstana*, Akademiya Nauk Kirgızskoy SSR İnstitut İstoriı, İzdatelstvo “İlim”, Frunze.

Asankanov Abilabek, (2000), *Kirgız Respublikasının Tarihi*, Kırgızistan Yayınevi, Bişkek.

Bek, Aleksandr A., (1999), *Moskova Önlerinde Volokolamsk Şosesi Savaşları*, Türkçesi: Celal Öner, Roman Yayınları, İstanbul.

Dcakişev, A. U. (2013). *Vehi jizni uçyonogo-istorika, partiynogo i obşestvennogo deyatelya Kerimkula Orozalieva (1912-2002 gg.)*. Bişkek.

Dcakişev, A. U. (2016). *Velikoye İspitaniye (70-y godovşine Pobedi v Velikoy Oteçestvennoy Voyne Posvyaşaetsya)*. İzdatel'stvo KRSU, Bişkek.

Dcakişev, A. U. (2016). *Velikoye İspitaniye (70-y godovşine Pobedi v Velikoy Oteçestvennoy voyne posvyaşaetsya)*. İzdatel'stvo KRSU, Bişkek, s. 56

Kazakbaev, A., Karakeev, K., Mirtov, V., V., Semenov İ. E. ve Tabısaliev S. (redaktsiyonnaya kollegiya), (1966). *Oçerki İstorii Kommunističeskoj Partii Kirgizii*. İzdatelstvo “Kırgızstan”, Frunze.

Kerimbaev, S. K. (1980). *Sovetskiy Kirgızstan v Velikoy Oteçestvennoy voyne 1941-1945 gg.*, İzdatelstvo “İlim”, Frunze.

Nifad'ev, V. İ. (otvetstvenniy redaktor redaktsionnogo soveta). (2015). *Podvigi Kirgızstantsev v Godı Velikoy Oteçestvennoy Voynı. 70-letiyu Velikoy Pobedi posvyaşaetsya*. İzdatelstvo KRSU, Bişkek.

Nurmambetov, B. N. (1990). *Trudyşaiesya Goroda Frunze v Godı Velikoy Oteçestvennoy Voynı*. İzdatelstvo “İlim”, Frunze.

Osmonov, Ö., (2012), *İstoriya Kirgızstana (S Drevneyşih Vremen Do Naşih Dney)*, Mezgil Yayınları, Bişkek.

Staruseva, T. İ. (2016). *Velikaya Oteçestvennaya Voyna (1941-1945 gg.)*. Uroki İstorii. (v tryoh tomah) Tom: II, Bişkek.

Şafir, A. L. (2015). *70 let Velikoy Pobedi veličayşiy podvig vo imya rodini 1945-2015*. “Turar”, Bişkek.

Şerstobitov V.P., Daniyarov S.S., Kanimetov A.K. i grugiye (redaktsionnaya kollegiya) (1990), *Kirgiziya v 1938-1960 gg.*, Tom IV, İzdatelstvo “Kırgızstan”, Frunze.

Uçarol Rıfat, (1995), “*Siyasi Tarih (1789-1994)*”, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Dördüncü Baskı, Filiz Kitapevi, İstanbul, 915 s.

Sürelı Yayın

Rayımberdiev, “Leningradga 41 vagon azık-tülük alıp barganbız”, “*Kırgız Tuusu*” Gazetesi, 6-10- may, 2005: 14.

EXTENDED ABSTRACT

The Second World War stands as one of the most devastating events in human history, causing widespread destruction and upheaval globally. Marked by millions of casualties, the decimation of cities, economic upheaval, and profound shifts in political dynamics, this war has been extensively studied. However, the impact of the Second World War on Turkic peoples and their active involvement has received relatively little attention until recent years, with the gradual unveiling of Russian archives shedding light on the role and contributions of Turkic populations. These communities played a vital role in crucial military operations, suffering significant losses while simultaneously providing substantial food and material aid to the fronts during and after the war.

This study delves into the assistance extended by the Kyrgyz, one of the Turkic communities, during the Second World War. The primary objective is to scrutinize the aid dispatched by the Kyrgyz to the front, drawing insights from archival documents and underscoring the significance of these contributions. The Kyrgyz people's endeavors behind the front lines will be examined through the lens of historical documentation.

The Eastern Front of the Second World War, characterized by Germany's campaign against the Soviet Union in "*Operation Barbarossa*" from June 22, 1941, marked a turning point in the conflict. The Battle of Stalingrad in 1942-1943, a critical juncture on the Eastern Front, witnessed a German attempt to capture the Soviet city, ultimately resulting in their defeat and altering the course of the war. Kyrgyzstan, akin to other Soviet republics, actively participated in the war by deploying military units, contributing to the production and transportation of various military supplies, ammunition, and logistical materials. During the war, the economically developed western regions of the Soviet Union quickly fell under German occupation, prompting the urgent relocation of industries to Kyrgyzstan. This led to a surge in the republic's light industry sector. Subsequently, Kyrgyzstan strategically shifted towards establishing military-industrial facilities, aiming to bolster its defense capacity and actively engage in the war effort. Concurrently, relief and support initiatives within Kyrgyzstan aimed at addressing war-related hardships and fostering societal solidarity.

Throughout the war, humanitarian aid and gifts sent by the Kyrgyz people played a crucial role as significant resources directed to the front lines. These efforts not only addressed urgent wartime needs but also showcased a national-scale example of solidarity. This study seeks to contribute to our comprehension of Kyrgyzstan's social and economic dynamics during the war by analyzing these aid activities.

The Second World War significantly impacted the Turkic world on multiple fronts. The Turkic peoples of the Soviet Union faced economic, socio-cultural, demographic, and various other challenges during this period, actively participating in the conflict. While thousands among them exhibited heroism on the front lines, those behind the scenes faced immense difficulties, engaging in activities to meet the army's needs. The Kyrgyz people, harnessing their material resources, notably manpower, made a substantial contribution to the defeat of the Germans. Despite wartime conditions, continuous shipments of various materials from Kyrgyzstan met the soldiers' needs at the front.

During the war, Kyrgyzstan formed special delegations sent to the front to support and boost the morale of the fighting soldiers. These delegations delivered essential supplies, valuable gifts, and morale-boosting letters to the troops, instilling hope and strength among both the frontline fighters and those behind the scenes. Notably, aid convoys dispatched during the Leningrad blockade exemplify the Kyrgyz people's resolute efforts. Consequently, these delegations represented a significant social and supportive activity.

In conclusion, the Kyrgyz people, akin to other Central Asian Turkic communities, consistently dispatched various supplies essential for front-line soldiers throughout the war. Although these support activities significantly impacted the Kyrgyz people's living conditions negatively, they persevered continuously in pursuit of victory. Thus, the Kyrgyz people made substantial contributions not only on the front lines but also by providing intensive support from behind. Their assistance and motivation played a pivotal role in the successful execution of the Soviet Union's overarching war strategy, positioning Kyrgyzstan's active participation as a crucial factor influencing the course of the Second World War.

Research Type: Research Article
Received: November 1, 2023
Accepted: December 28, 2023
<https://doi.org/10.58642/kutbilim.1384706>

THE CROSS IN BYZANTINE ART: ICONOGRAPHY SYMBOLISM AND MEANING

Yaşar ÖZRİLİ¹

Abstract

Byzantine art is an artistic tradition that developed during the Middle Ages when the Eastern Roman Empire was dominant. The cross is a very important symbol in Byzantine art and has a deep meaning in terms of both iconography and symbolism. This study aims to analyse the iconographic and symbolic expressive power of the cross in Byzantine art. Iconographic representations of the cross in Byzantine art characterise the crucifixion of Jesus Christ and his suffering. In iconography, there are various forms, depictions of the cross. These include various types such as the Latin cross, the Greek cross, the cross of Christ's crucifixion. Each type of cross carries different meanings and also symbolises different scriptures and figures. It also characterises concepts such as martyrdom, sacrifice, resistance and victory. The cross was used in icon, frescoes, mosaics and other works of art. For example, in Jesus iconography, the cross can be seen in Jesus' hand or on his throne. This article, which is structured with the method of literature review and document analysis, aims to illuminate the iconographic and symbolic meanings of the cross in Byzantine art. The cross is one of the sacred symbols of the Christian faith in Byzantine art.

Keywords: Art History, Byzantine Art, Cross, Iconography, Symbolism

¹ Dr. Van, ORCID: 0000-0003-4495-0705, yozrili@gmail.com, +905334131693

ICONOGRAPHY OF THE CROSS

Western languages have the words cross, croix and kreuz, which are based on the Latin root crux (Şakiroğlu, 1996: 22). The role played by the cross's potential for iconography and symbolism is one of the central themes of Byzantine art. Iconography can be conceived as a decisive means by which the meaning of a particular depiction of a character or symbol is communicated. Symbolism, on the other hand, is a form of expression that enables the expression of narrative through symbols. The cross stands out as a motif and object used intensively in Byzantine art in terms of iconography and symbolism. The intensity of the iconographic meaning of the cross is to depict the crucifixion of Jesus Christ and to reflect a central figure of the Christian faith. Iconographically, the cross appears in different forms and depictions (Taş and Özcan, 2015: 247). The most common are the Latin cross and the Greek cross. The Latin cross, with its one wide arm, represents the crucified Christ, while the Greek cross, with its four arms of equal length, expresses the universality of Jesus Christ and his message to all humanity. Iconographically, these different forms of the cross are different points of emphasis of the Christian faith used in various works of Byzantine art. The symbolism of the cross has a broader meaning. The cross symbolizes the fundamental concepts of the Christian faith, such as salvation, forgiveness, mercy, and rebirth. For believers, the cross represents a great sacrifice to save God's humanity. At the same time, the cross reminds believers of their relationship with God and Christian morality. It also symbolizes martyrdom, resistance and victory, giving strength and hope to believers. In Byzantine art, the cross can be used in icons, frescoes, mosaics and other works of art to impressively convey the meaning of the objects in these works. Consequently, the responsibility assumed by the iconographic and symbolism quality of the cross achieves a unique position as a fundamental mission of Byzantine art. Iconographically, it depicts the crucifixion of Jesus Christ and the basic ritual of the Christian faith, while in terms of its symbolism it represents a deep sense of shame, salvation, forgiveness, mercy and hope. In Byzantine art, the cross has an important potential of faith as the means of visual expression.

WHAT IS THE PLACE OF THE CROSS IN BYZANTINE ART

1. Churches and Mosaics: In churches built during the Byzantine period, the cross was a frequently used decorative motif. Especially in the mosaics, wall paintings and frescoes in church interiors, the Cross can be seen frequently. This was used to decorate the interiors of churches as a central symbol of the Christian faith (Koçyiğit, 2020: 118).

2. Icons: Byzantine icons are paintings depicting Christian saints and holy figures such as Mary and Jesus. The cross was frequently included in these icons. The cross is an important visual element in the scenes where Jesus is crucified (Aydın, 2002).

3. Depictions of Christ Wearing a Crown: In Byzantine art, the Cross was frequently used in depictions of Jesus wearing a crown and sitting on a throne. In such depictions, the cross symbolizes the sovereignty and holiness of Jesus (Yıldız, 2019; Eser, 2020).

4. Cross-shaped Architectural Details: In Byzantine architecture, especially in the architecture of churches and basilicas, the cross form was frequently used. It is possible to see cross motifs in various architectural elements (arches, columns, windows).

The cross became a symbol deeply connected with Christianity in Byzantine art and became a frequently repeated motif in the artworks of this period.

DIFFERENT CROSS TYPES AND THEIR DEPICTIONS

It is generally accepted that Jesus' crucifixion vehicle or platform (known as crux in Latin and stauros in Greek) consisted of an upright wooden beam to which a transom was added thus

forming a "cruciform" or T-shaped structure (Sava, 1957: 343; Wilkinson, 1972:104) (Figure 1). The *crux immissa* (Latin cross) was the most common type of cross used in Byzantine art. It has a vertical bar that is longer than the horizontal bar and it is usually depicted with the crucified Jesus Christ on it. A Latin cross, or *crux immissa*, is a type of cross in which the vertical beam attaches above the cross beam, with the three upper arms of equal length, or with the uppermost vertical arm shorter than the two horizontal arms, and always with a much longer lower arm (Norris, 2002: 128; Stevens, 2015) (Figure 2). The *crux decussata* (Greek cross) has four equal arms and is often used to represent the four Gospels or the four elements (Figure 3). (Koçyiğit, 2020: 121). In later Western European religious history the cross has shown great diversity in its forms of expression, but two main types can be distinguished: Greek and Latin Crosses. The first has beams of equal length. In the second, the lower beam is elongated. Gregory of Nyssa represented the Eastern or Greek interpretation of the cross. He was born in Caesarea in Cappadocia in 331 AD and was the younger brother of St. Basil. 'Contra Eunomium' ('Against Eunomius', twelve book/four treatises), he envisioned a four-part cosmos (Ladner, 1955). The *crux patens* (open cross) has widely spread arms and is often used to represent the triumph of good over evil or the hope of salvation (Merete, 2019) (Figure 4). The monogrammatic cross, Tau-Rho, was used in the 4th century as a Christian symbol outside of its *nomen sacrum* function in biblical manuscripts, as a monogramma Christi alongside Chi-Rho and other variants spread throughout Western Europe in the 5th and 6th centuries (Redknap, 1991: 61). The staurogram, also monogrammatic cross or tau-rho, is a ligature formed by the superposition of the Greek letters tau (T) and rho (P) (Kovarik, 2023: 71) (Figure 5). A *crux gemmata* (jeweled cross) is a cross decorated with jewels or with other precious stones. It is often used as a symbol of imperial authority or wealth (Buettner, 2022) (Figure 6).

Different types of crosses and their depictions are important elements to distinguish the iconographic diversity of the cross in Byzantine art. The different forms of the cross carry various meanings as part of the language of iconography used in Byzantine art. Here are some different forms and depictions of the cross: **The Latin Cross:** The Latin cross is a type of cross depicted in Byzantine art. It consists of a spreading arm and a shorter upper arm. The upper arm symbolizes the head of the crucified Christ. The Latin cross represents the suffering and crucifixion of Christ (Taş and Özcan, 2015: 247). **Greek Cross** The most common type of cross in Byzantine art. The four equal-length arms fulfill the universality of Christ and his message to all humanity. In the tradition of Byzantine iconography, this type of cross often symbolizes the crucifixion of Christ. **The Cross of Christ's Crucifixion:** This type of cross depicts the moment of Jesus' crucifixion. Jesus is depicted on the cross with his hands and feet secured with nails. In Byzantine art, this image symbolizes the abolition of execution and Jesus' suffering, sacrifice and faith in salvation. **Triple Cross:** Byzantine art presents a representation of the Holy Trinity itself. In this type of cross, there are two small crosses on a main cross. The main cross speaks of the relationship between the Father, the Son and the Holy Spirit, while the smaller crosses express the individual persons of the Holy Trinity (Bayram, 2021: 89). **Glorification Cross:** In Byzantine art, it usually represents the ascension of Christ into heaven. In this type of cross, Jesus is depicted sitting on a throne on his cross, flanked by angels and saints. This depiction symbolizes the triumph of Jesus, his ascension and the union of the angelic saints. These different applications and depictions of the cross show the place of the Byzantine cross in the iconography of Byzantine cruciform art. Each type of cross has different theological, structural and religious meanings.

In the early Byzantine period, iconographic depictions of the cross were simpler and stylized. During this period, the Latin cross, usually represented by an expanding arm and a short upper arm, was common. This simple depiction of the cross was sufficient to understand the crucifixion of Christ and convey the basic message of the Christian faith. In the Middle

Byzantine period, iconographic depictions of the cross became more complex and elaborate. During this period, the Greek cross became more popular and various examples appeared. The arms of the cross became longer and more graceful. This development was intended to emphasize the universality of the cross and the fact that Christ provides salvation for all. In the Late Byzantine period, the iconographic depictions of the cross were further enriched and elaborated. During this period, various iconographic elements were added to the cross. The crucified body of Christ was depicted more realistically, and other symbols and figures on the cross became more important. For example, the triple cross presents a representation of the Holy Trinity, while the exaltation cross depicts the ascension of Jesus. These developments led to a richer and more varied iconographic use of the cross. The iconographic development of the cross, while encompassing the different styles and narratives of Byzantine art across periods, also became a means of expressing the depths of the Christian faith and its religious messages. The iconographic development of the cross provides an important clue to understanding the richness of Byzantine art and its interpretation across periods (Drewer, 1996).

Figure 1: Göreme Dark Church Jesus on the Cross, Fresco, end of 11th century Cappadocia/Neveşehir

Figure 2: Crux immissa (Latin cross) Byzantine period

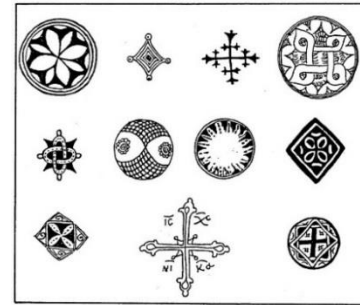

Figure 3: Crux decussata (Greek cross) Byzantine period.

Figure 4: Crux patens (open cross), Tønsberg cross. Silver and amethysts. Height 7.1 cm. In the center of the cross is a surviving piece of wood

Figure 5: Monogrammatic cross. Mosaic in the baptistry of S. John (V. century) near the Cathedral of Naples

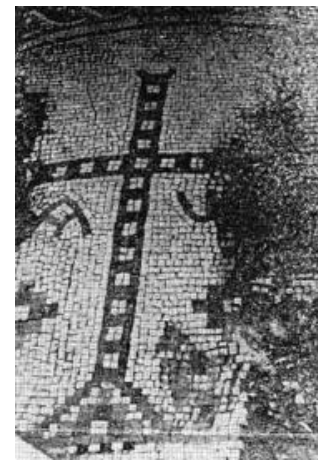

Figure 6: Crux gemmata cross. The church in Hufa al-Wastiyah (6th-7th century A.D.)

THE CROSS AS A SYMBOL OF JESUS' CRUCIFIXION

The symbolism of the cross represents various basic meanings that were acquired with Christianity. **Salvation and Forgiveness:** The cross is a symbol of salvation and forgiveness in the Christian faith. The cross symbolizes Jesus' sacrifice, compassion and struggle for humanity, giving believers hope for salvation and forgiveness. **Faith and Worship:** As to the Faith and Worship they are the means of the fundamental symbol of the Christian faith, the cross reminds believers of their faith in the church and in worship. Believers use the cross to pray, to build crosses in churches and to represent the purposes for which the cross is used (Schirmacher, 2018). The cross, as an expression of appreciation of faith, shows the Christian's devotion and faith in God. **Sacrifice and Love:** The cross symbolizes that Jesus symbolizes God's love for humanity and that he was crucified to save humanity at great sacrifice. The cross is a powerful symbol of love and sacrifice. Jesus' crucifixion conveys a message of great love and forgiveness for humanity, reminding believers of the call to love, tolerance and compassion (Özbek, 2011). **Resistance and Victory:** The cross was also used in Byzantine times as a symbol of resistance and victory in the regions. Believers use the cross to symbolize their stance in the face of difficulties, confrontations and suffering. The cross tries to give believers the understanding to be strong, to be courageous, to increase their motivation to resist and triumph against the life lines. **The Battle between Good and Evil:** The cross is the symbol of the battle between good and evil. The cross symbolizes people's loyalty to God and their attitude towards evil. The crucifixion of Jesus is a symbol of victory over evil and evil (Tunç, 2022: 207). The symbolism of the cross is impressively expressed in Byzantine art in different art creations of art and icons. By using the cross, believers discover a deep world of meaning and remember the fundamental messages of the Christian faith.

The cross has an important place in Byzantine art as a symbol of the crucifixion of Jesus. The crucifixion of Jesus is one of the fundamental events of the Christian faith and the cross symbolizes the act of salvation (Boys, 1994: 5). This unique meaning of the cross is expressed in Byzantine art in various forms and depictions (Benson, 2013). The use of the cross as a symbol of Christ's crucifixion reveals its importance in the Christian faith, characterizing heaven and forgiveness. According to the belief, Jesus was crucified for the redemption of humanity from its sins and the attainment of eternal life (Rutledge, 2015). The cross symbolizes this act of salvation, giving believers a message of hope and forgiveness. In Byzantine art, the crucifixion of Jesus is visually expressed through different technical descriptions and depictions of the cross. While Jesus is depicted on the cross, his hands and feet are fixed with nails and a crown is placed on his head. This depiction is meant to convey the evidence of Jesus' suffering and sacrifice, and to strengthen believers' faith in salvation. The symbolism of the cross also reminds believers of the resurrection of Jesus after his death. Also reminds us. According to the belief, Jesus rose on the third day, heralding the defeat of death and the salvation of humanity. Therefore, the cross is also a symbol of rebirth, and the resurrection of Christ is also depicted in Byzantine art. The symbolism of the cross has a strong connection with faith and worship in Byzantine art.

The cross is used in churches, icons and other religious artifacts. Believers prayed using the cross and tried to send a message by placing cross signs in many details of churches (Vladimirescu, 2010). As the most severe punishment that they keep vivid measurements of the cross symbolizing the crucifixion of Jesus, reminding them of the fundamental messages of the Christian faith. The symbolism of the cross expresses a deep religious meaning in Byzantine art, while at the same time offering believers hope, forgiveness and the good news of salvation. The cross, as the symbol of Christ's crucifixion, is an important element of Byzantine art and a powerful expression of the Christian faith.

THE CROSS REPRESENTS MERCY SALVATION AND REBIRTH

The cross has great significance in Byzantine art, symbolizing important concepts such as mercy, salvation and rebirth. These religious meanings are based on the central role of the cross in the Christian faith. **Mercy:** The cross is a symbol of mercy. According to the belief, the crucifixion of Jesus represents God's embrace of humanity with love and mercy. The cross is a symbol of God's great love for man and his desire to forgive (Kahveci, 2018: 115). Depictions of the cross tells us of God's mercy towards humanity, emphasizing Jesus' suffering and sacrifice. **Salvation** The cross is a symbol of salvation. Jesus' crucifixion and death are the means by which people can be cleansed of their sins and attain eternal life. The cross carries the good news of salvation and gives hope to believers. It emphasizes the meaning of Jesus' crucifixion, the salvation of humanity and God's love and forgiveness for humanity. **Rebirth** The cross is a symbol of rebirth. According to the belief, the resurrection of Jesus is an expression of overcoming death and evil. With the resurrection of Jesus after his death, the cross promises humanity new life, hope and rebirth (Alp, 2018: 198). Depictions of the cross reflect resurrection and rebirth, conveying a message of rebirth and hope to the faithful. The cross's representation of mercy, salvation and rebirth is visually expressed in different products of Byzantine art and icons. Icons with the cross encompass elaborate depictions that emphasize the drawing details of the crucifixion of Christ. By using the cross, believers remember God's mercy, maintain their faith in salvation and celebrate the good news of rebirth. The cross's symbolism of mercy, salvation and rebirth has a deep religious meaning in Byzantine art, while at the same time offering hope and peace to the faithful.

THE CROSS AS A RELATIONSHIP OF BELIEVERS AND MORAL MEANING

The cross has an important role in Byzantine art in terms of the relationship of beliefs and moral meaning. The meaning of the cross encourages believers to transcend their obligations to God, **and** to remember spiritual values and to act mercifully, justly and lovingly in their lives. **Relationship of Believers:** The cross creates a sense of unity and solidarity among the faithful. Believers come together for the worship of the cross, attend churches and glorify the cross in prayer. The cross unites believers in their faith in God and encourages them to act in unity and solidarity as a community. **Moral Meaning:** The cross represents spiritual values and encourages believers to live a just, loving and compassionate life. By recalling the wishes of the cross, believers uphold spiritual values such as love, tolerance, forgiveness and justice (Gül, 2018). The cross exalts the call for believers to resist evil, to be merciful, to help people and to defend justice. The moral meaning of the cross is kept alive in Byzantine art. Crusader icons and artworks remind the faithful of spiritual values and offer them the opportunity to practice them in their lives. In cruciform depictions, the crucifixion and sacrifice of Christ provide an example of devotion to God, living a life of love and service. The relationship of believers and the moral meaning of the cross is a central part of Byzantine art and the Christian faith. The cross unites believers in their common cause to God, while focusing on moral values, encouraging society to act in a more just, loving and merciful way. The creative power of the cross inspires the faithful and encourages them to live a moral life.

SYMBOLIC EXPRESSIONS OF THE CROSS

Christians have revered the cross as a symbol from the 4th century to the present day. Until the 4th century, they were cautious about using and carrying it. After the Byzantine Emperor Constantine converted to Christianity, the persecution and torture of Christians ended and the cross began to gain popularity as a religious symbol among the masses (Goring, 1995: 12). The formal expression of the cross manifests itself in Byzantine art in different combinations and depictions. It continues its widespread expression in architecture, showing the different types, ornaments and details of the cross.

The iconic cross is a form of expression used in depictions of the cross on which Jesus was crucified. The iconic cross is usually depicted together with the figures of Jesus. When Jesus is depicted on the cross, his hands and feet are fixed with nails and his head is exalted with a crown. This depiction lifts the weight of the cross while telling the story of Jesus' suffering and sacrifice. Embroidered Cross Inlaid crosses are ornate crosses used in Byzantine art. These crosses are designs embroidered with gold or silver wires, with jewels or colored stones. Embroidered crosses emphasize the sacraments and principles nature of the cross and attract the attention of the faithful. Symbolic items on the cross: Crosses can also be enriched with different shapes and decorations. These decorations can include floral motifs at the ends of the cross, Christian symbols, angelic figures, Christ's creatures in the center of the cross, and other religious symbols. These symbols add depth by emphasizing the meaning of the cross. The technical structure and expressive power of the cross offer a visual narrative to believers in Byzantine art. This expressive structure, using different types, embroideries and details of the cross, conveys to the faithful the fundamental messages of the Christian faith and invites them to a broad religious experience. The ornamental expression of the cross contributes to the enrichment of the religious and aesthetic appearance of Byzantine art. In order to make the subject more understandable and to elaborate a little more, we can classify it as follows.

Divine Power and Holiness:

The cross is the central symbol of Christianity and is therefore frequently seen in Byzantine paintings and mosaics. The use of the cross emphasizes divine power, holiness and the central doctrines of the Christian faith (Benson,2013).

Salvation and Resurrection:

Crucifixes and crosses in resurrection scenes symbolize Jesus' redemption of humanity from sin and his resurrection. The cross is also seen as a symbol of the defeat of death and the promise of life after death (Malone,1997: 57).

Theological Depth:

Cross motifs point to the depths of Christian theology. Crosses with two arms can represent the two natures of Jesus (divine and human). Pearl and cross combinations can emphasize the connection between the holiness of God and the salvation of humanity (Guénon, 2001).

Churches and Places of Worship:

Cross motifs are often used in the interior decoration of churches, filling places of worship with holiness (Kilde, 2008). These motifs indicate that the church is a space dedicated to God.

Church Unity:

Greek crosses symbolize the spread of the church throughout the world and represent the unity of the Christian community. This type of cross can also represent the vast borders of the Byzantine Empire and the spread of Christianity (Dilasser, 1999).

Struggle and Victory:

Crucifixes symbolize the struggles in the lives of Christians and the triumph at the end of those struggles. Jesus' death on the cross represents the struggle against the sins of humanity (Bergen, 2000).

In the context in which they are used in Byzantine art, cross motifs often carry deep religious meaning, reminding viewers of the basic tenets of the Christian faith.

THE USE OF THE CROSS IN ICONS AND FRESCOES

Use in Icons

The use of the cross in icons has important religious and symbolic meanings in Eastern Orthodox Christianity. Icons are sacred images, typically depicting Christ, the Virgin Mary, saints and biblical events. The cross is a common element in many icons, and its placement and design convey specific theological messages. Here are some aspects of the use of the cross in icons:

Christological Symbol: The cross is a central Christological symbol in icons, representing the crucifixion of Jesus Christ (Kenna, 1985: 345). It reminds the faithful of Christ's redemptive sacrifice and saving action for humanity.

Crucifixion Scenes: Icons often depict Crucifixion scenes depicting Jesus on the cross. The cross in these icons emphasizes Christ's suffering and ultimate sacrifice for the salvation of humanity.

The Cross of Golgotha The Cross of Golgotha is a common depiction in icons in which the cross is erected on a hill, representing Golgotha (the place of the skull) where Christ was crucified (Steffler, 2002: 67). At the base of this design is a skull and bones symbolizing victory over death.

The Four-Armed Cross: Icons may feature a four-armed cross, symbolizing the spread of Christianity around the world. Each arm may represent a cardinal direction, emphasizing the universal nature of Christ's message (Gauding, 2009: 98).

Deesis Composition: Typically featuring Christ seated on the throne, the Virgin Mary and John the Baptist, the cross may be held by Christ as a symbol of divine authority and judgment (Gouma, 1994: 331).

Pantocrator Icons: In Pantocrator or "Ruler of All" icons, Christ is usually depicted holding a Bible book in one hand and gesturing a blessing with the other. The cross in these icons signifies Christ's role as divine judge and savior (Duits, 2016: 197).

Icons of Saints: Icons of saints are often depicted holding a cross, symbolizing their martyrdom, their devotion to Christ, or their role in spreading the Christian faith (Lanzi-Lanzi, 2004).

Sign of Victory: The cross in icons is a symbol of victory over sin, death and evil. It represents the victory of Christ's resurrection and the hope of eternal life (Benson, 2013).

Liturgical and Devotional Use: The cross is also used in icons as the focal point of liturgical and devotional practices. Believers can venerate the cross in worship and use icons as aids in prayer and meditation.

Symbol of Faith: In many icons, the cross serves as a powerful symbol of the Christian faith (Williamson, 2004: 341). The presence of the cross reinforces the basic tenets of Christianity and serves as a visual reminder of core beliefs for believers. The cross was often depicted with Jesus Christ crucified on it and used to remind viewers of Christ's suffering and death (Figure 7).

Icon of Hodegetria: This icon, housed in the State Historical Museum in Moscow, Russia, depicts the Virgin Mary cradling the infant Jesus Christ. The cross is prominently displayed on the icon and is used to represent Christ's protection (Figure 8).

The use of the cross in icons contributes to the rich visual language of Eastern Orthodox Christianity, reinforcing theological concepts and facilitating spiritual contemplation for worshippers. Each nuance in the design and placement of the cross carries deep meaning in the context of the Christian narrative.

Figure 7: National Gallery, Alexandros Soutzos Museum, Athens
Caption: Andreas Pavias, Icon of the Crucifixion, Miniature from Byzantine Gospel Manuscript, 11th Century (Paris, Bibl.Nationale, gr. 74, fol. 208v). From H. A. Omont, *Evangelies avec Miniatures Byzantines de l'XIe Siecle* (Paris, 1908)

Figure 8: Icon of Panagia "Hodegetria" (Byzantine Museum, 15th century) Cappadocia

Use in Frescoes

The cross is often depicted as a symbol that Jesus holds in his hands, reminding believers of salvation and forgiveness itself. Frescoes are painted pictures on walls or ceiling surfaces. It is an art formula used in Byzantine churches and monasteries. The cross is a main theme used in frescoes. Especially in large frescoes in the apses or around the dome, there is the cross usually placed in a central place, reminding us that Christianity is a symbol of a central faith. The use of the cross in frescoes helps to envision the cross as the protector of the faith of the faithful and as an effective tool to convey the fundamental messages of the Christian faith. The use of the cross in frescoes again encourages believers to focus on the suffering and sacrifice of Jesus and to think of it as the way of salvation and forgiveness. In addition, the cross was a way for the faithful to experience prayer, worship and communion in the church. Frescoes played an important role in the religious expression of Byzantine art and provided an effective platform for utilizing values for the purposes of the cross. These works narrate the foundations of the Christian faith, emphasizing the central role of the cross, while preserving the religious beliefs and faith of the faithful. The Crucifixion of Christ: This fresco in the Church of the Holy Sepulcher in Jerusalem depicts the crucifixion of Jesus. The cross is the central focus of the frescoes and is used to represent the suffering and death of Jesus (Figure 9). Baptism of Christ: This fresco from the Church of the Nativity in Bethlehem depicts the baptism of Jesus. The cross is prominently displayed in the fresco, used to represent the beginning of Jesus' ministry (Figure 10).

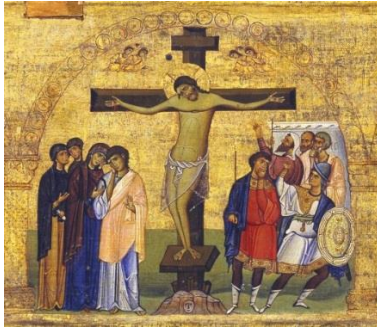

Figure 9: Crucifixion with twelve feast scenes from a templon beam, 12th century, Cyprus or Sinai, tempera and gold on panel on fine textile ground, 44.1 x 118.3 x 3.1 cm (Holy Monastery of St. Catherine, Sinai, Egypt)

Figure 10: Baptism of Christ fresco in Byzantine fresco style 12th century, Elmalı Kilise Göreme

THE ROLE AND MEANING OF THE CROSS IN MOSAICS

The cross is placed in the apse or dome of a church or monastery building. Large and impressively depicted, the cross attracts the attention of the faithful and calls them to religious experience. Expressing the Basic Messages of the Christian Faith: The cross is used in mosaics to express the core messages of the Christian faith. The crucifixion of Jesus is depicted on the cross as a general symbol of the concepts of death, salvation and forgiveness. These images remind believers of God's love, the salvation and rebirth of humanity. The cross also encourages believers not to hide their faith in their obligations to God and to remember religious teachings. Embroidery and Details of the Cross: The embroidery and details of the cross also play an important role in mosaics. Crosses adorned with gold or colored stones present an impressive image with its visual expression. The symbols used in the decoration of the cross are the crowned head of Christ, angelic figures or other religious symbols. These techniques are used to show the outer details of the cross and to try to give a sense of depth. The role and meaning of the cross in mosaics is sought in the religious devotion of the faithful to the fundamental messages of the Christian faith. The position of the center of the cross and its expressive depictions call believers to celebrate their entrustment to God and to embrace the path of salvation and forgiveness. The embroidery and details of the cross make the visuals an immersive experience and reveal the details of the crosses. The mosaics emphasize the importance of the cross in the religious expression of Byzantine art, leading the faithful on a sad journey of religious meaning.

The Crucifixion of Jesus Christ: This mosaic in Hagia Sophia in Istanbul, Turkey, depicts the crucifixion of Jesus Christ. The cross is the central focal point of the mosaic and is used to represent Jesus' suffering and death (Figure 11). Transfiguration of Christ: This mosaic, found in the Church of the Transfiguration on Mount Tabor in Israel, depicts the transfiguration of Jesus. The cross is prominently displayed in the mosaic and is used to represent the glory of Christ (Figure 12).

Figure 11: Nevşehir Elmali Kilise, Mid-11th century-12th. Example of Early Century Fresco

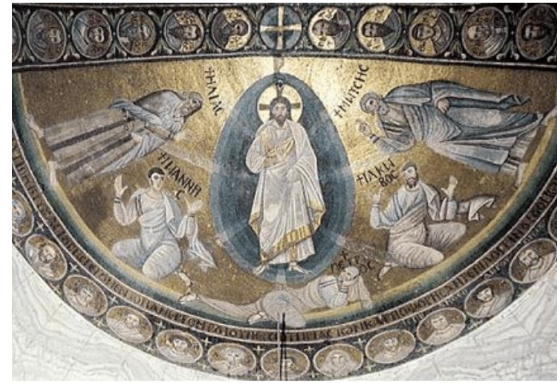

Figure 12: Transfiguration of Jesus. Mosaik, 550-565, apse mosaic, Monastery of St. Catherine, Sinai

CONCLUSION

Evaluation of the Findings: In this article, the concepts of iconography, symbolism and signification of the cross in Byzantine art have been analyzed. According to the findings, the importance of the cross in the Byzantine period is a clear fact. There are different depictions of the cross and its use on different techniques and materials. In terms of iconography and symbolism, it is clear that the cross stands out as a central symbol of belief in God. In addition to its use as one of the fundamental symbols of Christianity, this sacred symbol has an important role as a representation of salvation, power and holiness.

Cultural and Religious Context: The cross motifs analyzed in this article reflect the cultural and religious context of the Byzantine period. It has been observed how the cross is depicted in different works of art and how it touches upon the social and religious beliefs of different periods. In this sense, the study offers an important perspective on the cultural background of Christianity in the Byzantine Empire.

Other Artistic Interactions: It should be noted that the cross motif in Byzantine art was intertwined not only with Christianity but also with other cultures and art movements. Especially the interaction between Byzantine and Islamic art led to the emergence of different interpretations of the cross. In this context, the connection and interaction of Byzantine art with other cultures is an interesting and valuable topic.

Artistic Transformation and Change: The article discusses the evolution of art in the Byzantine period and the transformations in the depiction of the cross. These transformations are very important as they reflect the talents, beliefs and aesthetics of the society and artists.

This article aims to make a comprehensive contribution to the iconographic features and meanings of the cross. As such, it is an alternative source for a better understanding of the meaning and symbolism of Byzantine art and for future researchers.

The cross was used in church buildings, mosaics, frescoes and icons, paintings. The centrality of the cross in works of art encourages believers to focus on the core messages of Christianity and increase their religious knowledge. The cross symbolizes the crucifixion of Jesus. This refers to the death and resurrection of Jesus, a central element of the Christian faith. The cross is a reminder of this religious event and is intended to lead believers to fulfill their quest for salvation and forgiveness. The use of the cross in Byzantine art commemorates these sacred events and encourages the faithful to focus on Christ's sacrifice and mercy. As an expression of faith and spiritual commitment, the cross is used in Byzantine art to express the religious beliefs and spiritual devotion of the faithful. The use of the cross helps believers to

deepen in their religious life and encourages them to remember their religious teachings. The mosaics, frescoes and icons used are often ostentatious and striking. Using gold inlays, precious stones, jewels and colored paints, crosses are adorned and exalted as an expression of holiness. This visual appeal of the cross is a theme of the faithful who fulfill their religious obligations and admire the glory of God. The treatment of this frame offers a religious and cultural perspective.

The decorations, embroideries and details of the cross attempt to convey the details of the cross, providing an immersive visual experience. The use of the cross in Byzantine art encourages believers to deepen their religious experience and promotes Christian values.

The main source of iconographic analysis of Byzantine art is usually the sacred texts. This is because crosses were used in different ways, both technically and iconographically, in different cultures at different dates. Compared to previous studies on the cross, the iconographic evaluation in this study is relatively new. In the iconographic evaluation, the traditional attitude, social structure, belief style, etc. of the medieval Christian society were tried to be analyzed by blending them on the axis of their reflections on art.

REFERENCES

- Alp, S. (2018). İstanbul Hristiyan Mezarlıklarında Hayvan Sembolleri, *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 7(1), 198-213. doi.org/10.20488/sanattasarim.563684.
- Aydın, M. (2002). Bizans Kilisesinde İkonoklast (Tasvir Kırıcı) Hareketin Kökenleri. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(13).
- Bayram, F. (2021). Tao Klarceti Bölgesindeki Kültler ve Çapraz Motifler, *Lycus Journal*, 4, 89-162. doi.org/10.54577/lycus.1027099.
- Benson, G. W. (2013). *The cross: Its history and symbolism*. Courier Corporation.
- Bergen, DL (2000). *The twisted cross: The German Christian movement in the Third Reich*. University of North Carolina Press.
- Buettner, B. (2022). *Mineral and Visual: Gemstones in Medieval Secular Culture*, Penn State Press.
- Boys, M. C. (1994). The cross: should a symbol betrayed be reclaimed?. *CrossCurrents*, 5-27.
- Dilasser, M. (1999). *Symbols of the Church*. Liturgical Press.
- Drewer, L. (1996). Erken Hristiyanlık ve Bizans İkonografisine Son Yaklaşımlar. *İkonografi Çalışmaları*, 17, 1-65.
- Duits, R. (2016). *Byzantine icons in the Medici collection. in Byzantine Art and Renaissance Europe*. Routledge.
- Eser, A. M. (2020). *Bizans Maden Sanatı Dini Törenlerde Kullanılan (Litürjik) Eşyalar*, Ankara: Bilgin Kültür Sanat,
- Folda, J. (2021). *Two icons of the Virgin and Child Hodegetria from st. Caherine's Monastery on Mount Sinai*, E. Baboula and L. Jessop, (Eds.), *Art and Material Culture in the Byzantine and İslamic World*, Boston: Brill.
- Gauding, M. (2009). *Signs and Symbols in The Bible: The Definitive Guide to Mysterious Sign s*. Sterling Publishing Company, Inc.
- Gouma, P. T. (1994). An 18th Century Deesis Icon and Its Cultural Context. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 331-346.
- Guénon, R. (2001). *The Symbolism of the Cross*. Sophia Perennis.

- Gül, A. (2018). *Haçın Hristiyan Teolojisindeki Yeri ve Önemi*. Mardin: Şırnak Üniversitesi Yayınları.
- Goring, R. (1995). *Dictionary of Beliefs and Religious*, Wordsworth Editions, London.
- Greene, K. (1974). *A Christian Monogram from Richborough*, Roman Research Development Association, Britanya, 5, 393-395
- Habaş, L. (2015). Theodosius Fermanı Arka Planında Arabistan Eyaleti ve Yakın Bölgelerdeki Kiliselelerin Mozaik Zeminlerindeki Haçlar, *Journal of Mosaic Research* (8), 33-60.
- Kahveci, K. (2018). Tanrı'nın Fısıltısı: Bir Mistiğin Dilinde Merhamet/God's Whisper: Mercy in The Language of a Mystic, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 58, 115-129.
- Kanmaz, S. (2022). Karanlık Kilise'deki İsa Tasvirli Fresklerin Tarihsel Belge Değeri Kapsamında Korunma Durumunun Değerlendirilmesi. *Akdeniz Sanat*, 16 (29), 165-181.
- Kenna, M. E. (1985). Icons in Theory and Practice: The Case of the Orthodox Christian. *History of religions*, 24 (4), 345-368.
- Kilde, J. H. (2008). *Sacred Power, Sacred Space: an Introduction to Christian Architecture and Worship*, Oxford University Press.
- Koçyiğit, O. (2020). Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi Bizans Dönemi Maden Haçları, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 35 (2), 110-121.
- Kovarik, S. (2023). Antonella Ghignoli – M. Boccuzzi-A. Monte and N. Siestis (Eds.), The Evolution of The Notarial Signature in Late Antique Egypt, Segni, Sogni, Materie e Scrittura Dall'Egitto Tardoantico All'Europa Carolingia.
- Ladner, G. B. (1955). St. Gregory of Nyssa and St. Augustine on The Symbolism of The Cross in Kurt, W. (Ed.), *Late Classical and Mediaeval Studies in Honor of Albert Mathias Friend Jr.* Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Lanzi, F. and Lanzi, G. (2004). *Saints and Their Symbols: Recognizing Saints in Art and Popular Images*. Liturgical Press.
- Mahr, A., C. (1943). *The Gipsy at the Crucifixion of Christ*. The Ohio State University.
- Malone, P. (1997). Jesus on our Screens. *New image of religious film*, 4, 57-71.
- Norris, H. (2002). *Church Attire: Origin and Development*, Mineola, NY.
- Özbek, İ. (2011). *The Seven Sayings of Jesus on the Cross*. GDK.
- Redknap, M. (1991). *Christian Celts: Treasures of Late Celtic Wales*, Cardiff: National Museum of Wales. P. 61.
- Rutledge, F. (2015). *The crucifixion: understanding the death of Jesus Christ*. Wm. B. Eerdmans Publishing.
- Sava, A. F. (1957). Mesih'in Yanındaki Yara, *Katolik İncil Üç Aylık* 19, 343-346.
- Schirmacher, C. (2018). *Islam's View of Important Christian Teachings: The Role of Jesus Christ, Sin, Faith and Forgiveness*, Ankara.
- Stevens, J. (2015). *Latin*, *Oxford Dictionary of Architecture and Landscape Architecture*, London.
- Steffler, A.W. (2002). *Symbols of The Christian Faith*. Wm. B. Eerdmans Publishing.
- Stoykov, A. (2014). *Language of Space in Byzantine Iconography*, Bulgaria: Rousse, 2014 A and a communications Ltd.
- Şakiroğlu, M. H. (1996). Cross, DİA, İstanbul XIV. S22.

- Taş, T. ve Özcan, F. (2015). MS 4.-7. Yüzyıllar Arasında Haç Motiflerinin Gelişimi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 247-275.
- Tunç, İ. (2022). Jesus and Satan Dialog in the Canonical Gospels: A Comparative Approach, *Oksident*, 4, (2), 207-232.
- Vladimirescu, M. V. (2010). The Crucifixion of Jesus Christ. The Origins of The Cross and its Ancient Meanings. *Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane "CS Nicolăescu-Plopşor"*, (XI), 41-50.
- Yıldız, M. (2019). Anadolu'da Bizans Dönemi Duvar Resimlerinde I. Constantinus ve Helena ile Beraber Gerçek Haç Betimlemeleri (Master's thesis, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Williamson, B. (2004). Altarpieces, Liturgy and Devotion. *Speculum*, 79 (2), 341-406.
- Wilkinson, J. (1972). The Physical Cause of Christ's Death, *Expository Times* 83 (4), 104-107.

Figure References

Figure 1: Taş- Özcan 2015, 247.

Figure 3: Gül, 2018.

Figure 4: Merete, 2019.

Figure 5: Greene, 1974: 393.

Figure 6: Habaş, 2015: 33.

Figure 7: Mahr, 1943.

Figure 8: Holy Monastery of St. Catherine, Sinai, Egypt

Figure 9: Folda, 2021.

Figure 10: Stoykov, 2014: 65.

Figure 11: Kanmaz, 2022:165

Figure 12: ResearchGate. https://www.researchgate.net/figure/Transfiguration-of-Christ-550-565-apse-mosaic-St-Catherines-Monastery-Sinai-photo_fig1_313745763

EXTENDED ABSTRACT

Christians have revered the cross as a symbol from the 4th century to the present day. Until the 4th century, they were cautious about using and carrying it. After the Byzantine Emperor Constantine converted to Christianity, the persecution and torture of Christians ended and the cross began to gain popularity as a religious symbol among the masses. The formal expression of the cross appears in Byzantine art in different combinations and depictions. It continues its widespread expression in architecture, showing different types, ornaments and details of the cross.

The cross, whose iconography and symbolism aspects are discussed in this study, stands out as one of the main subjects of Byzantine art. While it is iconographically depicted as the basic figure of the Christian faith in terms of the crucifixion of Jesus Christ, in terms of symbolism, virtues such as salvation, forgiveness, mercy and hope express a condemnation. In Byzantine art, the cross is frequently used as a means of visual expression.

The aim of this study is to analyze the Byzantine art's contact with the motif of the cross, how different forms and depictions of the cross were conceived and their iconographic reductive meanings. It also evaluates the position of the cross in icons, frescoes, mosaics and other works of art, which are the visual expression of the cross in Byzantine art. By emphasizing the importance of the representation of the cross in Byzantine art, this study aims to offer a new perspective on the motivation for its iconographic and symbolic use. While the cross fulfills the unique theological and religious beliefs of Byzantine art, it also functions as a symbol that strengthens the faith of believers and conveys the central messages of the Christian faith.

This study consists of chapters on the iconography of the cross, different types of crosses and their depictions, the symbolism of the cross, the cross as a symbol of the crucifixion of Jesus, the cross as a symbol of mercy, salvation and rebirth, the cross as the relationship of believers and moral meaning, symbolic expressions of the cross, the use of the cross in icons and frescoes, the role and meaning of the cross in mosaics, and an evaluation and conclusion.

The cross in Byzantine art: Iconography, symbolism and meaning have been discussed in Byzantine art in various periods. For believers, the cross is a reminder of devotion to God, Christian values and moral principles. The meaning of the cross guides believers in their religious life and encourages them to deepen their religious experience. In Byzantine art, the cross is communicated through its iconographic structure, its visual expression. The use of the cross as a central symbol calls believers to focus on their religious experience and emphasizes the core messages of the Christian faith. The decorations, embroideries and details of the cross try to convey the details of the cross by providing an immersive experience of the visual appearance. The cross in Byzantine art: Iconography, symbolism and meaning examines the value and management of the cross in Byzantine art. The cross is the central symbol of the Christian faith with iconographic and symbolic meanings. Iconographically it represents the crucifixion of Christ, permanently it signifies salvation, mercy and hostility. The use of the cross in Byzantine art encourages believers to deepen their religious experience and upholds the values of Christians. The assessment of the iconography and meanings of the cross is of great detail in terms of taking into account the religious expression of Byzantine art and emphasizing important elements of the Christian faith